

BELLA ISTVÁN

KONDOROS

SZÁZ ESZTENDEJE

KONDOROS NAGYKÖZSÉGI TANÁCSÁNAK KIADÁSA
1975.

BELLA ISTVÁN

KONDOROS SZÁZ ESZTENDEJE

(1875—1975)

KONDOROS NAGYKÖZSÉG TANÁCSÁNAK KIADÁSA

1975

Lektorálta:

DR. SZABÓ FERENC (történeti fejezetek)

DR. TÓTH JÓZSEF (természeti földrajzi fejezet)

A közölt felvételeket és reprodukciókat

BALOGH FERENC

készítette

Felelős kiadó: Tóth Pál, Kondoros nagyközség tanácselnöke

75-942 Készült az Orosházi Lakatos és Gépjavító ISz Nyomda és Sokszorosító Üzemében — 1000 pld-ban

E L Ő S Z Ó

Kondoros nagyközség ebben az esztendőben ünnepli újratelepítésének 100. évfordulóját. A török időkben elpusztult középkori Kondoros utódjaként a Szarvas város területéből önállósult község 1875 óta nagy utat tett meg. A megtelepedett és zömmel szarvasi eredetű lakosság túlnyomó része nincstelen agrárproletár, uradalmi cseléd volt. A nagybirtokrendszer egészen a felszabadulásig fojtogatta Kondoros népét. A kondorosi nép legjobbjai a századforduló földmunkásmozgalmaitól kezdve harcba léptek az elnyomó rend uraival szemben. A Tanácsköztársaság idején megerősödött proletár osztálytudat a két háború közötti mozgalmakhoz is elvezette a legbátrabb, legképzettebb földmunkásokat.

A nagy történelmi fordulatot 1944. október 6.-a, a felszabadulás napja hozta el Kondoros életébe is. A dolgozó nép itt is kezébe vette saját sorsa intézését a kommunisták vezetésével. Sok kitartó munka, útkeresés kellett ahhoz, hogy másfél évtizeddel ezelőtt megtörténhetett a mezőgazdaság szocialista átalakulása községünkben is. Ezt az eseményt ma már szintén történelmi mérföldkőnek kell tartanunk. Elég egy alapos körületekintés a mai Kondoroson, s bárki megállapíthatja, hogy a szocialista építés eredményei az országnak ezen a pontján is gyökeresen átforgalmazták az életet. A három évtizeddel ezelőtti nyomor és nélkülözés ma már csak figyelmeztető és tanulságos emlék.

Bella István elvtársnak, a kondorosi általános iskola igazgatójának most megjelenő munkája régi adósságot törleszt. Kondoros múltjából eddig csak néhány epizódot ismert az ország, a környék lakossága – a nevezetesen csárdával és Arany János ide kapcsolódó versével, továbbá Petőfi Istvánnal összetűzésben –, mert a község részletesebb története nem került megírásra. Az újraalapítás centenáriuma jó alkalom arra, hogy a szocialista hagyományápolás jegyében, az osztályellenyomás nehéz viszonyai között élő és dolgozó elődeinket méltóképpen megbecsülve, megismertessük Kondoros népével és a község iránt érdeklődőkkel településünk múltját. Bella István nagy szorgalommal és egyszerűséggel kutatta föl Kondoros történetének legfontosabb, legjellemzőbb és eddig túlnyomórészt ismeretlen adatait. Munkáját elsősorban a Békés megyei Levéltárban őrzött eredeti dokumentumokra alapozta. A rendelkezésére álló idő rövideje és a forrásanyag szétszórtsága miatt nem vállalkozhatott számos rész kérdés terjedelmesebb kifejtésére s nem térhetett ki az 1875 előtti évszázadok behatóbb kutatására sem. Munkájának megírásában a kondorosi nép, a küzdő és alkotó kondorosi dolgozó nemzedékek megörökítésének, hiteles adatok birtokában történő, tudományosan is helytálló bemutatásának szándéka vezette. Kitzűzött célját igen színvonalasan teljesítette.

Azzal a gondolattal bocsájtjuk utjára ezt a kiadványt, hogy száz esztendeje újratelepült községünket a helybeliekkel és az országban bárhol élőkkel megismertette adjon felemelő tanulságokat a további munkához, segítse elő a Kondoroson küzdő és dolgozó nemzedékek régi és mai helytállásának tudatos, tartalmas megbecsülését.

A Kiadó

KONDOROS TERMÉSZETI FÖLDRAJZA

1. Kondoros község földrajzi fekvése

Községünk az Alföld nagy tájegységén belül, a Tiszántúlon, a Békés - Csanádi löszhát területén, Békés megyében helyezkedik el.

Kondoros a szarvasi járás második legnagyobb községe. Területe: 8193 ha, lakossága: 7319,¹ népsűrűsége 89,3 /km².

É-on Hunya, DK-en Kétsoprony, D-en Csorvás, DNy-on Nagyszénás, Ny-on Kardos, ÉNy-on Örménykút községek határolják.

A község földrajzi koordinátái a következők:

É-i szélesség 46° 40'30"
K-i hosszúság 20°50'

Távolsága Budapesttől műúton:	184,4	km
vasuton:	192,0	km
Békéscsabától:	26,0	km
Szarvastól műúton:	23,0	km
vasuton:	25,0	km.

2. A község területének geológiai múltja és domborzati viszonyai

Geológiai múltja: Kondoros geológiai kialakulása megegyezik az Alföld kialakulásával.

A földtörténeti ókorban a kárpát - medencét nagykeménységű kéregdarab borította, amelyet a Tiszáról Tisziának neveznek. Az újabb kutatások szerint "... a medence helyén állt rögök sohasem voltak összefüggő szárazulat részei. Időben és térben váltakozó szélesebb-keskenyebb, sekélyebb-mélyebb tengervályúk és öblök tagolták a szárazulatot.² " A megállapítás szerint a szárazulat részei is különböző korúak voltak, melyekben mezozoós, paleozoós és ópaleozoós rétegződések váltakoztak. A vonulatok és egyes rögök önállóan mozogtak, az ókor végére erősen lepusztultak, összetöredezték és különböző időben a mélységbe süllyedtek. A korábbi szárazulatrészeket a területen végzett mélyfúrások váltakozó mélységben érik el. Ennek egyes rögjei az Alföldön 2000 - 3000 m mélységbe kerültek.

A lesüllyedt kristályos hegység helyét a triász korszakban elborította a Tethys - tenger. Később a jura és kréta korban a vizek csökkent, de a középkor végéig fennmaradt. A középkor végén a Tethys - tenger ágai visszahúzódtak, hazánk és az Alföld területe szárazzá vált.

A tenger megszűnése és a terület szárazzá válása egy megújuló

hegységképző folyamattal kapcsolatos. Megindult a Kárpát - medence süllyedése, melyet a pliocén korban a pannoniai tenger megjelenése követi. A Pannonn - tenger üledékei 2500 - 3000 m vastagságban felhalmozódtak. Az üledék fő anyaga a homok, homokkő és agyag. A Kárpát - medence feltöltődése gyorsabb ütemű volt, mint süllyedése, a terület szárazulattá vált. A harmadkor legvégén a felszín megközelítette a maihoz hasonló formáját.³

A negyedkor folyamán a pleisztocénban iszapos agyag, agyag és futóhomok halmozódott fel. A tájegység alapját az Ós - Maros /Alföldi Maros/ nagykiterjedésű hordalékkupja képezi. Az ősfolyó a Kőrösöktől D-re fekvő területen igen sok medret alakított ki, melyeket parti dűnék kísérték. A folyó árterületén jelentős vastagságú üledék rakódott le. A szél által leborított futóhomokos felszínre az új pleisztocénban és a holocén elején csaknem összefüggő lösztakaró telepedett. Így borította be a Maros hordalékkupját a lösz, melyet Sümeghy "alföldi lösz" -nek nevezett. A lösz vastagsága Ny. felé nő. A későbbiek folyamán a lösztakaró elvékonyodott és feldarabolódott. Helyenként az elvékonyodott lösztakaró a felszínre került. Az egymáshoz kapcsolódó homokfoltok két dűnasornak is felfoghatók. Az egyik vonulat a mezőkovácsházi járáson át Orosháza irányába halad. A másik É. felé húzódik, melynek határát az Elek - Békéscsaba - Kondoros vonal jelzi. A löszréteg vastagsága egyenetlen, alakja gyakran félkör vagy ellipszis. A laposabb vagy kiemelkedő hátakon egy - két méter, a sík területeken 3 - 4 méter, az alacsonyabb tgsz. feletti magasságban még vastagabban helyezkedik el a lösz.⁴ Ez a tény településünk területén is megállapítható. Az Endrőd - Kondoros-i műút Ny-i és K-i részén, ahol a magasabban húzódó hátakon a homokos lösztakaró 0,3 - 1,5 méter vastagságú. A közepes sík területeken 2 - 3 méter vastag iszapos lösz rakódott le, a laposabb érszerű vonulatokban a lösz agyagosabb. A lösz felépítése a magasabb helyeken könnyű, laza, homokos, a mélyebben húzódó részeken agyagosabb felépítésű.

A terület teljes terjedelmében sík, domborzati szempontból a következő tájakra osztható:

1. Kondoros, valamint a tőle Ny-ra és D-i irányban húzódó terület. Ennek tgsz. feletti magassága 88-89 méter.

2. A község és a tőle É-ra fekvő terület K-i része, melynek átlagos tgsz. feletti magassága 85-87,5 méter. A legmagasabb hátak az Endrőd - Kondoros-i műúttól keletre húzódnak, melyeknek átlagos tgsz. feletti magassága 93-95 méter.

Hidrológiai viszonyok: Az ármentesítés előtt készült térképek Kondoros környékét nem vízjárta területként jelölik. Csupán a község ma területétől DNy-ra fekvő területeket borította el időszakosan a víz. A Kondoros környékét ábrázoló 1782-ben készült katonai térkép a tájat úgy jellemzi, "melynek folyó és állóvizei nincsenek, csak kútjai. Az egész területet rét és legelő borítja, melyen állattisztállók vannak rendezett sorban építve. Az utjai száraz időben jól járhatók és alkalmasak az utépítésre. Esős időben viszont a kijárt vágások bemé-

lyülnek és az utak elromlanak."^{4/a}

A környék geológiai felépítésével szorosan összefügg a vízrend-szer kialakulása. A felszín és felszínközeli változásban igen nagy jelentősége van a lösztakaró alatt húzódó futóhomoknak. A lehullott csapadékvíz a lösz alatti talajrétegekben felhalmozódva a löszhát DK-i részéről É., illetve ÉNy. felé mozog. Nedves esztendőkből a talajvíz a felszínig is feljut és belvíz károkat okoz. Ez történt 1939-41-ben, valamint 1970-ben is, amikor a nyomás alá került csapadékvíz a felszínre tört és nagy területeket elborított. Így került víz alá 1939-41-ben Erzsébetvár, valamint 1970-ben a község mélyebben fekvő utcája a Mladonyiczki utca.

A Dolgozók Mg. Termelőszövetkezet területén 1964. júniusában talajvizsgálatot végeztek és megállapították, hogy a talajvíz 2 - 7,5 méter között helyezkedik el. 1965. júniusában végzett mélyfurások is ezt bizonyítják, annak ellenére, hogy az esztendő csapadékosabb volt. A talajvíz 1 - 2 esztendőben illetve évszakonkénti ingadozása jelentéktelen, de hosszabb távon, 10 - 15 év alatt jelentős ingadozást mutat.⁵

3. Az éghajlati viszonyok

Az Alföld éghajlata kontinentális, Kondoros éghajlata megegyezik az Alföld éghajlatával. Az éghajlat jellegéből adódik a kemény tél és az igen erős nyári felmelegedés. Télen a hideg légtömegek akadálytalanul jutnak el az Alföldre. A majdnem tökéletes síkság kedvez az éjszakai kisugárzásnak és ezért területünkön a nyári felmelegedés erős, a téli lehűlés igen nagy. Ez az éghajlati adottság nem értékelhető egyértelműen a mezőgazdaság számára. A kedvező hőviszonyok igen jó feltételeket teremtenek sok növényi kultúra számára, de a csapadékvízviszonyok a terméshozamot jelentősen befolyásolják, és megakadályozzák az igen jó talajadottságok megfelelő kihasználását.

A napsugárzás: A napsütéstartam évi összege a szarvasi járásban 2050 óra felett van (Szarvason 2076 óra). A fagyos napok száma 10-12 nappal alacsonyabb, mint a Közép-Alföldön. A tenyészidő átlagos hőösszege 18 C°, az őszi hosszú és meleg, még az október is gyakran melegebb, mint az április.⁶ Tehát a terület a hosszú tenyészidejű növények termőterülete. A hőviszonyok hátrányos vonása, hogy a hőségnapok száma is magas, ami egyes esetekben kedvezőtlen lehet. /Békéscsabán 26, Orosházán 28 a hőségnapok száma/

Az évi hőösszeg a hozzánk legközelebb eső meteorológiai állomásokon a következő:

Békéscsabán	4283	óra,
Orosházán	4208	óra,
Szarvason	4224	óra.

A napsütéses órák átlagértékei a vegetációs periódusban /1901-50./
IV. hó 1. - IX. hó 30-ig

Békéscsaba
1455

Orosháza
1459

Szarvas
1511

Területünkre különösen a derült napok nagy gyakorisága jellemző. ⁷

Hőmérséklet: A hőmérsékletjárásra a nagy évi hőingadozás jellemző, ami a kontinentális éghajlat sajátja. A legmelegebb és leghidegebb hónap átlagos hőmérséklete közt lévő különbség eléri a 24,2 C°-ot is.

Éghajlati elemek 50 évi /1901-1950/ átlagértékei a Körös - Maros közze törzsállomásain:

állomás	havi közepes évi ingadozás C°	átlagos évi közepes C°
Békéscsaba	24,2	11,1
Orosháza	23,6	10,9
Szarvas	23,8	11,0

A hőmérséklet 50 évi átlaga havi lebontásban C° /1901-1950/ a hozzánk legközelebb eső meteorológiai állomásokon a következő:

Állomás	Békéscsaba	Szarvas	Orosháza /1922-61/
I. hó	- 1,6	- 1,5	- 1,4
II. hó	0,3	0,3	0,5
III. hó	6,1	5,8	5,4
IV. hó	11,7	11,5	11,5
V. hó	17,3	17,0	16,9
VI. hó	20,3	20,1	20,1
VII. hó	22,6	22,3	22,6
VIII. hó	21,6	21,4	21,6
IX. hó	17,4	17,3	17,4
X. hó	11,5	11,6	11,3
XI. hó	5,5	5,6	6,0
XII. hó	0,8	0,6	1,1
Évi összeg:	11,1	11,0	11,08

A leghidegebb hónap a január, a február már észrevehetően melegebb Gyors felmelegedést jelez az április - május. Juniában már nyári meleg van, amely júliusban tetőz. Évi hőmérsékleti max. átlaga Békéscsabán 36,0 C°, Orosházán 35,8 C°, Minimális átlaga Békéscsabán - 18,0 C°, Orosházán - 18,0 C°. ⁸ Augusztustól a csökkenő hőmérséklet jellemző. Legnagyobb hőkülönbség február - március illetve

szeptember - október között van.

Középhőmérséklet a tenyészidőben /1901-1950/ átlagértékei: IV. 1. - IX. 30-ig C°

Békéscsaba
18,2

Orosháza
17,8

Szarvas
18,3

A januári hideg évi átlaga egyes években csak ritkán haladja meg a -4 C°-ot. Márciusban még gyakoriak a fagyok. A fagymentes időszak, Békéscsabán 203, Orosházán 208 nap.

A csapadék: Évi mennyisége 500 - 560 mm. között alakul, de ez a mennyiség is évről-évre és az éveken belül a tenyészidőszak különböző szakaszai között bizonytalanul oszlik meg, és általában minden második évben kisebb, 4 - 5 évenként nagyobb aszályt, szárazságot okoz.

A csapadék mennyisége /mm/ Orosháza, Békéscsaba, Szarvas állomásokon 1901-1950. évek átlagában:

Állomás	Békéscsaba ⁸	Orosháza	Szarvas ⁹
I. hó	31	30	27
II. hó	30	32	30
III. hó	35	35	30
IV. hó	49	46	42
V. hó	59	54	51
VI. hó	69	62	54
VII. hó	56	48	46
VIII. hó	51	50	46
IX. hó	44	44	37
X. hó	50	46	43
XI. hó	49	47	44
XII. hó	40	39	35
Évi átlag:	563	533	485

=====

Alföldi viszonylatban a csapadék mennyisége nem kevés. A csapadék májusban a legbiztosabb és ez kedvez a gabonatermesztésnek. A legcsapadékosabb hónap a június, legbizonytalanabb a július, mely főleg a kapásnövények terméseredményeinek nagy ingadozását okozza.

A csapadék a kontinentális jellegnek megfelelően télen, január - februárban a legkevesebb. A hótakaró bizonytalan és gyenge kifejlésű. Egyes őszi gabonafélék termesztésében a fagy gyakran kárt okoz.

Az éghajlat egyes jellemzőinek 50 évi /1901-1950/ átlagértékei:

Állomás	Hótakaró		Havasnapok évi átl. sz.	Hótakaró átl. vastagsága cm
	első átl. határnapja	utolsó		
N				
Békéscsaba	XII.24	II.21.	18	5
Orosháza	XII.18	II.27.	19	5

A csapadék bizonytalansága nagy, a legszárazabb években csak 300 mm körüli csapadék esik. Bár területünk az Alföldnek egyik csapadéokban legszegényebb tája, viszonylag gyakoriak a nagy nyári felhőszakadások. A 20 mm-nél nagyobb csapadéku napok száma Békéscsabán 3,6, Orosházán 3,4. A 24 órás átlagos legnagyobb csapadék Békéscsabán 38,4, Orosházán 36,0 mm.

A szél: A területen a szél viszonyok általában nem nagy szerepet játszanak. Az uralkodó szélirány É., ÉK-i, legszelesebbek a tavaszi hónapok, az őszi hónapok gyakran szélcsendeseek.

4. Kondoros területének talajviszonyai

A területet hosszú ideig természetes fűtakaró borította. Az 1782-es évi osztrák katonai térkép füves pusztát és rétet jelölt, csak egyes részekben pl. a Szarvas - Békéscsaba-i műúttól É-ra fekvő területen folytattak szántóföldi művelést. A füves puszta és a szántóföld határa a hunyai határtól kiindulva K., Ny-i irányban fekvő határvonulat D-i részét követi, az endrődi műúttól az örménykúti határig haladt. A füves puszta szántóföldi művelés alá vétele a múlt században kezdődött meg.

Az ország legtermékenyebb csernozjom talajai itt fordultak elő. Képződési körülményeik igen változók. A csernozjomok kialakulását azonos éghajlati adottságok mellett, a földtani felépítés, valamint vízrajzi tényezők irányítják. A táj talajtakarójának talajképző közege a pleisztocén végi és holocén kori alföldi lösz. A homokosabb fajtáin képződtek az alföldi mészlepedékes csernozjom változatai. A Dolgozók Tsz. területén végzett talajvizsgálat alapján a csernozjom típusú talajokat a feltérképezett területen a következő két fő típusba sorolták:

- I. Csernozjom főtípus,
- II. Réti főtípus.

Az egyes főtípusok típusokat, altípusokat és változatokat foglalnak magukba. A csernozjom főtípus két típusa található meg a tsz. területén:

- a) Mészlepedékes csernozjom talaj a terület 2 %-a, a nevét a rétegben 30 - 70 cm között megtalálható mészlepedékekről kapta

b) Réti csernozjom típusu talaj, amely a terület 92,1 %-át adja.

Jellemzője, hogy sík felszínű részeken alakult ki. A szervesanyag tartalom 3,5 - 4,5 %.

Altípusai: 1. nem karbonátos réti csernozjom /Endrőd - Kondoros-i műúttól a Nyemcsok bolt felé/,

2. karbonátos réti csernozjom /Kecskemét - Békéscsaba-i műúttól leágazó dűlőúton/,

3. mélyben sós réti csernozjom /az Örménykút-i határ mellett/,

4. mélyben szolonyeces réti csernozjom.¹⁰

A réti talajok főtipusába azok a talajok tartoznak, amelyek a talajvíz illetve az időszakos vadviz hatására jöttek létre. Általában öntés-területeken gyakoriak, magasabb térszintben ott fordulnak elő, ahol a domborzati és hidrológiai viszonyok ezt biztosítják. Ilyen típusu talaj a gazdaság 5,9 %-a. A humuszanyag képződése összefügg a talajképződés folyamatával. A humuszanyag szerepe nagy. A barna és sötétbarna humusz jól elnyeli a nap sugarait, a talaj erősebben felmelegszik, mely kedvező feltételeket biztosít a magvak keléséhez. Vizmegkötő képessége nagy, ennek következtében a talajok vízgazdálkodása a humusztartalom függvénye. A humuszcéteg vastagsága általában 50 cm-ig terjed, de a község D-i, Kiscsákoval határos részén az 1 m mélységet is eléri.

5. Kondoros növény- és állatvilága

Növényvilág: Kondoros és környéke Crisicum ilórajárásán /Tiszántúl v. Körösvidék/ belül abba a kis tájba tartozik, amelyet Békés - Csanádi löszhátnak nevezünk. Mezőgazdaságilag jól hasznosított terület, melynek következtében a kulturnövények a természetes növényzetet az utak szegélyére, árkokba és mesgyékre szorították vissza. A község és tanyák jellemzői a kultúráját, tanyákat szegélyező sokakéfa. A táj kitűnő búzatermő csernozjom talaja ma szinte teljesen szántóföldi művelés alatt áll. A természetes növénytakaró a táj képében már semmi szerepet nem játszik. Az útszegélyek- és kunhalmokra szorult utolsó vegetáció-töredékek a következő nagyobb mennyiségben előforduló zárwatermű növényi fajok: mezei szarkaláb /*Consolida regalis*/, keleti szarkaláb /*Consolida orientalis*/, tavaszi hérics /*Adonis vernalis*/, volgai hérics /*Adonis vernalis*/, gyepű rózsa /*Rosa canina*/, csattogó szamóca /*Fragaria viridis*/, hamvas szeder /*Rubus caesius*/, ligeti zsálya /*Salvia nemorosa*/, lózsálya /*Salvia verticillata*/, osztrák zsálya /*Salvia austriaca*/, vadrepce /*Sinapsis arvensis*/, varjumák /*Hibiscus trionum*/, csuklyás ibolya /*Viola ambigua*/, pongyola pitypang. /*Taraxacum officinale*/ és igen sok a szőrös disznóparéj /*Amaranthus retroflexus*/ az endrődi műúttól Ny-ra.

Állatvilág: A szinte teljesen kulturhatás alatt álló terület állatállománya az egyre fejlődő agrotechnikai eljárások hatására átalakulóban van.

A művelt területen is több mediterrán elem maradt fenn, mint pl. a szongáriai cselőpók */Lycosa singoriensis/* és a vele rokon pusztai farkaspók */Pardosa agrestis/*, ugrópókok és bogárfajok.

Az apróbb emlősök közül gyakori a sün */Erinaceus roumanicus/*, a nyirkosabb helyeken a vakondok */Talpa europaea/*, mezei görény */meles putorius/*, mezei pocok */Microtus ratticeps/*, ürge */Citellus citellus/*, hörcsög */Cricetus vulgaris/*.

A mező vadállománya ismét szaporodóban van /fácán, fogoly, mezei nyúl, őz, róka/. A leggyakrabban előforduló madaraink: fogoly */Perdix perdix/*, fűrj */Coturnix coturnix/*, fácán */Phasianus colchicus/* kakukk */Cuculus canorus/*, bubosbanka */Upupa epops/*, pipiske */Galerida cristata/*, mezei pacsirta */Alauda arvensis/*, füstifecske */Hirundo rustica/*, sárgarigó */Oriolus oriolus/*, vetési varju */Corvus frugilegus/*, szén-cinege */Parus maior/*, kisleleműle */Luscinia megarhynchos/*, házi veréb */Passer domesticus/*, és néhány az átvonulók és telelők közül: az egerészölyv */Buteo buteo/*, gatyásölyv */Buteo lagopus/*, nagy fakopáncs */Dendrocopos maior maior/*, dolmányos varju */Corvus corone cornix/*, kékcinege */Parus coeruleus/*.

KONDOROS TÖRTÉNETE AZ UJRATELEPÍTÉSIG

(A legrégebbi időktől - 1875-ig)

Kondoros és környéke, mint megyénk egész területe, kiválóan alkalmas volt az őskori ember megtelepedésére, életfeltételeinek biztosítására.

Hogyan alakultak ki ezek a feltételek? Az Alföldet hajdan édesvizi beltenger borította. Ennek helyét lassan mocsarak, mérhetetlen nagyságú nádasok, erdők foglalták el. Ezeket a területeket csak néhol szaktették meg szigetként kiemelkedő szárazföldek, melyek telephelyei lettek az ősembernek. A vidék vadban, halban igen gazdag volt, ami biztosította az ősember számára a fennmaradást, szaporodást. /Körösök, Berettyó/.

Az eddig feltárt vagy véletlenül előkerült leletek kétségtelenné teszik, hogy már a kőkorszakban éltek emberek ezen a vidéken. Kondorosról 1893-ban csiszolt kővéső került a Nemzeti Múzeumba, aminek érdekessége, hogy nem lehet beosztani a kőkor egyik szakaszába sem.¹

A honfoglalást megelőző időkben hazánk, és benne a Maros - Körösök vidéke a népvándorlás során keletről nyugatra vonuló különféle népek egész sorának volt hosszabb-rövidebb ideig a szálláshelye, s ezeknek a népeknek életéről, kulturájáról a megye területén bőségesen fellelhető tárgyi emlékek tanuskodnak.

Az i. e. I. sz.-ban a dákok terjesztik ki hatalmukat a Körösök vidékére, akik a Római Birodalommal vívott egyenlőtlen küzdelemben felmorzsolódva kiszorultak megyénk területéről.²

A dákokat a jazigok váltották fel, akik az i. sz. I. sz. közepén telepedtek meg a Tiszántúlon, a Maros - Körösök vidékén.

Ezután különféle germán törzsek: gótok, gepidák, vandálok lakják a Körösök és a Maros mentét. Alig telepednek meg, amikor új, hatalmas nép, a hunok foglalják el az Alföldet, előretörve a Duna - Maros vonaláig, a Római Birodalom határáig.

A hunok az V. sz. elején birodalmuk székhelyét is valószínűleg Szeged környékére helyezik át. A rómaiakkal vívott "ókori népek csatájában" Attila hatalma meggyengül, halála után birodalma felbomlik.³

A hunok után 567-ben az avarok lovasnomád népek foglalja el a Tiszántúlt. Az avarok több, mint 200 évig birtokolják vidékünket. Megyénk területén nagyon sok régészeti emlék tanuskodik az avarok jelenlétéről. Ebből az időből valók a kondorosi avar leletek is. 1954-ben a Lenin Tsz. tégláégetője területén edények és egy szarmata nyakék került a felszínre. Ugyancsak 1954-ben házépítés közben a Gépállomás utcában avar temetőt tártak fel, melynek jelentősége abban van csupán, hogy bizonyítja Kondoros területének avarok általi lakottságát

A temető szegény avarok temetkezési helye volt a leletek tanúsága szerint.⁴

A honfoglalásig lényegében avarok élnek községünk területén, akik pásztorkodó életmódot folytatnak a Körösök mentén. Őket találják itt őseink a honfoglaláskor.

A magyarok, őseink, 895-ben kezdik meg az Alföld, majd a többi országrész meghódítását. Természetesen legelőször azokat a területeket szállták meg, amelyek állattenyésztő életmódjuk folytatását biztosította, legelőt, vizet adott. A Maros - Körösök mente ilyen szempontból jelentős, s már az első időben benépesült.

A honfoglalás után a Hármaskörös kétoldali partvidéke Vata nemzetségének jutott, központjuk a békési földvár lett. Kondoros területe tehát ennek a nemzetségnek a birtokába jutott. Egyik szomszéd nemzetség a Tisza középső szakaszát megszálló Ond vezér és nemzetsége Csongrád központtal, a másik szomszéd nemzetség a Maros torkolatát és környékét megszálló Ajtony törzsfő elődjei, akik központja Marosvár, a későbbi Csanád lett.⁵

Géza fejedelem és István király kemény harcokban megtörték a központi hatalom kiépítése és megszilárdítása ellen fellépő törzsfők hatalmát, a vármegyék kiépítésével, az egyház megszervezésével hatalmukat a Körösök vidékére is kiterjesztették. Biztosan tudjuk, hogy Békés megye már I. István uralkodása idején szervezett terület volt. A levert, vagy behódolt törzs- és nemzetségszűkösség szállásterületét a király kétharmad részben a maga számára foglalta le, és abba saját ispánját ültette bele.⁶

A várispán alá rendelt egyharmad részre telepítette a katonai kíséretet, a várjobbágyokat. Békés, az első ispánok egyike volt, akiket István kinevezett, akit Csolt várába ültetett.⁷

Kondoros község ezekben az időkben alakul. Nevének keletkezésével kapcsolatban még a mai napig sem lehet határozott véleményt mondani. Két híres megyekutató: Haan Lajos és Dr. Karácsonyi János más és más véleményt vallanak a név eredetével kapcsolatban. Karácsonyi azt mondja, hogy a község nevét első földbirtokosának nevéből kapta. Haan Lajos szövegében a következőket írja ezzel kapcsolatban: "Sokkal természetesebb Kondorosnak nevét származtatni azon sasnemtől, melyet a magyar nép most is Kondornak vagy Kondorsasnak nevez, s mely madárfaj, míg e pusztának földjei szántás alá nem vették, nagy mennyiségben tanyázott Kondoroson."⁸

Ez a Haan által sasnak nevezett madár nem más, mint a Fakó keselyű (*Gyps fulvus*), melynek alakja megtalálható Kondoros első pecsétjében is. Meg kell azonban mondani, hogy egyik magyarázat sem meggyőztető.

A XIII. sz.-ban megyénkben 5 nagy uradalom alakul ki: 1. a gerlai, 2. a gyulai, 3. a körösladányi, 4. a simai, 5. a szentandrászi. Kondoros a 2., a gyulai uradalomhoz tartozott. A gyulai uradalomhoz tar-

tozó községek a következők: Gyula, Bagd, Karló, Ujfalu, 3 Szentmóricz, Izsák, Turgony, Szerket, Alsó- és Felső-Doboz, Szanna, Györke Szentbenedek, Kakucs, Püly, Kamarás, Vári, Békés, Berény, Gyur, Dé-cse, Bakadegyház, Bercsényegyház, Keresztur, Veresegyház, Kondoros, Pitvarosegyház, Buzér-Hegyház, Fazekasegyház, Szénás, Simánd, Atyás, Kávás, Fajdas, Köbli, Somos, Mórocz, Hégenháza.⁹

Megyénk területét a váradi püspök két főesperességre osztotta: 1. a békési, 2. szeghalmi.

Az egyház a kezdeti időktől fogva gondosan nyilvántartotta birtokait, írásos feljegyzéseket készített nemcsak azokról a helyekről, ahonnan valamilyen járandóság illette, hanem azokról is, hogy mi illeti meg így e korból ezek a leghitelesebb adataink. Ilyen a Váradi Regestrum is. Ebben olvasható először Kondoros neve: "pristaldus Micon de villa Cundurur in parochia Békés."¹⁰

A két irányból benyomuló tatárok 1241-ben elpusztították a vidéket a lakosság nagyrésztét legyilkolták. Biztosra vehető, hogy Kondoros is elpusztult ebben az időben.

A "tatárjárás" után a megye nyugati területeinek a benépesítésére /Öcsöd, Báboiczka/ kunokat telepítettek, s valószínű, hogy ebből következően olyan feltételezéssel is találkozunk, miszerint Kondoros nevét a tatárjárás után ide telepített kunoktól kapta. /Kun-Doros/. Mindez azonban nem bizonyítható. Mindenesetre majdnem 200 esztendő telik el, mire Kondoros nevével újra találkozunk. Kondorosegyháza néven merül fel újra 1403-ban, amikor a gyulai uradalomhoz tartozó településként tartják számon.¹¹

1466-ból olvashatjuk, hogy Székely, Karika, Dékán, Lőrinczy, Vörös, Bonczos nevű jobbágyok tiszttartójukkal együtt perbe keveredtek a szomszédos donátornyaiakkal, mert azok területén garázdálkodtak.¹²

1526-ban Kondoros az egyik legnagyobb faluja a gyulai uradalomnak, amit az is bizonyít, hogy lakóinak 9 forint 50 dénárt kellett hadiadó fejében fizetniük.

A mohácsi csata következményei, vagyis a török Budáig és vissza való vonulása nem érintette a megyét, így az zavartalanul fejlődhetett. Ezt a viszonylag zavartalan fejlődést mutatja a község fejlődése, amit az alábbi, kapuk utáni adóbehajtás is igazol:

1552-ben: 43, 1553-ban: 43, 1556-ban: 54, 1560-ban: 57, 1562-ben 80, 1564-ben: 70 kapu után szedték be az adót.

Az 1557-58-i defter szerint 42 ház van a községben, 1563-ban 103 család él itt, a lakosság létszáma 515 fő.

1554-ben Kondoros adja a gyulai uradalomba a legtöbb kilencedet: 263 kalangya és 18 gyulai köből búzát, 5 1/2 gyulai köből árpát. 1562-ben 99 jobbágy közül 95-nek van vetése, ami azt bizonyítja, hogy

a jobbágyság még szinte teljes egészében telkes jobbágyságok voltak.¹³

Az egyre terjeszkedő török hatalom elérte megyénk területét is. 1556-ban elesik Nagyvárad, 1566-ban Gyula. A megye lakossága két irányban menekült Gyula eleste után: egy része északra, a királyi Magyarország területére, Debrecen, Eger irányába, más része Erdélyben talált oltalmat.

Ami Kondoros történetét illeti azt az alábbiakban tudjuk felidézni ebből az időből.

Miután Gyula elesett, a hozzátartozó birtokok jelentős része a török kezére került. A megmaradt birtokokat a kincstár úgy hasznosította, hogy földbirtokosoknak adta zálogba. Így került Kondoros 1578-ban zálogként Kátai Ferenc és Nényey Imre kezébe. Mint kincstári területet azután Rákóczi Zsigmond visszaváltotta és 1590-ben az egri várhoz csatolta.

Hogy a falu mikor pusztult el, azt megállapítani nem tudjuk, de azt biztosan tudjuk, hogy 1692-ben már pusztta. Ez az állapot lényegében megmaradt a XVIII. sz. első feléig, vagyis a telepítések megindulásáig.

A megye benépesítése Harruckern János György nevéhez kapcsolódik, aki jól felfogott nagybirtokosi érdekeit szem előtt tartva, Békés megye gazdasági kiaknázását csak megfelelő munkaerő megszerzésével valósíthatta meg. Ennek során 1722-ben került sor a szlovák lakosságú Szarvas telepítésére, ahonnan majd másfél század múlva Kondoros lakóinak jelentős része fog települni.

KONDOROS TÖRTÉNETE

/1875 - 1919/

1. Telepítés, népesség

Harruckern János György halála nem vetett véget a telepítéseknek, fia és örökösei tovább folytatták a megkezdett munkát. Az általuk végrehajtott telepítésekre jellemző, hogy alapvetően magánjellegűek, alapjuk a földbirtokos gazdasági érdeke: kizsákmányolható jobbágyok, illetve cselédek, munkások szerzése.

A XIX. században tovább folytatódtak a telepítések a Viharsarokban, Békés, Csanád és Csongrád megyékben. A kapitalizálódó mezőgazdasági üzemek munkaerő igénye növelte a telepítések szükségességét.

Kondoros esetében a telepítés legfontosabb oka szintén a nagybirtokok munkaerő igénye volt. A korábban hatalmas Kondorosi-pusztá ekkor már a Batthyány, Bolza, Mithrovszky és Wenckheim családok tulajdonát képezi.

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc után a jobbágyi szolgáltatások eltörlése, valamint a magyar gabona iránt mutatkozó európai kereslet a földbirtokosokat egyrészt arra ösztönözte, hogy növeljék a gabona vetésterületét, másrészt arra, hogy a jobbágyfelfizetéssel elvesztett munkaerőt valamilyen módon pótolják.

Az első célkitűzést - vagyis a gabona vetésterületének növelését - az addig még művelés alá nem vett területek művelés alá vételével oldották meg. Így került sor a Kondorosi-pusztá feltörésére is. A puszták feltörése és szántóföldi művelés alá vétele a múlt század közepén táján kezdődött. Erről Karácsonyi János így ír: "Földrajzi tekintetben a megyénk a múlt században két különböző részből állott. Az egyik DNy-i fátlan, s 1744-ig lakatlan síkság, a másik ÉK-i mocsaras nádas rétság. Az első egyhanguságát alig szakította meg egy-egy domb, kutágas, vagy egy-egy vadon legelésző gulya...Csak kora tavasszal volt egy kis változatosság, mert akkor a régi avart és száraz fűvet felgyújtották, úgy, hogy az egész vidék lángbaborultnak látszott. Teljesen megváltozott a tájak képe az 1845-60-as években. Ekkor ugyanis a szomszédos városok, községek és az uradalmak között a legelő elkülönözés, utána pedig megtörtént a tagosítás. Ettől kezdve szántóföldekké alakultak a régi legelők, az uradalmak majomokkal, a jobb módú kisbirtokosok tanyákkal sűrűn behintették a gulyák, ménesek járásait, fasorokkal vették körül birtokaikat, karcsú akácfákkal ültették be az utak szélét. Új falvak /Csorvás, Szabad - Szenternya, Nagy- és Kis-Szénás, Pusztaföldvár, Kondoros/ alakultak itt úgy, hogy ma már az unalmas, fátlan síkság inkább szép kerthez hasonlít. A délibáb a csikósokkal, gulyásokkal együtt eltűnt, aranykalászt és öles tengeriszálakat ringat itt az esti szél."¹

Valóban így is történt. Ennek a munkának az elvégzéséhez azon-

ban munkáskézre volt szükség, mégpedig sokra. Ennek a munkaerőnek a megszerzése, megtartása a termelés szempontjából alapvető feltétel volt. Ezt pedig a telepítésekkel lehetett akkor ezen a vidéken biztosítani.

Az 1873. évi XXII. törvénycikk, amely kimondotta, hogy mind a magán, mind a kincstári telepítményt önálló közösségekké kell szervezni, mintegy jogilag is alátámasztotta a fejlődőben lévő, kapitalizálódó nagybirtokok igényét a munkaerőről illetően.

Valószínű, hogy ezt a lehetőséget ragadták meg a volt Kondorosi-pusztá tulajdonosai és határozták el Kondoros újratelepítését. A megyei szervek nem nagyon örülhettek a községszervezés gondolatának, amit a megyei törvényhatósági bizottság 1874. évi 2102. sz. a. kelt jelentése igazol:

"Sipos Sándor ügyvéd által képviselt gróf Mithrovszky Vladimir és érdektársainak Kondoros, Csákó és Kis-Kondoros pusztának önálló közösséggé alakítása iránt benyújtott kérvényét mellékleteivel és az ügyben érdekelt Békéscsaba és Szarvas községek ide vonatkozó nyilatkozatával együtt további intézkedés végett beterjeszti.

Az állandó választmány véleménye:

Az állandó választmány véleménye elfogadtatván, miután a törvény nem több puszták, hanem valamely pusztá különválását engedi csak meg, - itt pedig oly puszták birtokosai akarnak külön községet alapítani, melyek nem is egy járás területén fekszenek, - miután a törvény által megkívánt szellemi erő tökéletesen hiányzik, s a birtokosokon kívül a puszták minden lakosa gazdai hatalom alatt állván, törvény szerinti közösségi választói és választhatói képességgel nem bírnak, nem bírván a közösségi törvény 38. paragrafusa a. pontjában meghatározott azon kellékekkel, hogy a személyes kereseti adón kívül más adót is fizetnének, folyamodók nem igazolt kérelmükkel, kérvényük mellékleteivel elutasítanak.

Kérvényük mellékleteivel együtt a községek rendezéséről szóló 1871. évi XVIII. t. c. 135. paragrafusa alapján ily szellemben terjesztendő fel a m. kir. belügyminiszterhez".²

Mint látható a törvényhatóság elutasította a földbirtokosok közösségalapítási kérelmét azzal az indokkal, hogy a Kondorosi-pusztá lakói nincstelenek lévén, a kereseti adón kívül más adóval nem terhelhetők, és mivel a választás cenushoz - bizonyos vagyonhoz, jövedelemhez - kötött volt, ezért nem választóképesek, de nem is választhatók.

A kormány nagybirtok védő koncepciójába azonban nem illett bele a megyei törvényhatóság jogszerű állásfoglalása, s nyilván a kérelmezők fellebbezése, valamint a kormánypolitika végrehajtása elhárította a paragrafusok teremtetten akadályokat a községszervezés útjából, amit a megyei törvényhatósági bizottság egy későbbi jegyzőkönyvet az alábbiak szerint rögzít:

"A m. kir. belügyminiszter f. év január 22-én 1119. sz. alatt kelt rendelete Kondoros, Csákó és Kis-Kondoros pusztáknak önálló községgé alakítása tárgyában.

A megye közönségét a felolvasott miniszteri rendelvényben felhozott ellenérvek sem ingatták meg azon meggyőződésében, miszerint Kondoros, Csákó és Kis-Kondoros pusztái területüknek önálló községgé alakítása a fennálló törvényekkel meg nem egyeztethetők. Mint-hogy azonban a köztörvényhatóságok rendezéséről szóló 1870. 42. t. c. 16. paragrafusa, a miniszter másodízben ismételt rendeletének feltétlen és azonnali végrehajtását rendeli, s e mellett a felolvasott miniszteri rendelvény időközben alispánilag végrehajtás végett már ki is adatott, - az alispán ez utóbbi intézkedését tudomásul vettük, fenn-tartja azonban magának a megye közönsége, hogy a rendelet végrehajtása folyamán előállható mindazon nehézségeket, melyek ugy a törvény, mint a helyi viszonyok szempontjából a miniszteri rendelkezés igazolatlan voltát feltűntetik - annak idején részletesen kimutathassa, és ez irányban a kellő lépéseket megtehesse.

Egyébiránt Kondoros, Csákó és Kis-Kondoros puszták, tekintve, hogy e területek nagyobb része eddig is a szarvasi járás szolgabírájához tartozott, községi minőségben most már egészben a járáshoz csatolandónak mondtuk ki, országos képviselő választási tekintetben pedig ugyan e puszták, illetve község most már a megyei választókerületek kebelébe lévén felveendő - az a gyomai választó kerülethez csatoltatik.

Ez utóbbi intézkedésről megfelelő további intézkedés végett a központi választmány s az alispáni intézkedés kapcsán a szarvasi és csabai járásbírák is értesítendőek levén."³

A megyei vezetés azért ellenezte Kondoros megalakítását az utolsó pillanatig, mert attól tartott, hogy az uradalmak által létrehozni kívánt község vezetői nem sokat adnak a megyei és járási közigazgatásra, s méginkább attól, hogy az új község anyagilag nem lesz képes azon létesítmények, intézmények felépítésére, amelyek nélkül egy önálló község nem létezhet.

Ennek az aggodalomnak volt is alapja, hiszen a felállított közigazgatási apparátus elsősorban az uradalmak által befizetett községi adóból tartotta fenn magát, az előjáróság tagjainak nagyobb része is a nagybirtokok megbizottja, tisztviselője volt.

Ilyen előzmények után indult meg a község szervezés nagy munkája, melyet kiváló képességű férfiak hajtottak végre, akik személyes érdekeiken túl népük érdekeit is képviselték azáltal, hogy a község megszervezésével dolgozó emberek sokaságát juttatták emberibb körülmények közé.

A község alapítását a nagybirtokok megbizásából az alábbiak szervezték:

Dérczy Ferenc
Geist Gáspár
Fejér Imre
Petőfi István
Reguly György
Zlinszky István

nagybérló
földbirtokos
földbirtokos
uradalmi intéző
a csárda tulajdonosa
uradalmi intéző.⁴

A község alapításában azonban a fő végrehajtó szerep három embernek jutott: Dérczy Ferencnek, Geist Gáspárnak, Petőfi Istvánnak.

Mielőtt a község sorsának alakulását tovább vizsgálnánk, feltétlenül szükséges közelebbről is megismerni e három ember életutját, tevékenységét, mert ők azok, akik nagy érdemeket szereztek a község ujratelepítésével Kondoros történetében.

Dérczy Ferenc 1828. december 31-én született a Szarvas melletti Nagy-Décsen, ahol édesapja Molnár Péter, a Bolza-család gazdatisztje volt. Mint legidősebb fiú Budapesten reálgymnáziumot végzett. 1848-ban a hetedikes gimnazista önként jelentkezett honvédnek, és végig küzdötte a szabadságharcot. Több ütközetben vett részt, meg is sebesült. Bátorságával, hősiességével a hadnagyi rendfokozatot érdemelte ki. A szabadságharc bukása után az osztrákok Kufstein várába zárták. Itt embertelen körülmények között tartották fogva, bal kezén és jobb lábán megbilincselve hosszabb ideig raboskodott, édesapjának nehezen sikerült őt kiváltania.⁵ A bilincsek nyomai egész életében megmaradtak. Apja később a Bolza-birtok kondorosi 1500 holdas bérletét szerezte meg számára. Ezen a birtokon gazdálkodott a község megalapításának idejében, sőt még azután is, majdnem élete végéig. Mint a község alapításának kezdeményezőjét választották meg bírónak. Ezt a tisztséget 25 éven át töltötte be, valóban közmegegyezésre és megbecsülésben. Birói működésének negyedszázados jubileumát a községi előljáróság és a lakosság úgy ünnepelte meg, hogy az előljáróság megfestette életnagyságú képét, a kormány pedig közéleti tevékenységéért koronás arany érdemkereszttel tüntette ki. Kiváló, szorgalmas gazda volt, még 60 éves korában is lóháton járta be a gazdaságot. 1900-ban a bérletet fiának, Dérczy Péternek adta át, ő pedig szarvasi házába költözött és itt is halt meg 1904. július 3-án, 76-ik évében. Kondoros előljárósága halálát külön gyászjelentésben jelentette be.⁶

Geist Gáspár 1817. szeptember 21-én született Gyulán. Atyja Gáspár, kádármester, anyja Papp Borbála. A fiatal Gáspár is a kádármesterséget tanulta atyjától, és az akkori szokások szerint vándorutratért, hogy mesterségbeli tudását gyarapítsa. Vándorlásai során Bécsbe is eljutott. Itt belépett az akkor nagyon híres bécsi Mylly gyertyagyáros gyárába, ahol évekig dolgozva elsajátította a gyertyagyártás titkát, amit később pesten kamatoztatott. Ugyanis hazatérte után gyertyaöntő üzemet szervezett, s ebből jelentős vagyonra tett szert. Anyagi megalapozottságát növelte házasságával, ugyanis 1845-ben feleségül vette egy jómódu pesti iparos lányát, Molnár Erzsébetet. Ebben az időben Geist Gáspár már jelentős tőkésnek számított, aki nemcsak az iparban kamatoztatta tőkéjét. A 19. sz. második fele az az időszak hazánkban, amikor meggazdagodott polgárok úgy kívántak a nagybirtokosság soraiba emelkedni, hogy földbirtokokat vásárolva az arisztok-

rácia életmódját utánozták. Ugyancsak ez az az időszak, amikor megkezdődött hazánkban a két réteg összeolvadása a kapitalizmus talaján. Ilyen, a polgárságból a földbirtokosok soraiba emelkedő ember volt Geist Gáspár is. A feltörekvő polgárt műveltsége és látóköre megmentette attól, hogy a volt földbirtokosok léha életét utánozza. Üzleti érzéke a gazdag gyertyagyáros jó mezőgazdasági szakemberré, kapitalista földbirtokossá tette. Nála a képességek jelentették az értéket, tudta, hogy az az ember az értékesebb, aki többet produkál. Éppen ezért különös gonddal válogatta meg gazdatisztjeit, munkatársait, akikkel bártárságot is tartott. Jobban is megfizette őket, mint általában az akkori földbirtokosok, ezért birtokán állandóan a legügyesebb és legszorgalmasabb gazdatisztek voltak találhatók.⁷

Az élelmes Geist Gáspár az 1849-ben mártírhalt Batthyány Lajos kondorosi birtokát vásárolta meg annak örökösétől, Batthyány Lászlótól. A Batthyányiak a szabadságharc bukása után nemcsak politikai, hanem anyagi válságba is kerültek. A világosi fegyverletétel után Batthyány Lajosnak, az első felelős magyar kormány elnökének örököseit – közöttük Batthyány Lászlót is – 150 katona eltartására kötelezte az osztrák kormány, ők azonban ahelyett 150 agarat tartottak birtokaikon. Így azután nem csoda, hogy hamarosan meg kellett válniuk birtokaik egy részétől.

Igy került a kondorosi Batthyány-birtok Geist Gáspár kezébe. Ennek a Geist Gáspárnak lett a tisztartója Petőfi István 1858-ban.

Petőfi István – nagy költőnk "Édes Pistikám"-ja – 1825. augusztus 18-án született Szabadszálláson. Erős, tehetséges gyermek volt ő is, de az 1838-ban tönkrement szülők nem tudták kisebb gyermeküket úgy iskoláztatni, mint Sándort. Ezért István már gyermekként segítkezett apja gazdaságában. Irányi István írja: "Ott sürgött-forgott mindenütt, aratott, csépett, részt vett a mezei munkában, s a gazdag szüreteken is. Hatéves korában már megülte a legszilajabb paripákat is, később pedig egy országos lovasversenyen ezüstérmet nyert. Bátyja büszke volt reá, s látva tehetségét, lovakat ígért öccsének. Sajnos, az adományozás csak jóindulatu, szelidlelkű testvéri ígélet maradt:

"Pistinek meg majd veszek
Drága paripákat,
Rajtok jó Istók öcsém
Vásárookra járhat."

Ha nem is jutott István sohasem ezekhez a lovakhoz, a szeretet mindvégig élt közöttük ... A kölcsönös tiszteletben István sem feledkezett meg bátyjáról. Végtelenül tisztelte, s a "menny-földet" bejáró bátyja mellett megelégedett a reá váró "tagló és bárd" szerszámokkal, amelyekkel apja hivatását, a mészáros mesterséget folytatta.⁸ Sándor szülei támaszát látta öccsében, és nem is csalódott. István 1842-ben Kunszentmiklóásra ment, ahol 1845-től önállóan vezette apja egyik mészárszékét.

A szabadságharc kitörésekor önként jelentkezett honvédnek. Bát-

ran küzdött, gyorsan haladt előre a katonai ranglétrán: Buda ostroma idején már főhadnagy, később a századosi rangot is elérte. Buda ostroma idején a 6. Honvéd Zászlóalj 3. századának parancsnoka. Világosnál tette le ő is a fegyvert, ezután sorozták be az osztrák hadseregbe közkatonaként. Közel 8 évig szolgált a fekete-sárga hadseregben, ahonnan 1857. májusában szabadult. Hogy milyen keményen és öntudatosan viselte sorsát mi sem bizonyítja jobban, mint a parancsnokság véleménye: "Bár nyugodt, kihágásokra hajlandó ...A munkánál jó." 1857. szeptemberében Gaylhoffer János dánosi birtokára szegődött nevelőnek, ahol beleszeretett a birtokos Antónia nevű lányába, aki később törvényes felesége lett.

1858-ban került a Kondoros melletti Geist-birtokra. Önállóan intézte a gazdaság minden ügyét, pontos és lelkiismeretes volt, kora reggeltől késő estig talpon volt. Erről a következőket írja Irányi István: "A kemény munka a gazdaság állandó ellenőrzéséből, irányításából és a számviteli feladatok pontos, lelkiismeretes ellátásából állott ... A kora reggeli órák az állatok etetésének, gondozásának ellenőrzéséből állottak, és a fejések, birkanyírások napirenden voltak. Mindezekhez járult a különböző évszakonként jelentkező rendkívül sokféle paraszti munka, a szántás-, vetés- betakarításig, amelynek mindenféle változatát a legkiválóbban ismerte és sokszor maga is gyakorolta."⁹

Végre annyi megpróbáltatás után nyugodt mederbe terelődött élete, kibontakozott gazdatehetsége. Vezetése alatt a gazdaság a legjobban irányított gazdaságok egyike lett. Ő maga is józan, takarékos életet élt, aminek az lett az eredménye, hogy élete végére jelentős vagyonra tett szert.

Mostmár semmi akadályja nem volt annak, hogy feleségül vegye Antóniát. Az 1863. december 26-i esküvő után a fiatalok Csákóra költöztek. Sajnos, a házasság nem bizonyult tartósnak, mert alig két hónap után Antónia elhagyta férjét, aki nem tudott szakítani gazdaasszonya Schneider Erzsébethez kapcsolódó érzelmeivel. Petőfi Istvánnak volt még egy asszonnyal kapcsolata, akitől gyermeke is született, Bartl Ferencné, született Varga Mária személyében. Kettőjük gyermeke 1876-ban született, 4 évvel Petőfi István halála előtt.

Petőfi István 1875-től 1880-ig gazdatiszti állása mellett Kondoros község pénztárnoki állását is betöltötte.¹⁰ Ezt a munkáját is a rá jellemző lelkiismeretességgel és pontossággal látta el. Pénztárnoki munkáját Csákóról látta el levelezés útján. Életének legtermékenyebb korszakában váratlanul ragadta el a halál. 1880 elején mellgörcsök kínozták, de a munkát egy percre sem hagyta abba. Április 28-án Dérczy Ferenc és Zlinszky István barátai jelenlétében elkészítette végrendeletét. A végrendelet elkészülte után 4 nappal, május 1-én meghalt. 400 holdas birtokát feleségére hagyta, bátyja iratait pedig a Nemzeti Múzeumnak adományozta. Felesége is megjelent temetésén. Hamvait Csákón helyezték örök nyugalomra, ahonnan 1908-ban a Petőfi Társaság a Kerepesi uti temetőbe a Petőfi-család sírboltjába szállította. A csákói sírhandt emlékkövét Rindó József és Rindó Józsefné tanárok hozatták be a Kondorosi iskola udvarába, ahol ma is áll. Felesége Gaylhoffer Antónia 38 évvel élte túl férjét. Meghalt 1918-ban, a Petőfi Társaság

a saját halottjaként temetette el Abonyban.

Ilyen emberek vezetésével alakult meg a község 1875. december 23-án. A letelepedni szándékozók azonban a 300 négyszögöles ház-helyen kívül azonban mást nem kapnak, így a község már kialakulásakor is a földnélküli agrárproletárok falva volt. Lakói elsősorban a környező települések lakóiból verbuválódtak, de valójában az ország minden része képviseltette magát. Jöttek letelepülők: Szarvasról, Bánfalváról /Gádoros/, Békéscsabáról, Mezőberényből, Bártfáról, Körösladányból, Szentesről, Malastovról, Urbovcze, Uj-Bars, Liptó, Videafalva, Vágújhely helységekből.

A legtöbb telepes érthetően Szarvasról települt át Kondorosra. Ez két szempontból is érthető. Az egyik, hogy a Kondorosi-pusztát korábban hagyományosan a szarvasiak bérelték, a másik hogy Dérczy Ferenc, a községszervezés gyakorlati végrehajtója maga is lényegében szarvasi volt, aki apja segítségével szervezte a szarvasiak áttelepülését. Kondoros hivatalosan ugyan 1875-ben alakult, az első ház-helyet azonban, a 42. számút, 1876. február 18-án mérték ki Szin Györgynek, Dérczy Ferenc gazdasági cselédjének.¹¹

Az evangélikus egyház a község alapítása után 12 évvel, 1887. július 11-én alakult, a katolikus még ezután 6 évvel, 1893-ban. Megvizsgálva az evangélikus egyház halotti anyakönyvét 1887-1891. évek közötti 5 évet, mindig hozzá adva a község alapítása és a nevezett év közötti különbséget + 1 évet azért, hogy megállapíthassuk, dokumentálhassuk tényszerűen a lakosság eredetét. Megállapítottuk, hogy a lakosság nagyrésze szarvasi eredetű, szarvasi születésű. Ezt az alábbi táblázat is igazolja:

A Kondoroson meghalt, de más helységeken születettek száma.¹²

Helység	1887 év	1888 év	1889 év	1890 év	1891 év	Összesen:
Szarvas	25	18	12	7	12	74
Békéscsaba	2	-	-	-	-	2
Bánfalva	-	-	-	1	-	1
Nagyszénás	1	-	-	1	2	4
Mezőberény	1	-	-	-	-	1

Kondoros történetének kezdeti szakaszára jellemző a nagyarányú erőfeszítés a községgé alakulás problémáinak megoldására. A községnek mindent a saját erejéből kellett megteremtenie, állami támogatást nem kapott. Egyébként ez a tendencia egész történetén végigvonul, egészen a felszabadulásig.

Ebben az időben még csak 3 ember intézte a község ügyeit: a bíró, a jegyző és a pénztáros. A község képviselőtestületének első ülésén határoztak arról, hogy 1876. január 1-től egy községi gyalogszolgát alkalmaznak, akinek fizetését évi 150-200 Ft-ban határozták

meg. Az első községi irnokot 1886-ban alkalmazták Baross István személyében, akinek a fizetését 360,-Ft. készpénzben, "szabad lakásban fűtéssel," összesen 454 Ft évi fizetésben állapították meg.¹³

Az 1875. december 23-án tartott első képviselőtestületi ülésen a következők voltak jelen:

"Dérczy Ferenc bíró, mint elnök, Albrechtovics P., Petőfi István, Dérczy P., Rigó N., Leicz S., Deim János, Geiszt István, Schuk G., Spisiak M., Tokai Lajos, Komár M., Viszok P., Kugyela Márton és Zlinszky István községi képviselők."

Ezen az alakuló ülésen "Petőfi képviselő indítványozza, hogy miután minden községi hatóságnak pecsétjének is kell lenni, idején látja az iránt is intézkedni. A pecsét minőségét illetőleg indítványozza, hogy abban egy kiterjesztett szárnyú Kondor sas legyen, eme kör irattal: Kondoros község pecsétje 1875. Az indítvány egyhangulag elfogadjatik."¹⁴

2. Gazdasági és társadalmi szerkezet

A község kialakulásának évében minden föld a nagybirtokosok kezében volt. A korábban szinte az egész Békés megyére kiterjedő egységes Harruckern-birtok ekkor már különböző, régi magyar és külföldről - főleg osztrák - területről betelepült családok kezében van. Ennek magyarázata az, hogy Harruckern János György halála után örökösei között a birtok szétesztódott, mégpedig az alábbiak szerint.

I. Harruckern János György utóda és örököse fia: 1. Ferenc Domokos. Ő két leánygyermeket hagyott hátra: Mária Annát és Mária Josephát.

2. Mária Anna 1747. január 23-án ment nőül br. Stockhammer Józsefhez. Nekik 4 gyermekük született: Ferenc, Ignác, Antónia, Rozália.

a) Ferenc - felesége: gr. Hartig Mária
Gyermekeik:

Herman Lajos - meghalt,

Zsófia - gr. Auersperg Jánosné,

Karolina - br. Bedekovits Rudolfné,

Vilhelmina - br. Drechsel Györgyné.

b) Ignác - fia Ferdinánd - meghalt.

c) Antónia - gr. Bolza Péter

Gyermekeik:

József - gr. Batthyány Annával kötött házasságot,

Antónia - gr. Batthyány István felesége lett

Rozália - br. Mauspergi Schröfl Ignáccal lépett házasságra,

Gyermekeik:

Péter, akinek 2 leánygyermek: Anna - gr. Mitrovszky Vilmos - né, Antónia - gr. Eszterházy Mihályné.

d) gr. Bolza Józsefné és gr. Batthyány Anna gyermekei: Anna, József Antal, Mária, István, Péter.

e) gr. Bolza Péter gyermekei: József, Géza, Pál, ők a község kialakulásának évtizedeiben a község határa egy részének birtokosai.

3. Ferenc Domokos másik leánya Mária Josepha gr. Károlyi Antalhoz ment nőül 1757. június 13-án Gyulán. Az ő József fiúktól származik: Mária, István, Lajos, Franciska, György, Josepha.

Franciska gr. Sztáray Alberthez ment nőül, ebből a Sztáray ágból származik a későbbi Apponyi birtok, mivel gr. Apponyi György egy Sztáray leányt vett feleségül.

4. Ferenc Domokos testvérei: Mária Terézia, Mária Anna Johanna István József, Mária Ceália.

a) Mária Terézia férjei: Mayersfeldi Mayer János, később br. Pechmann Lajos.

b) Mária Anna Johanna férje: Gruber János gyermekük Ferenc Lajos, az ő gyermeke Mária Terézia, aki Wenckheim József báróhoz ment nőül.

c) István József gyermeke: Mária Borbála Josepha - br. Siskovics Józsefné.

d) Mária Ceália Wenckh János felesége lett, aki 1748-ban felvette a Wenckheim nevet. Gyermekeik: György, József, Xavér-Ferenc Ezekből a Wenckheimektől származik a Békés megyei gr. és br. Wenckheim családok.

Kondoros határának birtokosai az 1875-ös években: A Bolza grófok, br. Lambergné /br. Wenckheim leány/, br. Marburgné, br. Fejérváry Celestin /szintén a Wenckheim család révén/, gr. Mitrovszky Vladimir, Geist Gáspár, aki a 8000 holdas Batthyány-birtokot vette meg és gr. Apponyi Antal, ki 1894-ben eladta birtokát br. Hirsch Mórnak.¹⁵

A község kialakulásának korában tehát, mint látható Kondoros község határa teljes egészében nagybirtokosok tulajdona volt. Ezen a helyzeten a telepítés sem változtatott, mert a 300 négyszögöles telken kívül a telepesek mást nem kaptak.¹⁶

Az, hogy az újratelepítésű Kondoros lakói ilyen gazdasági struktúrában kezdhették meg községi életüket, kizárólag az akkori birtokviszonyoknak köszönhető. Azt ugyanis nem mondhatjuk, hogy a 300 négyszögöles telken kívül azért nem kaphattak nagyobb földterületet, mert a község határához tartozó művelhető földterület ezt nem tette lehetővé. Erről szó sem lehet, hiszen az új községek - lakóihoz mér-

ten jelentős a határa. A község földterülete 1894-ben 15 764 kh volt.¹⁷

Ebből szántó:	14 812	kh
kert:	36	kh
rét:	21	kh
legelő:	297	kh
erdő:	135	kh
szőlő:	7	kh
használatatlan:	454	kh

Ezzel szemben a népesség száma a következőképpen alakul:

1880-ban	2 120
1890-ben	2 597
1893-ban	2 895

munkaképes 917 férfi, 931 nő, 15 éven aluli 516 fiú, 512 leány. Mindezek után megállapítható, hogy egy lakosra átlagosan 5 kh 173 négyszögöl, egy munkásra pedig elméletileg 45 kh 1 120 négyszögöl művelhető földterület juthatna.¹⁸

Ha tehát Kondoros határa nem kizárólag nagybirtokosok kezén lett volna a község alakulása idején, vagy ha más feltételek mellett települhettek volna le a község lakói, akkor más gazdasági és társadalmi szerkezet alakulhatott volna ki, más szociális viszonyok jöhetek volna létre.

Az 1890-es évekre természetesen már bizonyos változás áll be a földterület birtoklásában. Ennek egyik oka, hogy egyes nagybirtokok részben vagy egészben eladásra kerülnek. Így került eladásra 1888-ban a Mitrovsky-birtok, amit a szarvasiak vásároltak meg.¹⁹

Természetesen nemcsak szarvasiak vásárolhattak ebből a birtokból. Ezeknek a birtokeladásoknak eredményeként alakul aztán Kondorosan is ugy a helyzet, hogy a nagybirtok kizárólagos egyeduralkodója a föld birtoklása terén megszűnik és megjelenik mellette a kisbirtok is. Ezt a tényt tükrözi az 1894. augusztus 17-i községi kimutatás a kialakult földbirtokmegoszlásról, mely szerint:

az	1 -	10 holdig	6,88 hold	0,043	%
a	10 -	30 holdig	173,40 hold	1,12	%
a	100 -	500 holdig	1 035,69 hold	6,57	%
az	500 -	1 000 holdig	4 300,41 hold	27,28	%
az	1 000 -	5 000 holdig	10 245,44 hold	64,98	%-os

arányban tagolódik a község határának birtoklása.²⁰ Ez mutatja, hogy a 90-es évekre esik az az időszak, amikor megindul a kis- és középparaszti birtok és réteg kialakulása.

A művelhető földterület a kezelést illetően 1894-ben az alábbiak szerint alakult:²¹

házikezelésben van:	7 657	kh
pénzért bérelt:	3 028	kh
feles bérletű:	3 727	kh
harmados:	400	kh
összesen:	14 812	kh

Ebből kitűnik, hogy továbbra is döntő súlya van a nagybirtoknak és a kapitalista bérletnek, mert a 14 812 hold művelhető területből 10 685 hold ilyen kezelésben van.

Érdemes még megtekinteni a vetésterületi megoszlást is, ugyanis ebből is kitűnik, hogy alapjában véve még ebben az időben is főleg az egyoldalu szemtermelés virágzott.

A vetés területi megoszlása:²²

búza:	7 080	kh	cukorrépa:	55	kh
kukorica:	5 135	kh	tak. répa:	170	kh
árpa:	825	kh	csalamádé:	150	kh
zab:	260	kh	köles:	100	kh
repce:	380	kh	takarmány:	430	kh
			ugar:	200	kh.

Hogy hogyan és milyen színvonalon gazdálkodott az 1890-es években egy kondorosi nagybirtok, arra nézve hiteles adatok maradtak fenn. A Békés megyei Gazdasági Egylet gazdasági szemlét tartott Geist Gyula és Geist Gáspár Kondoros - Csákó-i gazdaságaiban.

A szemle időpontja: 1891. június 15.

A szemlebizottság tagjai: Beliczey István elnök, Vidovszky János, dr. Zsilinszky Endre, gr. Bolza Géza, Dérczy Ferenc, Dérczy Péter stb. Erről a szemléről az egylet értesítője beszámolt, közölve a gazdaságok legfontosabb adatait is. Geist Gyula csákói birtokának gazdálkodását vizsgáljuk meg, mivel az értesítő is ezt a gazdaságot elemzi részletesebben.²³

Geist Gyula csákói birtokának területe: 3 642 hold, 1 110 négyszögöl. A birtok távol fekszik a községtől, így a munkaerő biztosítása nem kielégítő. Ezért a kapásokat részért műveltetik, az aratást is részes munkások végzik. Aratókat Dorozsmáról és Endrődről szerződtetnek általában. Dorozsmáról 63 pár, Endrődről 36 pár aratót szerződtetnek.

A birtok felosztása:

1. Nagymajori gazdaság	2 574,2/4	hold
2. Istvántanyai gazdaság	1 067,2/4	hold
3. Csökmői legelőbérlet	1 063	hold
Összesen:	4 705	hold

A földterület kihasználása:

1. Szántó föld	3 403,1/4	hold	72,33	%
2. Legelő	1 063	hold	22,60	%
3. Majorhely, temető, gödrök	117,3/4	hold	2,50	%
4. Erdő és faszegélyek	55,1/4	hold	1,18	%
5. Belutak	65,2/4	hold	1,39	%

A földterület kihasználásának fenti adataiból egyértelműen kitűnik, hogy a 40 - 50 évvel korábbi hatalmas Kondorosi-puszták akkor már nem léteztek, hogy lényegében minden területet feltörték és művelés alá vettek, hiszen a birtok 22,60 %-át kitevő legelőterület nem is Kondoros határában fekszik. Ezt támasztja alá az is, hogy Geist Gáspár 3 952 holdas birtokán sincs legelő, azt Szénáson bérel, 1 075 hold nagyságú.

A gazdaság termelékenységének kimutatását az Értesítő 5 év átlagában adja a terményfélések és az állatállomány vonatkozásában. Ezek szerint a kalászosok a kapások és a hüvelyesek 5 év átlagában az alábbiak szerint részleteződnek a vetés szempontjából:

búza:	34,81	%
árpa:	10,38	%
köles:	0,92	%
zab:	5,16	%
tengeri:	20,88	%
repce:	5,59	%
bükköny:	0,23	%
összesen:	77,97	%

Megállapítható, hogy a birtokon jelentős a gabonatermelés még akkor is, ha az 5 év átlagában 20,88 %-ot képvisel a kukorica. Ezek az adatok egyrészt igazolják azt, hogy a gazdaság abban az időben még magán viselte a korábbi monokultúrás jellegét és azt, hogy korábban - az egész vidékkel azonosak - főleg a gabonatermelés divott Kondoroson is. Másrészt azt, hogy erősen külterjes a gazdálkodás.

A takarmányfélék termelése 5 év átlagában a következőképpen alakult:

zöldrozsa:	0,90	%
csalamádé:	3,45	%
borsó:	0,06	%
lucerna:	7,00	%
gyep:	1,25	%
zabosbükköny:	4,41	%
muhar:	0,19	%
répa:	2,20	%
bromusz:	2,65	%
fűkeverék:	0,06	%
összesen:	22,03	%

A takarmányok ilyen arányú termelése már a változást veti előre, ami kitűnik az állatállománnyal kapcsolatban.

A birtok állatállománya:

lovak:	103	db
birka:	1 019	db
szarvasmarha:	545	db
sértés:	586	db
összesen:	2 253	db,

ami azt jelenti, hogy a birtok 2,08 holdjára jut egy állat. Mégis jelentős jövedelmet biztosított a gazdaságnak, ami az alábbi kimutatásokból könnyen megállapítható.

Lovakból bevétel és kiadás 5 éven át /1886 - 1890/ :

bevétel:	24 253 Ft 83 kr
kiadás:	16 055 Ft 92 kr
nyereség:	8 197 Ft 91 kr
évi átlag:	1 639 Ft 58 kr

Szarvasmarháknál bevétel és kiadás 5 éven át /1886 - 1890/ :

bevétel:	98 197 Ft 93 kr
kiadás:	38 414 Ft 25 kr
különbözet:	11 955 Ft 73 kr

Hogy a különbözet mit takar nem sikerült megállapítani, mert a 98 197 Ft 93 kr és a 38 414 Ft 25 kr között a különbség 59 783 Ft 68 kr, ami nyilván a bevétellel lenne egyenlő. A 11 955 Ft 73 kr nem felel meg az évi átlagnak sem, mert az évi átlagösszeg 19 639 Ft 58 kr. Mindenesetre a bevétel és a kiadás közötti különbség egyenlő a nyereséggel, vagyis 59 783 Ft 69 kr-al. A szarvasmarhaállomány állandó fejlődést, szaporodást mutat ebben az időben, hiszen az évi átlagszaporulat 7,15 %. A leltári érték növekedése is ezt igazolja, mert 1886-ban a szarvasmarhaállomány leltári értéke: 42 332 Ft, 1890-ben: 46 200 Ft, a gyarapodás 5 év alatt: 3 955 Ft.

Az mindenesetre megállapítható, hogy a szarvasmarhaállomány már jelentős bevételt biztosított a gazdaságnak. Ez érthető is, hiszen évente átlagosan 100 - 150 db marhát értékesítettek hizóként, s nyilván a tehénállomány is hozzájárult a bevételhez.

A birkanyáj 5 éves átlaga / 1886 - 1890 / :

szaporodás évente:	34,30	%
fogyás évente:	47,11	%
éves átlag:	12,81	%
összes bevétel:	34 423 Ft	98 kr
összes kiadás:	2 203 Ft	23 kr
évi átlagbevétel:	6 444 Ft	13 kr
leltári értékcsökkenés:	6 671 Ft	00 kr

5 év alatt.

Mint látható, az egyik legjövedelmezőbb ágazat az állattartáson belül a juhtartás volt. A leltári értékcsökkenést a nagyfoku birkavész idézte elő, mely azokban az években pusztított.

A legnagyobb jövedelmet a gazdaság számára a sertésforgalom jelentette, amit az alábbi adatok igazolnak:

Az 5 évi sertésforgalom létszáma: / 1886 - 1890 /

vétel:	6 842	db
eladás:	6 579	db
dög:	133	db
bevétel:	365 606	Ft
kiadás:	117 366	Ft
évi átlagbevétel:	49 647	Ft 93 kr

A sertésforgalommal kapcsolatban meg kell említeni, hogy valóban forgalmazásról és nem tenyésztésről van szó. Ugyanis hizlálásra alkalmas süldőket vásárolt fel a gazdaság, és azokat mint hizott sertéseket értékesítette. A hizlálás rendszeres tevékenysége volt a gazdaságnak.

Érdemes megfigyelni a magtáriaknál 5 éven át történt pénzforgalmat:

Év	Bevétel	Kiadás
1886	26 651 Ft 52 kr	38 252 Ft 81 kr
1887	44 640 Ft 48 kr	89 271 Ft 16 kr
1888	80 150 Ft 48 kr	4 468 Ft 49 kr
1889	55 648 Ft 98 kr	24 992 Ft 64 kr
1890	79 028 Ft 70 kr	7 691 Ft 06 kr
Összesen:	286 120 Ft 16 kr	174 676 Ft 16 kr
=====		

A különbözet 111 444 Ft 00 kr, ami egyenlő a nyereséggel. Megfigyelhető, hogy különösen jó terméseredmények születtek 1888-ban és 1890-ben, ami azt is jelenti, hogy ezekben az években nem kellett kukoricát vásárolni az állatállomány számára, s különösen gyenge termést hozó esztendő lehetett az 1886-87., amikor a kiadás jelentősen meghaladta a bevételt. Általában azonban megállapítható, hogy a nevezett időszakban az ágazat is nyereséges volt. A magtáriaknál a nyereség évi átlaga: 22 288 Ft 80 kr.

Összevetve a növénytermelés és az állattartás 1886-1890 közötti pénzbeni hozamait, a következő képet kapjuk:

Állattartásból bevétel:	467 911 Ft 58 kr
Állattartásból kiadás:	174 039 Ft 40 kr
Állattartásból nyereség:	293 872 Ft 18 kr
Magtáriakból bevétel:	286 120 Ft 16 kr
Magtáriakból kiadás:	174 676 Ft 16 kr
Magtáriakból nyereség:	111 444 Ft 00 kr

Megnézve az állattartás és a magtáriak közötti különbséget, megkapjuk az állattartás illetve a magtáriak, vagyis a két ágazat: a növénytermesztés és az állattartás jövedelmezősége közötti különbséget

Állattartásból nyereség:	293 872 Ft 18 kr
Magtáriakból nyereség:	111 444 Ft 00 kr
Különbség:	182 428 Ft 18 kr,

ami azt jelenti, hogy az állattartás volt a jövedelmezőbb ágazata a birtoknak, 182 428 Ft 18 kr-al volt eredményesebb.

A birtok jövedelme 5 év alatt 257 277 Ft, évi átlagjövedelem: 51 455 Ft. /1. sz. táblázat/.

A birtokról készült szemle alapján megállapíthatjuk, hogy a Geist Gyula tulajdonát képező 3 642 holdas kondorosi birtok nem pusztán gabonatermelésre berendezkedett birtok volt, amit igazol az is, hogy végső soron a birtok 58,45 %-án termeltek takarmányt, s csak 35 %-án búzát.

Valószínű, hogy nem véletlenül éppen ezt a birtokot tartották érdemesnek megsejmelélni és termelési adatait közre adni. Ugyanis Geist birtokok kezdettől fogva az ésszerűbb, kötöttségek nélküli kapitalista termelési elgondolásokat képviselték, ami azt jelentette, hogy azt termelni, amire a piacnak szüksége van. Amikor a gabona a keresett akkor azt, amikor viszont csökken a gabona ára, akkor pl. hízalni kell. Kétségtelen, hogy az egyik legjobban vezetett és a legjobban jövedelmező birtok volt Kondoroson, de megyei viszonylatban is a Geist-birtok.

Azonban ez a birtok is magán viselte azokat a jegyeket, amelyek általánosak voltak az akkori birtokokra, ami a magyar mezőgazdaságra, pontosabban a nagybirtokra jellemző volt: a gépesítés hiánya, aacsony foka. Mindössze 6 db Hood-féle aratógép dolgozott a gazdaságban. A gazdaságban főleg emberi munkaerőt alkalmaztak a termelés során, amit az alábbiak is igazolnak:

Gazdasági személyzet /állandó/:

gazdatiszt:	2	segédtszt:	1
állatorvos:	1	tanító:	1
gépész:	1	gépkezelő:	3
kovács:	1	bognár:	1
molnár:	1	kertész:	1
kulcsár:	2	béresgazda:	2

A birtok jövedelmének 5 évi kimutatása

1. sz. táblázat

	Beszolgáltatás		Beruházás		Kegyúri teher		Kegyúri díjak		Összesen		Holdankénti átlag	
	Ft	kr	Ft	kr	Ft	kr	Ft	kr	Ft	kr	Ft	kr
1886	21076	-	15400	-	162	-	445	-	37083	-	10	18
1887	58885	-	23887	-	106	-	-	-	82678	-	22	70
1888	36014	-	20228	-	144	-	132	-	55518	-	15	51
1889	16307	-	18400	-	109	-	134	-	34950	-	9	59
1890	21802	-	24040	-	105	-	100	-	46048	-	13	19
Összesen	154085	-	101755	-	626	-	811	-	257277	-		
Évi átl:	30817		20351		125		162		51455		14	13

lovascsősz:	4	kocsis:	10
lovász:	2	csikós:	2
tehenész:	1	juhász:	3
kanász:	1	póstás:	1
kertőr:	1	éjjeliőr:	1
esztendős béres:	40	hószámos béres:	40
gépésztanonc:	1	gépfitő:	1
kovácssegéd:	1	bognársegéd:	1
kertészbojtár:	2	juhászbojtár:	2
összesen:	119 fő.		

Az egész évben alkalmazott napszámosok száma: 5 500 fő.

3. Községfejlődés, iskolaügy

Ilyen birtokviszonyok között éltek a község lakói a megalakulás első napjaitól, de az otthonhoz ragaszkodó ember hitével és törhetetlen erejével dolgoztak a község fejlesztésén, szépítésén, mert tudták, hogy otthonukat teremtik meg az új településen, de gyermekeik számára is jövőt alapoznak áldozatos munkájukkal.

A község lakói a megalakuláskor a házhelyeken kívül egyebet nem kaptak, a községalapítók nincstelen cselédek és napszámosok voltak, akik csak keresetükből éltek, az egész határ nagybirtokosok tulajdonát képezte. Ennek következtében a község nem rendelkezhetett jelentős anyagiakkal. Lényegében az a helyzet, amelytől a megyei törvényhatóság tartott, a gyakorlatban bekövetkezett, mert ... a birtokosoktól kívül a puszták minden lakosa gazdai hatalom alatt állt, ... a személyes kereseti adón kívül más adót fizetni nem képesek, így a község alig rendelkezett olyan anyagiakkal, melyeknek birtokában viszonylag könnyebben hozzáfoghatott a község fejlesztéséhez, amelyhez a nagybirtokoknak nem fűződött különösebb érdekük.

Arról, hogy a község ilyen nehézségekkel küszködött, meggyőzőnek bennünket az ebből a korból fellelhető első adatok, pedig a község alapításától már tíz esztendő telt el az 1885. évi községi számadásig, mely szerint:

a bevétel:	7 397 Ft 56 kr
a kiadás:	7 151 Ft 57 kr
készpénzmaradvány:	245 Ft 99 kr. ²⁴

Kondoros község bevételei szűkkörűek voltak, gyakorlatilag a községi pótdóra korlátozódtak. A községnek sem számottevő saját birtoka, sem kamatoztatható tőkéje, sem pedig segédüzeme nem volt. Ezekből számíthatott volna érdemleges bevételekre. A befolyó összegeket a községi adminisztráció, a község által kötelezően ellátott funkciók lényegében teljesen felemésztették, nagyon nehezen jutott községfejlesztésre, építkezésre. A költségvetés méretei önmagukban is szerények voltak.

Ennek ellenére mégis, az erőkhöz mérten a község vezetői azon fáradoznak, hogy a legfontosabb a lakosság érdekeit szolgáló létesítményeket sorban egymás után megvalósítsák.

Dérczy Ferenc bíró már 1886 nyarán felvetette egy "közös kút" létesítésének gondolatát.²⁵ Ez érthető is, hiszen a faluban csak ásott kutak voltak, melyeknek vize nem volt egészséges. Egy ártézi kút építésére már nagy szükség volt.

Ugyancsak ekkor vetődött fel egy tűzoltó fecskendő vásárlásának gondolata. Ez is nélkülözhetetlen volt, hiszen még 1910-ben is 296 háznak volt nád vagy zsupteteje, és az egész falut elpusztítható tűzvész veszélye állandó rettegésben tartotta mind a lakosságot, mind az előljáróságot.²⁶

Ekkorra már lényegében kialakult a falu gerince, de még elég fáttalan lehetett. Községi faiskolát létesítettek, ahol 50-100 db 2-3 éves oltványok kaphatók darabonként 20 kr-ért.²⁷

De a falu növekedése megkívánta más alapvető létesítmények helyének kijelölését is. 1889-ben jelölik ki a községi temetőt, a szérűskert, a dögter helyét, és ekkor határozzák el, hogy községi célra 14 hold 1 110 négyszögöl földet megvesznek gr. Károlyi István birtokából.²⁸

A vételár holdanként 220 Ft, amit több éves törlesztésre vásároltak meg. Többek között ebből a területből jelölték ki a piacteret is, szintén ebben az évben. Egyébként a heti vásár napját a piactér kijelölésénél majdnem két évvel korábban, 1887. októberében engedélyezte a kereskedelmi miniszter szombati napra, amit a kondorosiak igen fájlaltak, ugyanis ők vasárnap szerették volna a heti vásárt tartani. A kormány általában a vasárnapi piacok eltörlését szorgalmazta az egyház nyomására. A piaccal kapcsolatban érdekességként említhetjük meg, hogy a Képviselőtestület a helypénz-szedést az esküdtek feladatává tette, akiket Kruchió László községi pénztáros a helyszínen köteles minden hetivásáron ellenőrizni.²⁹

Ebben az időben még egyáltalán nincs járda a községben. Ennek hátrányát pedig különösen ősszel és tavasszal mindenki nagyon érezte, mert a sárba a szó szoros értelmében beleragadtak az emberek. Ezen akkor úgy segítettek, hogy Keviczky László képviselő javaslata alapján a legsárosabb helyeken pallókat helyeztetnek el. A pallókat úgy helyezik el, hogy előbb a végükre keresztben fadarabot szegeznek, ez fekszik bele tulajdonképpen a sárba és tartja a pallót.³⁰

Az 1890-es évek a gyors fejlődés évei. E gyors fejlődést az is bizonyítja többek között, hogy egyre-másra kell hozni olyan intézkedéseket, amelyek a kommunális építkezéseket hivatottak elősegíteni. Az ártézi kút fúrása, Népkert létesítése, Járványkórház építése, Szórhalom /Kisszénás/ - Kondoros közötti szárnyvasút építése, utak javítása - hogy csak a legfontosabbakat említsem. A község gyors fejlődésének következménye az is, hogy a vármegye elrendeli az építkezési díjak szedését, amit lakásonként 20 Ft-ban állapít meg, amit koráb-

ban éppen a lakosság anyagi védelmének érdekében, az előjáróság visszautasított, de ami elől most már kitérni nem lehetett.³¹

1892-ben rendelik el a község számára kéményseprő alkalmazását is, ami ellen korábban szintén tiltakozott az előjáróság. Ebben az évben már 345 nyitott és 146 zárt kémény van a faluban. Janka Péterrel köt szerződést a község a kémények karbantartására. A seprési díj évente 366 Ft 90 kr.³² Ezek az építkezések halaszthatatlanok voltak. Például a Járványkórház építése, amit az "ázsiai kolerára" - járvány terjedésének megakadályozására, illetve a betegségbeesők elkülönítésére rendelt el a megye. Ez az épület még ma is áll, a községi kertész lakása.

Ezeknek a feladatoknak a végrehajtására a község nem rendelkezett megfelelő fedezettel, ezt közmunkával fedezték. A közmunkakötelezettség a község születésének első éveiben kialakult, de ezzel kapcsolatosan az első feljegyzés 1893-ból való. A közmunkát pénzben kellett megváltani. Közmunkaköteles volt minden felnőtt polgár, függetlenül társadalmi hovatartozásától. Az 1893-ban megállapított közmunkakötelezettség a következő volt:

1 vonó állat után 1 napszám, megváltási ár:	75 kr.
minden háztulajdonos 2 kézi napsz. megv. ár:	50 kr.
lakók és családtagok 1 kézi napsz. megv. ár:	30 kr. ³³

A közmunkakötelezettség fennállott az I. világháború végéig, s azt időközönként megújították a megváltozott körülményeknek megfelelően, amit bizonyít az 1905-ös közmunkakötelezettségi új árszabályzat, mely szerint:

1 igavonó állat után 1 napszám ára:	3 K
minden lakóház után 2 kézi napsz. á.:	1 K 20 fill.
egy szellér vagy családtag 1 kézi napsz. ára:	0 K 60 fill. ³⁴

A közmunkaváltság bevétele nem volt elég a nagy kiadások fedezésére. Ezt igazolja az 1894-ik évi költségvetési előirányzat.

"Szükségleti része:	10 025,66 Ft.
fedezeti része:	800,00 Ft.
fedezet nélküli része:	9 225,66 Ft. ³⁵

A fedezet nélküli kiadások fedezésére községi pótdadó kivetésének engedélyezését kérik a megyei törvényhatóságtól.

1905-ben a költségvetés a következőképpen alakult:

"Bevétel:	7 560 K 19 f.
Kiadás:	43 172 K 35 f.
Hiány:	35 612 K 16 f.

Ezen fedezetlen kiadás fedezésére 91 737 K 80 f állami egyenes adót véve alapul, az alap minden egyes koronája után 39 %-os köz-

ségi pótdadó kivetését elhatározza³⁶ a képviselőtestület. Állami támogatást a község nem kapott.

De még a pótdadók kivetése sem oldotta meg mindig a problémákat, mert a pótdadók az egyensúly fenntartását szolgálták, viszont nagyobb építkezések megoldására hiteleket kellett felvenni, amit kamatostul kellett később törleszteni. Hogy a kommunális építkezéseket folytathassák megfelelő tőkére kellett gondoskodni. 1897-ben a község 20 000 Ft-ot vett fel a Pesti Hazai Első Takarékpénztártól, az alábbi feladatok költségeinek fedezésére:

Artézi kút létesítésére:	6 800	Ft
Kisdéd óvoda felépítésére:	3 000	Ft
Községi orvosi lakház felépítésére:	4 000	Ft
Új istálló építésére:	2 000	Ft
200 000 téglát égetésére:	2 460	Ft
Ingatlanok törlesztésére:	740	Ft
Összesen:	19 000	Ft. ³⁷

A 20 000 Ft 96 Ft-os árfolyam mellett és 1/2 % értékesítési díj levonása mellett 19 000 Ft-nak felel meg. A tényleges összeg, mint látható csak 19 000 Ft, de kamatot 20 000 Ft után kell fizetni.

Az 1893-ban megépült Szőrhalom/Kisszénás - Kondoros közötti szárnyvasút építése is teljesen a községet terhelte úgy, hogy a községnek 20 000 Ft törzsrészcikket kellett jegyeznie még 1891-ben, de mivel a vasút építése 1893-ban megkezdődött és még abban az évben be is fejeződött, a 20 000 Ft fizetése esedékessé vált. Ezt a község csak úgy tudta fizetni, hogy az állami egyenes adók arányában két éves kivetésben külön községi pótdadót szedett a lakosságtól. Pénz azonban nem volt, ezért rövid lejáratú kölcsönt vettek fel, melynek lebonyolításával Geist Gyula földbirtokost bízták meg.³⁸

De nemcsak a saját terheit kellett viselnie a községnek, de még különféle intézmények és szervezetek is ostromolták az előljáróságot adakozásért.

Mindezek ellenére folynak az építkezések. 1899. május 27-én de. 10 órakor átveszik az első artézi kútát, amely percenként 56 liter vizet ad. 1898-ban elkészül az óvoda, melyet Bohoska Pál szarvasi építőmester készít 4 300 Ft-ért. Még 1896. novemberében kigyulnak az első petróleumlámpák a községben. Nyolc lámpát helyeztek el a legforgalmasabb helyeken, a főutcán és a "vasuti indóház" utcájában. Az utcai lámpákkal kapcsolatban így rendelkezik a testület:

"Miután az utcai nyolc darab lámpák Sztáli János helybeli bádógos mester által jutányos árban elkészültek, ki egyszer s mind ha-landó a világítást is elvállalni, tekintve, hogy a község részéről eszköz-közlendő világítás általában az utcai lámpák kezelése felettébb nehézségekkel járna a lámpák kezelése és éjjeli világítások eszköz-
Sztáli János bádógos mesternek átadni rendeltetik, kötelezve a lámpákat jó karban tartani, esetleges rongálást avagy üvegtöréseket önköltségen helyrehozni-pótolni, köteles a lámpákat estve alkonyatkor

kellőleg világítani, a világításhoz szükséges anyagot önköltségen beszerezni, s a világítást a tiszta holdvilágos éjszakákat kivéve egész éjjelen át estétől virradatig tenntartani. Ezen világításokért, melyek folyó évi december 1-ső napján veszik kezdetüket, a község Sztáli Jánosnak havonként utólagosan fizet 20 Ft-ot, mely értelemben vállalkozó Sztáli Jánossal a szerződés öt hónapra érvénnyel megkötöttnek rendeltetik."³⁹

1900 áprilisában a község megveszi gr. Bolza Géza kondorosi 641 kat.hold 1 100 négyszögöl területű földjét házhelyek osztására és parcellázásra.⁴⁰ Sajnos azt nem sikerült kideríteni, hogy hány házhelyet osztottak és kiknek.

Augusztusban megkezdik a járdák téglázását. Az első téglajárda a Kupecz-háztól a plébániáig terjed, majd a következő években tovább folytatódott más utcában is, de a valóság az, hogy csak kevés utcát tégláztak ki. Ezt bizonyítja egy 1906. évi határozat, amelyben pályázatot írnak ki a község összes utcáinak beton vagy aszfalttal való kiépítésére, mely pályázatot Schreiber István nyeri meg árajánlatával, aki vállalta, hogy 1 folyóméter betonjárdát 6 K 10 t-ért készít el. A megrendelt szakasz 1909. szeptember 30-ig el is készült.⁴¹ Az első betonjárdás utca a főutca lett. Ezeknek a munkáknak a betelepítése napjainban folyik, a járda építés igazán csak a felszabadulás után indult meg.

A község első vezetői a megalakulástól kezdve gondot fordítottak a lakosság kulturális ellátására, az egészségügyi alapellátottság biztosítására. Érdemük ez az akkori vezetőknek, mert olyan területeket tartottak fontosnak, amilyenekkel az akkori kormányok nem sokat törődtek. Ez elsősorban azzal magyarázható, hogy a község megalapítói maguk is haladó gondolkodású emberek voltak, akik az 1848-49-es szabadságharc idején fegyverrel is harcoltak a nép felemelkedéséért, a polgári átalakulásért. Tudták, hogy a műveltség hatalmas fegyver ebben a küzdelemben. De azt is tudták, hogy a műveltség terjesztésének is megvannak a maga eszközei, s ezek elsősorban az iskolák. Ezért fordítottak nagy gondot az iskolák építésére, fejlesztésére a lehetőségeken túl is, szinte az első perctől kezdve. Az egészségügy lehetőség szerinti felkarolása is a nép felemelkedését szolgálta.

Ezeknek az embereknek a gondolkodása és kulturaszeretete sem volt mentes a kort jellemző nacionalizmustól. Azt az alábbi példával igazolhatjuk:

"Petőfi István és Dérczy Péter 50-50 Ft alapítványt tettek, illetve ezen összeget Kondoros község pénztárába oly célból fizették be, hogy annak kamatai a községi iskolába járó azon tót ajku növendékek részére osztassék ki, kik a magyar nyelv elsajátításában a legjobb előmenetelt tanusítanak."⁴²

Már az első években megkezdtek a községi iskola építését. 1876-ban már működik a községi iskola. 1885-ben Bukovinszky Mihály községi tanító a beszéd- és értelemgyakorlat tanításához szemléltető eszközök beszerzését kéri, és azok tárolására megfelelő szekrényt.

Az előljáróság a kérést indokoltnak találja, a beszerzést elrendeli, s egy szekrényt ad az eszközök tárolására.⁴³

1887. október 27-én új iskolaszéket választanak. Az új iskolaszék tagjai a következők:

Elnök: Dérczy Ferenc községi bíró
Tagok: Keviczky László evangélikus lelkész
Haláti Soma csáki uradalmi tanító
Bukovinszky Mihály községi tanító
Dr. Szigethy Zsigmond községi orvos
Jánosi Géza gyógyszerész
Monszparth Gyula számtartó
Pethe József jegyző
Tokai Sándor császár
Viszkok Pál császár
Herczberger Dániel
Hrivnák Mihály
Jámbor Ferenc
Vaszkó Mátyás
Mravik György
Klucsik Mihály béres és
Erdélyi László.⁴⁴

Az iskolával párhuzamosan fejlesztették az egészségügyi szolgáltatást is. A község első orvosa Dr. Szigethy Zsigmond volt, évi 600 Ft. fizetéssel. Valószínű, hogy szülésznője is volt a községnek, erről azonban csak későbből van feljegyzés. 1893. május 10-én Abrányi Lajosné született Cs. Szabó Esztert községi szülésznővé választják.

Mint a mezőgazdasági településnek fontos ágazata volt a községben az állattartás. Igen jelentős volt a szarvasmarha és sertéstartás, baromfi nevelés. Ezért az állategészségügyi feladatok ellátásához állatorvosra is szüksége volt a községnek. 1893. február 4-én Illgner Frigyes községi állatorvossá választják. Hogy az állatorvosi ellátást hogyan oldották meg a korábbi években, arra vonatkozóan feljegyzés nem maradt, valószínű, hogy Szarvasról járhatott ki állatorvos. Illgner állatorvos évi fizetését 400 Ft-ban állapította meg az előljáróság. Ezenkívül a következő díjak illették meg:

látogatási díj bent a faluban:	20 kr
látogatási díj falun kívül:	40 kr
érvágásért:	40 kr
ellési eseteknél való segédkezés:	150 kr
csőzések	50 kr. ⁴⁵

1892-ben nagy riadalmat okozott a külföldön fellépett "ázsiai kolerá" esetleges elterjedésének veszélye, aminek elhárítására a község alaposan felkészült. Ennek tárgyában rendkívüli gyűlést hívott össze a képviselő testület, melyen a következő határozatot hozta: fertőtlenítés házról-házra, carbolsav felhasználásával, trágya, szemet kihordása, kutak kitisztítása, a járványkórház felszerelése.

A járványkórház költségeinek fedezésére 300 forintot használtak fel, ezt az összeget a községi italmérési és fogyasztási adó terhére irták, vagyis az ide befolyt összegből vettek el 300 forintot.

Az 1895-ös esztendő próbára tette a község vezetését, mert Schvarcz Sámuel majorjában a szarvasmarhák között fellépett a ragályos száj- és körömfájás, ami minden időkben a legnagyobb veszélyt jelentette az állattartók számára. A vész terjedésének megakadályozására a képviselőtestület határozatilag kimondja: "a beteg állatok elkülönítendőek, az említett állatok számára marhalevelek ki ne adassanak, s a már meglévő marhalevelek bevonassanak. mészárosok és marhakereskedők a fertőzött majorba be ne lépjenek. Elrendeltetik továbbá 5 hatósági őrnök a fertőzött major körül, a bejáratoknál azonnali felállításra. Díjazásuk a községi közpénztárból előlegezendő. Illetményük fejenként egy óra 20 Ft, előlegként 3 Ft."⁴⁶

Mint a fentiekből látható, a község vezetőinek és lakóinak olyan problémákkal is meg kellett küzdeniük, amelyek ugyan más községekben is felmerültek, csak hogy a korábban alakult községek már jobban megalapozottabbak, kommunális, egészségügyi és más téren már jobban kiépült keretekkel rendelkeztek, nem "minden" és nem "egyszerre" szakadt a nyakukba.

Közben az iskolák illetve a tantermek építése tovább folyik. 1893-ban a községben 1 községi és 2 felekezeti iskola van. A katolikus egyház 1896-ban építi iskoláját. Természetesen nem volt könnyű dolguk a tanítóknak. Ebben az évben a községi iskolába 87 tanköteles iratkozott be, 80 tanköteles rendszeren jár is iskolába. Tehát 1 tanító akkor Kondoroson a községi iskolában ennyi gyermekkel foglalkozott

1896. május 10-én ünnepelte a község hazánk tennállásának 1000 évfordulóját. Erről korábban, áprilisi ülésén határozott a képviselőtestület. Ugy határoztak, hogy az iskolás gyerekek ünnepélyével egybekötött népiünnepélyt rendeznek. Az ünnepély rendezésére bizottságot választottak, melynek tagjai lettek: Dérczy Ferenc, Bedák Mátyás, Keviczky László, Mázor József, Demcsák János és Csonka János.

"Utasítatik az előjáróság, hogy ... az ezredeves ünnepély költségeit a község közpénztárából fedezze."⁴⁷

Az ünnepi program a következő volt: 9-én este negyed órai harangozás, térzene a piactéren, minden lakóház ablakának kivilágítása. Másnap 10-én ismét a harangok bugásával kezdődött az ünnepély, 7 órakor a gyermekek zeneszóra gyülekeztek a község háza előtt, majd 400 gyerek 4 tanító vezetésével megkezdte a felvonulást. A délelőtti folyamán rendkívüli ünnepi képviselőtestületi ülésre került sor. Délután a piactéren felállított sátrak körül nagy lakomát rendeztek, a falu minden lakója, aki ott megjelent ingyen lakmározhatott az "ünnepi paprikásból."

Természetesen az iskolák és az óvoda létesítése, fejlesztése nem ment könnyen. Az iskolák építésére, fejlesztésére 5 %-os ún. iskolaadót kellett volna fizetnie minden adózónak. Amikor 1902-ben

a róm. kath. iskola felépült, az egyházi kerület hivatala átiratot intézett a községi előljárósághoz, hogy a most épült iskola céljaira az 5 %-os iskolai adót teljesen igénybe veszi. Ugyanakkor a községi előljáróság előterjesztésében megállapítja, hogy a katolikus nagybirtokosok bejelentették, hogy mivel a nevezett iskola fenntartásához 5 %-kal kell hozzájárulniuk, a községi iskola fenntartásához nem járulnak hozzá.

A fentiekkel kapcsolatos gr. Bolza Géza és gr. Csáki Albin kondorosi földbirtokosoknak a községi előljárósághoz intézett kérvénye is melyben előadják, hogy "a községi iskola szükségletei fedezéséről úgy gondoskodjanak, hogy elsősorban azok terhére vessék ki az 5 % os iskolai adót, kik a róm. kath. iskola fenntartási költségeihez nem járultak hozzá, ha ez az összeg az iskola szükségleteit nem fedezné, csak a hiány vettessék ki községi pótdó formájában felekezeti különbség nélkül."

Határozat: elutasítják, mert "itt a község alakulása alkalmával, amidőn a községi iskola is alapított, amidőn még felekezeti iskolák itt nem voltak, a birtokosok felekezeti különbség nélkül az iskola / községi/ fenntartására önként kötelezettséget vállaltak. S éppen ezen oknál fogva itt még ez ideig a vállalt kötelezettségből kifolyólag községi iskolai adó címen soha kivette nem volt, hanem a községi iskola fenntartási költségei a községi közköltségvetés keretébe beilleszkedve községi pótdó címen és alakjában vettek ki és szedettek be.⁴⁸ A határozat a továbbiakban azért is elutasítja még a kérelmet, mert ilyen címen más iskolafenntartó testületek is kérhetik a községi iskola fenntartási költségei alóli felmentésüket. "Ezért legegyszerűbb a mostani módot továbbra is fenntartani" - mondja a határozat.

Hasonló kérelemmel fordult az előljárósághoz özv. Geist Gyuláné nagybirtokos is. Az előljáróság a kérelmező kérését elutasítva a közigazgatási bírósághoz fordult az ügyvel kapcsolatos kérdés eldöntése végett.

A közigazgatási bíróság 4682. sz. határozatával gr. Bolza Géza és gr. Csáki Albin kondorosi birtokosokat kötelezi a jövőben is az iskola fenntartásához való hozzájárulásra.

A vármegyei törvényhatósági bizottság 193/1906. sz. határozata kimondja: "özv. Geist Gyuláné részéről iskolai célokra kivetett községi pótdó ellen beadott fellebbezését elutasítja, fellebbezőt a kivetett pótdó megfizetésére kötelezi."⁴⁹

Az előljáróság helyzete tehát nem lehetett könnyű, hiszen az előljáróságnak nagynevű és összeköttetésű arisztokratákkal kellett felvenniük a küzdelmet a közösség érdekeit szolgáló törekvéseik megvalósításáért.

A községi iskola fenntartása igen nagy terhet jelentett a község számára, ezért született már 1902-ben olyan határozat, hogy a képviselőtestület "a községi iskola államosításának kérdését elvben magáévá teszi s azt elfogadja ezen gyűlésén és utasítja a községi elől-

járóságot, hogy az államosítás feltételei iránt tegyen lépéseket." Ezek a törekvések azonban nem jártak sikerrel, mert az állam nem volt hajlandó az iskola államosításával járó terheket magára vállalni és a község lakóinak terhein könnyíteni. A kondorosi községi iskola államosítására is csak a felszabadulás után került sor, az iskolák államosítása során.

A próbálkozások azonban nem maradtak abban. 1913-ban újabb kísérletet tesz az előljáróság az iskola államosításának érdekében. Október 31-én kéri a 2 községi iskola államosítását és még két új iskola építését. Olyan javaslatot terjeszt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium elé, hogy a már meglévő 2, és a felépítendő 2 állami iskola épületét telekkel együtt az államnak átengedi. Kötelezi magát az államosítás fejében "az iskolai épületek jókarban tartására, évi nagyszűnidei tisztogatására, és tűzkár elleni biztosításáról is gondoskodni fog. Kötelezi magát a község a 24 koronás tanítói nyugdíj járulékok fizetésére is."⁵⁰

A fűtés és a tanszerek beszerzésére felajánl a község 300 K hozzájárulást.

"Tekintettel azon körülményre, hogy Kondoros községnek semmi nemű jövedelmező vagyona nincsen, s az összes szükségletét pótlódó kivetésével fedezi, vagyontalanságának méltánylását kéri, ... hogy a 2 új állami iskola létesítéséhez szükséges telekvételre és építkezésre felveendő kölcsön törlesztése idejére az 5 %-os iskolai adó, illetve ennek megváltási összege, valamint az átadandó 2 községi iskolánál levő tanítói lakások méltányosan megállapított lakbér egyenértéke Kondoros községnek engedtesse át." Ez a kísérlet is eredménytelen maradt.

A község fejlődéstörténetének első szakaszában tehát kialakultak azok a legfontosabb kommunális, kulturális, egészségügyi keretek, amelyek a Horthy-korszak alatt lényegében alig változtak. A felszabadulásnak kellett ahhoz eljőnnie, hogy komolyabb fejlődésről beszélhessünk.

4. Munkásmozgalom

Az a gazdasági és társadalmi helyzet, melynek közepette Kondoros lakossága élt, erős táptalaja volt a tömegek elégedetlenségének. A lakosság szinte teljes egészében a mezőgazdaságból élt. Jól tükrözik ezt az 1900. évi népszámlásai adatok.⁵¹

Ebben az időben a lakosság teljes létszáma:	3 761 fő
Ebből mezőgazdasági cseléd és eltartottja:	1 048 fő
Mezőgazdasági munkás és eltartottja:	1 166 fő
Mezőgazdasági cseléd, munkás és eltartottja összesen:	2 214 fő,

a lakosság létszámának 59,3 %-a.

Ebből a 2 214 főből /59,3 %/ kereső: 778 fő, vagyis az összné -
pesség 20,9 %-a, ami azt jelenti, hogy az agrárproletariátus 65 %-a
eltartott, keresettel nem rendelkezik.

Ilyen társadalmi szerkezet mellett érthető, hogy a szocialista ta -
nok terjedésének a munkásosztály tömege szempontból nem lehettek
különösebb akadályai. Annál inkább akadályozta a szervezeti élet
kibontakozását a cselédi állapot, amely igen sok megkötöttségével
éppen azokat az embereket kényszerítette a szervezett mozgalmótól
való elzárkózásra, akik érzelmileg - helyzetüknél fogva - jó talajai
voltak a szocialista tanoknak.

Ebből következik, hogy kezdetben inkább ösztönös elégedetlenség
hajtotta a község nincstelenjeit, mint tudatos forradalmi tevékenység.
Az is igaz, hogy a község megalakulása után 15 évvel már a hiva -
talos szervek is tudnak arról, hogy Kondoroson "szocialista hajlamú"
emberek is vannak. Ezt a "hajlandóságot" is figyelemmel kísérték
azonban, mert tudták, hogy Kondoros lakói objektív helyzetüknél fog -
va igen fogékonyak a szocialista tanok iránt.

1890-től megélénkült a munkásmozgalmi tevékenység hazánkban,
amit a Szociáldemokrata Párt megalakulása fémjelez. A párt a vidék -
kel is igyekezett kiépíteni a kapcsolatot. Arról, hogy Kondorosnak
közvetlen kapcsolata lett volna budapesti szociáldemokratákkal nem
tudunk, de kétségtelen, hogy 1891-ben a kondorosiak is megalakítot -
ták agrárszocialista munkáskörüket, amit az alábbi főszolgabírói jelen -
tés is igazol:

"Nagyságos Alispán úr ! 52

Mellékelve van szerencsém a kondorosi "munkásörnek" alapsza -
bályait felsőbb jóváhagyás végett tisztelettel felterjeszteni.

A kondorosi munkáskör folyó hó 11-én alakult, s bárha az alaku -
ló gyűlésnél s az alapszabályok összeállításánál a megyében megle -
hető rossz hírű Horváth András csorvási munkásköri elnök s Szász
Pál szintén ottani munkaköri pénztárnok működtek közre, az alakuló -
gyűlés jörendben folyt le, s az alapszabályoknál sem mutatkoznak ki -
fogásolandó pontozatok.

Bárha a munkáskörnek Kondoroson már helyisége is van, mind -
azon által az összejövetlekről a tagokat az előljáróság és a köri el -
nök által mindaddig eltiltottam, még az alapszabályok a m. Ministeri -
um által jóvá hagyva nem lettek.

Szarvas, 1891. Mart. 24.

Krcsmarik
h. főszolgabíró "

A kondorosi munkások tehát szervezett keretek között igyekeztek

politikai törekvéseiknek hangot adni. Igen jelentős taglétszáma volt a munkáskörnek, kb 200 fő.⁵³ A munkáskör azonban nem sokáig tevékenykedhetett legálisan, mert a belügyminiszter 1891. május 3.-i rendeletével betiltotta valamennyi Békés megyei kör működését, az orosházi és a békéscsabai megmozdulások miatt.

A betiltott munkáskör vezetői Halász János és Szarka György voltak. Ebben az évben Virág István járatta a Népszavát.

Hogy milyen nagy izgalomban tartotta a szarvasi járás vezetőit az orosházi és a csabai megmozdulás, misem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy Szarvason is és Kondoroson is a fősolgabíróság 1-1 besúgót fogadott fel a munkásmozgalom megfigyelésére. A besúgók havi 20 Ft-ot kaptak ezért a "munkáért."⁵⁴

A békéscsabai és az orosházi események miatt olyan terror nehezedett a megye munkásmozgalmára, hogy gyakorlatilag a szervezeti élet megbénult, ez azonban nem jelenti azt, hogy megszakadt a volt munkásköri vezetők és Pest között a kapcsolat, amit a későbbi események határozottan igazolnak. A kondorosi agrárproletárok azonban nem könnyen nyugodtak bele munkáskörüik működésének betiltásába, és annak érdekében indítottak agitációt, hogy az érdekvédelmi szerepe miatt is jelentős munkáskör újra szabadon tevékenykedhessék.

Ez a törekvésük azonnal felkeltette mind a községi, mind a járási előljáróság figyelmét oly annyira, hogy a fősolgabíró erről azonnal táviratban értesítette az alispánt és rögtön a helyszínre utazott. Onnan egy megnyugtató táviratot is küldött, melyben közli, hogy aggodalomra nincsen ok, és részletes beszámolóját írásban teszi meg.

Mindenesetre a fősolgabíró eljárása két fontos dologra hívja fel a figyelmet:

1. a hatóságok - nem feledve az 1891-es csabai és orosházi eseményeket - csírájában igyekeztek elfojtani minden megmozdulást,
2. határozott félelem töltötte el őket minden munkásmozgalmi hír halatára.

"Tekintetes h. Alispán úr !⁵⁵

Kapcsolatban a tegnapi napról küldött sürgönyökkel van szerencsém a kondorosi munkások tárgyában a következő jelentést tenni.

A kondorosi községi előljáróság valamint az ottani csendőr őrs értesülvén arról, hogy a kondorosi munkások között némi mozgalom észlelhető, haladéktalanul leutaztam a helyszínére s ott a vizsgálatot megtartottam.

Ezen vizsgálat eredménye a következő:

Folyó évi márczius 5-én Szénás községben /Kurtics/ munkásgyü-

lés volt a hatóság engedélye mellett, hol a néphez bizonyos Dankó Pál budapesti szocialista tartott volna beszédet. Ezen a gyűlésen részt vettek Kondorosról Ribárszky György fuvaros, Kovács Gergely, Takács István, Kecz András napszámosok és Matejszko Mátyás ács. A nevezett szocialista felszólítására a kondorosi részt vevők szintén elhatározták, hogy községükben munkáskört alakítanak.

Dankó ezt mondta volna nekik, hogy ha száz ember alá lesz írva, menjenek be a főszolgabíróhoz, s kérjenek engedélyt munkáskör alakítására s egyszersmind irjanak neki is, s ő lejjő hozzájuk úgy, mint máshova is ment.

A lefoglalt aláírási ív szerint eddigelé azonban csak 81 ember irkozott alá. Ugyancsak Dankó felszólítására előfizettek a "Népszava" című újságra is, melyre 6 ár. 20 20 krajcárt adtak össze, s az újság Takács István nevére járt Kondorosra márczius óta.

A házmotózást megtartottam, de egyéb mint az említett aláírási ív s a Népszava példányai nem találtattak.

A munkások - tudomásuk lévén arról, hogy gyűlések engedély nélkül nem tarthatók - összejöveteleket nem tartottak, s május elsejét ünneppel megülni nem szándékoztak.

Tekintettel arra, hogy a munkások eddigelé törvénytelenes dolgot nem cselekedtek, ellenük kellő kioktatás után a további eljárást megszüntettem, - mindazon által utasítottam úgy az ottani csendőrséget, valamint az előjáróságot, hogy a munkásokat állandóan figyelemmel kísérjék, s minden legkisebb gyanus mozdulatot haladéktalanul hozzának tudomásomra.

Sajnosan kellett azonban ujólag meggyőződést szereznem arról, hogy a napszámos nép helyzete Kondoroson különösen a tavaszi hónapokban kereset hiányában igen sanyarú s mélyreható intézkedések megtétele lenne szükséges az irányban, hogy a teljesen vagyontalan földműves napszámos megélhetésének biztosítása céljából 1-2 hold földdel láttassék el, ami Kondoroson csak kisajátítás útján lesz eszközölhető, vagy pedig máshova kitelepítésék.

Szarvason, 1894 évi Április hó 28-án.

Krcsmarik
főszolgabíró"

A békéscsabai és orosházi események arra indították a főispánt, hogy személyesen győződjék meg az agrárszocialista mozgalom elterjedéséről és okairól. Bejárva a megyét, tapasztalatairól írásos feljegyzést is készített. Feljegyzéseiből kitűnik, hogy módszeresen, a gazdasági problémákból kiindulva vizsgálja a mozgalom terjedésének, és a csabai és orosházi eseményekben megnyilvánuló kirobbanásának okait Kondorosi tapasztalatairól az alábbiakat jegyezte le, vizsgálva az egyes birtokokon uralkodó helyzetet; és a következőket állapította meg :

1. gr. Bolza József csákói birtoka - bérlője: Reiner Béla. Aratnivaló: 400 hold. Általában endrődiek és kondorosiak aratnak a birtokon. Kukorica: 150-200 hold harmados. A cselédek nem vettek részt a mozgalomban.

2. gr. Bolza Antal tulajdonos - bérlője: Schreiber Dávid. Aratnivaló: 600 hold, kukorica: 200 hold. Részelés őszi után: 1/14-d, tavaszi után: 1/13-d.

"A cselédség közt baj volt, elégedetlenség volt, munkáskör tagjai voltak."

3. gr. Bolza Péter tulajdonos - bérlője: Dérczy Ferenc. Aratnivaló: 1 100 hold, kukorica: 560 hold. Aratók 60-65 pár, részelés 1/14-d, 1/13-d. A cselédség közt baj nem volt.

4. gr. Csáky Albinné tulajdonos - bérlője: Passau Jakab. Aratnivaló: 600 hold, kukorica: 250 hold harmados és ötödös. Kondorosiak aratnak, részelés 1/13-d.

A cselédség közül néhány a kör tagja volt, engedetlenség fordult elő: a cselédasszonyok ingyen napszámot szolgálni nem akartak.

5. gr. Apponyi Antal tulajdonos - bérlője: Löwy Mór. Aratnivaló: 280 hold, aratni a csabaiak szoktak. Kukorica: 100 hold.⁵⁶

Fentiekből kitűnik, hogy igen alacsony volt általában a kondorosi mezőgazdasági munkások munkabére, még ötödében való részelés is előfordult. Ezek után érthető, hogy a munkáskörnek megalakulása után 200 körüli volt a taglétszáma. Az is jelentős dolog, hogy a cselédség közül is sikerült a körnek tagokat toboroznia, holott ismerve a cselédek nagy kiszolgáltatottságát az uradalomnak, ez nem lehetett könnyű dolog. Viszont mindezek ellenére megkönnyítette a tagtoborozást az a gazdasági helyzet, mely akkor Kondoroson is uralkodott. Ugyanakkor az is kétségtelen, hogy a munkáskör hatása nemcsak tagjaira terjedt ki, hanem a község agrárproletárjai hangulatát is befolyásolta.

A következő években sem következett be lényeges változás a község mezőgazdasági munkásainak életében. A 90-es évek második felében is hasonló volt a munkabér, mint a 90-es évek elején.

1897-ben Kondoroson a "szokásos aratási részbérek" a következők voltak: aratás-hordás 1/14 - 1/13-d, élelmezés, aratópáronként 1 véka búza, 2 kg szalonna, 2 liter kása, 1 kg só. Hordáskor a fentiek fele és 1 kocsi szalma. Cséplés 2,5 % és élelmezés.⁵⁷

Érthető, hogy az alacsony munkabérek miatt Kondoroson is aratósztrájkra került sor. Geist Gáspár erzsébettéri majorjában 60 pár endrődi arató tagadta meg a munkát.⁵⁸

Végül is kiegészítik a biztosított keret felemelésében. Azt sajnos nem tudjuk, hogy a "szokásos aratási részbérek" melyik részét és

mennyivel emelték. A kondorosi munkások nem vettek részt a sztrájkban.

A XX. század elején, amikor az imperialista államok, köztük az Osztrák-Magyar Monarchia is készül a háborúra, fokozódnak a dolgozók terhei a fegyverkezési verseny miatt, nő a feszültség hazai és világvizonylatban az uralkodó osztályok és a dolgozó tömegek között. Oroszországban polgári demokratikus forradalom tör ki, amit a magyar dolgozók is nagy szimpátiával fogadnak.

A roppant nehéz gazdasági és szociális viszonyok, melyek között a kondorosi nép élt, érthető, hogy táptalaja lett a szocialista tanok terjedésének.

Az 1902-es választásokon Kondoroson is éppen úgy, mint a szomszédos községekben, a mezőgazdasági munkások Várkonyi István képviselőjelöltet támogatták. A választási harc során Várkonyi 1902. február 22-én Kondoroson programbeszédet tartott.⁵⁹ A választási gyűlés iránt az érdeklődés a vártnál kisebb volt, ami elsősorban annak volt a következménye, hogy a munkáskör, amelyet 1891-ben betiltottak nem sikerült ujjaszervezni, ennek következtében nem volt olyan szervezet, ami összefogja a kondorosi agrárproletariátust.

Az 1905-ös oroszországi események Magyarországon is éreztették hatásukat. Hazánkban is felélénkült a mozgalmi tevékenység, amit Kondoroson is észlelt az előljáróság.

A képviselőtestület 1905. március 29-i ülésén Bedák Mátyás róm. kath. plébános felszólalását a jegyzőkönyv a következőképpen öröklítette meg ezzel kapcsolatban:

"Bedák Mátyás községi képviselő szóval fel, s bejelenti, hogy Nagy Szénásról ide származott munkásember Balog Mihály itt szociális tanokat terjeszt, felhívja erre a képviselőtestület és a községi előljáróság figyelmét, s óhajtandónak tartja, hogy ezen egyén a községből távolíttatnék el."⁶⁰

Ennek a felszólalásnak a hatására felhívja a képviselőtestület a lakosság figyelmét arra, hogy tartózkodjék az ilyen tanok meghallgatásától és terjesztésétől, és nevezett Balog Mihályt is felszólítja, ezen tevékenységének beszüntetésére és arra, hogy amennyiben tovább folytatja a szocialista tanok terjesztését, akkor kitiltják a községből. Hogy mi lett Balog Mihály sorsa, azt megállapítani nem sikerült.

Az 1914- nyarán kitört I. világháború tovább növelte a lakosság szenvedéseit és újabb terheket rakott az amúgy is nehéz körülmények között élő lakosság vállaira. Már 1914. decemberében megkezdte működését a községben egy kisegítő hadi kórház, melynek fenntartásáról a községnek kellett gondoskodnia a háború egész tartama alatt.⁶¹ A kórház fenntartása újabb anyagi megterhelést jelentett.

A háború annyira kimerítette a községet, hogy 1918-ban már a hadisegélyeket sem tudták minden jogosultnak fizetni, és itt is, mint

az ország más helységeiben meg kellett szervezni a Hadisegély Véleményező Bizottságot, melynek feladata volt eldönteni, hogy az elégtelen segélyösszegeből ki kapjon, illetve ki ne kapjon.

A bizottság tagjai:

Fekete Kálmán bíró,
Kovácsik István adóügyi jegyző hivatalból,
Juhász János,
Gazsó Mihály,
Süveges Györgyné rendes tagok,
Adamcsok Sándor és
Hornok Istvánné póttagok.⁶²

Mint látható, ezt a kényes kérdést a kormány úgy kívánta megoldani, hogy a döntés jogát a község egyes lakóira hárította, az erkölcsi és anyagi felelősség elől ügyesen, de lelkiismeretlenül igyekezett kitérni.

A nyomor és szenvedés, melyet az I. világháború évei, valamint a frontokon elszenvedett óriási vérveszteség csak fokozta az elégedetlenséget és az elkeseredést. A katonák hangulata, akik a frontok összeomlása után tértek haza kimondottan forradalmi volt. A Breszt-Litovszk-i béke után sok katona tért haza Oroszországból, ahol közülük sokan lettek a bolsevik eszmék követői, és végképp megelégték az "úri világot". Az 1918. évi "őszirózsás forradalom" hamar követésre talált Kondoroson.

1918. november 2-án két katona - Kövesdi János és Kerekes Pál - vezetésével a tömeg, melyben sok asszony is volt, benyomult a csendőrlaktanyába és lefegyverezte a csendőröket. Éppen szombat lévén, piac volt Kondoroson, s a csendőrség lefegyverzésének híre futótüzként terjedt el a piaci sokaságban, amely lelkesen csatlakozott az eseményekhez.⁶³

Ezzel lényegében Kondoroson is győzött a polgári forradalom, a hatalom a helyi Nemzeti Tanács kezébe ment át.

A község lakóinak helyzetén az 1918. november 3-án megválasztott Nemzeti Tanács még, ha akart volna, sem tudott változtatni.⁶⁴ A Nemzeti Tanácsnak már csak azért sem lehetett jelentős hitele és tekintélye a dolgozók előtt, mert a gyűlések szervezésén kívül mást nem tett a lakosság helyzetének javításáért.

A Nemzeti Tanács elnöke Kovácsik István jegyző lett, aki általában megbecsült és tisztelt ember volt a faluban, de mégis csak a régi rendszer hivatalnokaként volt, aki csak a felsőbb szervek utasításait hajtotta végre, gyökeres változásokat pedig a Nemzeti Tanács országosan sem akart.

Az elkeseredés, a csalódás a Nemzeti Tanácsban tovább érlelte a forradalmi hangulatot. A gyökeres változás igénye szinte mindenki lelkében élt, amit az is bizonyít, hogy a lakosság igen élén-

ken figyelhette a politikai eseményeket, mert a Tanácsköztársaság kiáltása napján Kondoroson is megalakult a Direktórium.⁶⁵

A Direktórium elnöke Hajdu Pál 22 éves fiatalember lett, akit " szes és nagyszáju" emberként jellemez a község egyik vezető embere, aki - érthetően - pap lévén, nyilván nem szimpatizált az eseményekkel, de elismerte Hajdu Pál tehetségét.⁶⁶

A Direktórium tagjai voltak még:

Ocsenás Mihály
Sonkoly Pál
Holub Mihály

lakosok. Hogy tevékenységüket egy időben fejtették-e ki vagy személy csere során közülük valaki később lett direktóriumi tag, azt hitelt érdemlően nem lehetett megállapítani.

A Direktórium megalakulása után felgyorsultak az események községünkben is. A lakosság politikai aktivitása fokozódott. Mindenki készült a munkás- és katonatanács tagjainak megválasztására. Erről az akkori megyei ujság így számolt be:

"A kondorosi Munkástanács

A Forradalmi Kormányzótanács rendelete alapján Kondoroson az április 7-én megejtett földmunkás- és katonatanács választásnál a legtöbb szavazatot nyert elvtársak a következők:

Mladonyiczki Pál, Mihálik András rokkant, Hipszki István rokkant, Hajdu Pál fm., Szedmohradszky Mátyás, Sonkoly Pál fm., Takács János fm., Gazsó István fm., Kasik György, Gazsó Pál, Kurucz Pál fm., Magyar József fm., Timár Lajos fm., Gazsó Mihály iparos, Bukovinszky Emil tanító, Molnár Pál iparos, Ribárszki Pál fm., Petroviscs János, Revicska Mihály fm., Ocsenás Mihály fm., Raffay Pál fm., Velki Béla tanító, Konyecsni János kiskgazda, Mike Gábor, Mihálik Mihály fm., Csonki Sándor, Fecske Pál iparos, Kovács P. Mihály kiskgazda, Vítális István fm., Gazsó Pál fm., Ivanyics János, Krucsó Endre fm., ifj. Kraczmayer János, Kugyela Mihály, fm., Szenteszky János fm., Kolompár Pál fm., Holub Mihály fm., Konyecsni Pál kiskgazda, Szabó Ferenc iparos, Mladonyiczky György rokkant, Csorba József fm., Hajdu András fm., Gazsó János iparos, Szpisjak János kiskgazda, Kohut Pál fm., Moravik György kiskgazda, Cs. Szabó István fm., Virág Nagy Mihály fm., Bankó Pál iparos, Sinka Ferenc iparos.

A szavazás szép rendben folyt le, s a szavazati joggal biróknak több mint a fele gyakorolta magát."⁶⁷

A megyei intézőbizottság tagja lett: Molnár Pál /Kondoros/ a szarvasi járásból.⁶⁸

Néhány nappal a választások után azonban már arról értesülünk, hogy nagy toborzógyűlést tartottak Kondoroson, melyről szintén a me-

gyei ujság számolt be részletesen, az alább idézett cikkben:

"Nagy toborzógyűlés Kondoroson

Hatalmas toborzógyűlést tartottak tegnap kondorosi elvtársak. Hajdú Pál elvtárs, a kondorosi direktórium elnöke tartott nagy beszédet a mintegy három ezer emberből álló népgyűlés előtt, majd Márton József elvtárs, a megyei toborzó bizottság küldötte beszél közel két óráig az egybegyűlteknél.

Beszédében hangsúlyozta, hogy minden elvtársnak kötelessége belépni a proletárok hadseregébe: a Vörös Hadseregbe, amely a proletár uralom megvalósítása és hatalmas erejével lehetetlenné teszi azt, hogy a burzsoáuralom valaha is felüsse a fejét.

A toborzásnak nagyon szép eredménye volt. Tegnap délután már 105-en léptek be a Vörös Hadseregbe és a belépők száma folyton növekszik."⁶⁹

Hogy hányan léptek be a Vörös Hadseregbe pontosan megállapítani nem lehet. A Tanácsköztársaság bukása utáni időkben sokan jogosan tartva az ellenforradalom terrorjától, nem beszéltek ilyen tevékenységükről, sokan szerencsések lettek azáltal, hogy a román megszállás ideje alatt nem volt összeköttetése a községnek az ország más részeivel és így nem minden vörös katonára sikerült rábizonyítani, hogy tagja volt a Vörös Hadseregnek.

Dokumentálhatóan a Vörös Hadsereg tagjai voltak:

1. Balázs Pál	21. Kondacs András
2. Bencsik András	22. Korim János
3. Berki János	23. Kugyela András
4. Braun György	24. Kunosi György
5. Czirok József	25. Majoros Pál
6. Csendes Pál	26. Markos János
7. Csendes Tyichi György	27. Mravik Mihály
8. Dobroczi András	28. Molnár Mihály
9. Glózik Mihály	29. Réda Mihály
10. Gregor György	30. Roszik György
11. Halász János	31. Strpka Pál
12. Hőgye István	32. Strpka Pál
13. Hrivnák György	33. Szendi Pál
14. Kenyeres Mihály	34. Trabach János
15. Kergyik Pál	35. Valach Mátyás
16. Kertai György	36. Valach Pál
17. Kertai János	37. Valkovszki György
18. Kiszely Pál	38. Viszok Pál
19. Kolompár János	39. Zsabka János. ⁷⁰
20. Kolompár Pál	

A Direktórium azt a tevékenységet, amelyet a lakosság annyi meg-

próbáltatás után elvárt volna tőle, nem tudta kifejtetni. Nem azért, mert ereje vagy képessége nem lett volna hozzá, hanem azért, mert a történelmi helyzet, ami akkor kialakult azáltal, hogy Kondorost a királyi román csapatok megszállták, nem tette lehetővé. A román királyi csapatok 1919. április 28-án este 9 órakor bevonultak Kondorosra " a vörös uralom letörésére, a rend fenntartására és megszilárdítására."71

Ezzel alig több, mint egy hónapig tartó tevékenység után megszűnt a néphatalom Kondoroson.

AZ ELLENFORRADALOMI RENDSZER KORA

1. Az ellenforradalmi rendszer berendezkedése

A megszálló román királyi csapatok 1919. április 27-én vonultak be a községbe. Első intézkedéseik a proletárdiktatúra vívmányainak eltörlését szolgálták, ellenforradalmi szerepet tölthettek be. A 11 hónapos megszállás újabb megpróbáltatást jelentett a község lakóinak, mivel az itt elhelyezett határőr egységet a községnek kellett ellátnia. A rekvirálások és az itt állomásozó egység kb. 48 000 koronájába került a lakosságnak.¹ Elképzelhető, hogy a négy éves világháború után milyen körülményeket teremtett ez az újabb anyagi megterhelés.

A román királyi csapatok 1920. március 28-án hagyták el a községet.² A román csapatok kivonulása egyben az ellenforradalmi korszak negyedszázados uralmának kezdetét is jelenti a község életében

Még ezen a napon egy 5 tagú különítmény érkezett Szarvasról Kondorosra. Ez a különítmény végezte el az előzetes vizsgálatokat azoknak az ügyében, akik a Tanácsköztársaság ideje alatt valamilyen szerepet játszottak. A letartóztatottakat Gyulára szállították, ahonnan rövidesen szabadon is engedték őket, mivel sem vér, sem érték nem tapadt a kezükhöz, "rosszakaratú ténykedésben nem vettek részt," ezért az előjáróság és az egyházak papjai "mentegették" őket. Ez érthető is, hiszen a Direktórium Kondoroson békésebb uton alakult meg, mint a Nemzeti Tanács 1918. őszén. A Direktóriumot nemcsak a lakosság, hanem a legjelentősebb értelmiségi réteg, a tanítók is támogatták, akik mindig a legközvetlenebb kapcsolatban álltak a gyermekeken keresztül a falu lakóival. A tanítók 1919-es szereplésével kapcsolatban a következő feljegyzés maradt fenn: "S tájdalom, nemcsak a nép bolondult meg: Tanítóink nagyrésze sem állta meg a helyét, az ígért nagy fizetés - 26 000 korona évi fizetést ígértek nekik - lecsúsztatva őket a szilárd erkölcsi alapról." ³

Persze nem arról van szó, amit az idézet tartalmaz, hanem arról, hogy a tanítók felismerték a Tanácsköztársaságnak a népet felemelő helyes gazdasági és kulturális politikáját, és támogatták. Továbbá az iskolák államosításával megszűnt az egyház befolyása az iskolákra és a tanítókra, megszűnt a tanítók kiszolgáltatottsága, szabadon fejthették ki nézeteiket, ezért véli az idézet feljegyzője, hogy "lecsúsztak a szilárd erkölcs alapról."

Ugyanakkor a helyi vezető réteg tagjai ha meg akarták tartani tömegbefolyásukat, nem is tehettek mást, mint "mentegetni" 1919 szereplőit, hiszen mögöttük a község lakói álltak, akik azzal mutatták ki együttlétüket az elhurcoltakkal, hogy nem látogatták a templomokat.

1920. május 5-én megkezdődtek az előkészületek a nemzetgyűlési választásokra. Az ellenforradalom berendezkedésének egyik ideológiai bázisa a féktelen nacionalizmus lett. Egyre-másra készültek a tiltakozó reliratok a békeszerződés ellen.

Maga a főispán, Zilahy Kiss Jenő szőlította fel a megye állami, egyházi és társadalmi szervezeteit ilyen tiltakozó feliratok szerkesztésére mint például az, amelyet a kondorosi katolikus hitközség is szerkesztett és küldött a Területvédő Ligának és Horthy Kormányzónak. ⁴

A tiltakozó szövegek szerzője mindjárt meg is jegyzi, hogy "nem sok eredményt várunk a tiltakozásoktól, de a magyar lelkiismeret ébrentartására mindenesetre szükségesek." ⁵

Valójában nem is az volt ezeknek a tiltakozó táviratoknak a feladata, ami ellen tiltakoztak. Belpolitikailag sokkal jelentősebbek voltak, mert a nacionalizmus fokozásával az ellenforradalom rémtetteiről kívánták elterelni a figyelmet, ugyanakkor 1919-et próbálták feledtetni. Vég-ső soron hangulatkeltés volt a céljuk, amit részben el is értek. Az 1920-as választás különösebb esemény nélkül zajlott le. Képviselő jelölt volt dr. Zeőke Antal és Friedrich István, akik személyesen is megjelentek a községben, hogy programbeszédüket megtartsák. A szarvasi nemzetvédelmi kirendeltség tisztje a május hó 24-én tartott népgyűlésről az alábbi jelentést adta:

" Szarvasi járási nemzetvédelmi kirendeltség Másolat

Békés vármegye katonai parancsnokságának Gyula

Gyula, 1920, évi június hó 17-én.

1920. május hó 24-én du. 3 órakor népgyűlés volt Kondoroson.

I. Programbeszéd: dr. Zeőke Antal

- a) az ország csak akkor lesz boldog, ha nem lesz benne nincstelen,
- b) még a zsidóknak is adunk földet,
- c) alá kell írni a békét, mert a hadsereg gyenge, a még oda szenvedő véreinket hozzák haza.

2. Friedrich István programbeszédét nem hallgatták meg, de nem bántották. A csendőrséget készültségbe helyezték.

Gyula, 1920. jun. 19.

Nagy hadnagy s. k.
nemzetvédelmi tiszt. " ⁶

Ez a jelentés rávilágít arra, hogy Kondoros lakói nehezen illeszkedtek bele az ellenforradalom új rendjébe. Friedrich István szerepe ismert az ellenforradalom hatalomra segítésében, nyilván Kondoroson sem volt ismeretlen politikai arculata, ezért érthető, hogy nem lelkesedtek személye iránt, politikája pedig egyáltalán nem találhatott megértésre.

Az is biztos, hogy a forradalom céljai és törekvései még igen élesen éltek az emberekben, és a Friedrich által képviselt politika ilyen körülmények között Kondoroson még meghallgatásra sem számíthatott. Mindenesetre még ebben az ellenforradalmi milióban is megnyilvánult Kondoros unszimpátiája a rendszer iránt. Az ellenforradalom azonban megkezdte berendezkedését.

A keretek lényegében adottak voltak. A régi közigazgatásra épültek. A régi főjegyző elmenekült ugyan a Direktórium megalakulásakor, de ez mitsem változtatott a régi közigazgatási szervezeten. Az a közigazgatási mechanizmus vette át az irányítást, amely a forradalom előtt is működött másutt is, Kondoroson is, azzal a különbséggel, hogy a főjegyző szerepét Kovácsik István korábbi segédjegyző vette át.

A község " önkormányzati " közigazgatási szervezete a következőképpen épült fel: a legjelentősebb testület a Képviselőtestület, amely 20 állandó és 20 választott tagból állt. A 20 állandó tag a legtöbb adót fizető polgárok közül került ki, ezek lényegében alig változtak a felszabadulásig, tekintettel arra, hogy a földbirtokosok sem változtak, mivel az apákat a fiuk követték. A másik 20 tagok választás útján juttatták be a község szavazati joggal rendelkező lakói a testületbe.

Ez a testület döntött a községfejlesztésről, a költségvetési gazdálkodásról, általában a községet érintő számos, lényeges kérdésről. A rendszer számára megbízható elemekből álló képviselőtestület hatásköre politikai kérdésekre nem terjedt ki. A község fölött a járási főszolgabíró gyakorolt közvetlen és széleskörű felügyeletet. A másik testület a szűkebb Tanács, melynek tagjai voltak: a bíró, a jegyző és az esküdtek.

És végül a főjegyző vezetésével működő hivatali apparátus a hivatalnokokkal.

Az előjáróságnak hivatalból tagjai voltak: a főjegyző, a jegyző, az orvos, a bíró, az albiró, a közgyám, a pénztárnok, a pénztári elnök, az esküdtek, az esküdtgazda.

Ha megfigyeljük a legtöbb adót fizetők egyetlen megmaradt névsorát, igazolva látszik az a korábbi megállapítás, mely szerint a képviselőtestület tagjainak 20 állandó tagja a felszabadulásig alig változott - legfeljebb a képviselőik az évek során.

" A község legtöbb adót fizetői az 1939-dik évben:
/ 1941-ig /

a) Rendes tagok:

1. csákói Dr. Geist Gyula
2. Dr. Geist Gáspár
3. gr. Bolza Pál - képviseli: Sziráczi Sándor
4. Dr. Wekerle Sándorné - képviseli: Éliás Viktor
5. br. Harkányi Anna - képviseli: Vajgely János
6. özv. Geist Gáspárné - képviseli: Birbaum Miklós
7. gr. Bolza Alfonzné - képviseli: Makrányi Lajos

8. br. Hellenbach Gottfriedné - képviseli: Dr. Deseő Antal
9. özv. Pethe Jánosné - képviseli: Kiss Kálmán
10. ifj. Bakos Kálmán - képviseli: Czirbusz Endre
11. özv. Réthy Béláné - képviseli: Keviczky László
12. Láng László - képviseli: Balczó András
13. Réthy Ferenc
14. Petróvszky S. István
15. Zvara János / kereskedő /
16. br. Drechsel Béla - képviseli: Regős András
17. Dr. Haviár Lajosné - képviseli: Schützenberger Alajos
18. gr. Csáky Andorné - képviseli: Schriffert István
19. Kiss Mihály
20. br. Benz Albin - képviseli: Dobossy István

b) Póttagok:

1. Dr. Solt Aladár
2. Kovács Lajos
3. Kishonty Zoltán
4. Kupecz Vilmos
5. Belopotoczky Pál

Választott rendes tagok

- I. szavazókörben: Bohus István
Kolompár György
Frankó József
Opauszki Mihály póttag
- II. szavazókörben: Látkóczky Miklós
Hrivnák Pál / Csasztvan /
Petrovszki Pál
- III. szavazókörben: Varga János
Roszik György
Mravik György ?

A választott rendes tagok, kiknek névsora nem teljes, szintén a jobbmódú lakosok közül kerültek ki, amit a névsor alátámaszt. Pl. Bohus István bádogosmester és moztulajdonos, Látkóczky Miklós, Petrovszki Pál stb. jómódu gazdák voltak.

Az ellenforradalmi rendszer tehát Kondoroson is a jól bevált közigazgatási szervezetre, a csendőrségre, a féktelen nacionalizmusra igyekezett támaszkodni.

Az egyházak - a katolikus egyházközség táviratai szerint - támogatták az ellenforradalom céljait, ami érthető is, hiszen az egyházak anyagilag és ideológiailag érdekelve voltak az ellenforradalom megszilárdításában.

2. Gazdasági és társadalmi szerkezet

" Földreform "

A Tanácsköztársaság bukása után, az ellenforradalmi időszak a község fejlődéstörténetének is negyedszázados szakasza, mely időszakra a gazdasági és társadalmi ellentétek további elmélyülése jellemző községünkben.

A dolgozó emberek hangulatára nyomasztólag hatott az ellenforradalom győzelme és fokozatos megszilárdulása.

Az ellenforradalmi rendszer vezetői ügyesen kihasználták országosan is, hogy a Tanácsköztársaság ideje alatt nem oldódott meg a parasztság legfőbb problémája: a földosztás.

Ugyanakkor Kondoroson a lakosság a Tanácsköztársaság törekvéseiről és tényleges tevékenységéről valóságos képet nem nyerhetett a 11 hónapos román megszállás alatt, hiszen a román parancsnokság szigorúan őrködött azon, hogy a valóságos események ne jussanak a lakosság tudomására. A Tanácsköztársasággal nem szimpatizáltak, sőt annak leverésére jöttek az országba, amint azt a Kondoros melletti megszálló egységek parancsnoka meg is mondotta a község, tagadó-bizottságnak.⁸

Kondoros lakossága várakozó állásponton várta az események kibontakozását, vagyis, hogy mit tesz az új rendszer.

Az ellenforradalom urai tudták, hogy hatalmuk mielőbbi megszilárdítása érdekében tömegbázisra van szükségük, és ezt a tömegbázist a parasztságban szerették volna megtalálni.

A Nagyatádi-féle " földreform " lett volna hivatott a tömegbázis megteremtésére a parasztság körében. De a Tanácsköztársaság bukása utáni gyűlölet-hullám, mely elfogta az uralkodó osztály tagjait a munkásosztály és a parasztság ellen, annyira elvakította a tőkés-földbirtokos osztályt, hogy még e látszat-reformmal is szembefordultak nemcsak országosan, de itt Kondoroson is. Pedig ez a " földreform " annyira a földbirtokosok érdekeit szolgálta, hogy maguk ajánlhatták fel földjeik egy részét kártalanítás ellenében a földosztás céljaira.

Kondoroson azonban nem akadt egyetlen földbirtokos sem, aki egy talpalatnyi földet is felajánlott volna erre a célra. Elvakult népgyűléseinkben nem értették meg, hogy ez a látszat-földosztás tulajdonképpen birtokaik feletti tulajdonjoguk és politikai hatalmuk megszilárdítását szolgálja.

Ezért volt kénytelen a községi előjáróság 1921. október 31-én jelenteni a községben kialakult birtokviszonyokat, továbbá azt, hogy mely birtokok azok, amelyeket igénybe lehet venni a földosztás céljaira. Az előjáróság az alábbiakat jelentette:

" A községhatár egész területe:	15 764 kat. hold
Ebből szántóföld:	15 537 kat. hold
Belsőség, utak stb.:	227 kat. hold
Összesen:	15 764 kat. hold

A birtokok megoszlása tulajdonjog alapján:

1 000 holdon felüli			
nagybirtok	4	5 138 kh	33,0 %
100 - 1 000 h. közötti			
középbirtok	10	4 857 kh	31,5 %
5 - 100 h. közötti			
kisbirtok	323	4 848 kh	31,0 %
Helybeli egyházi			
birtok	2	86 kh	0,5 %
5 h. aluli törpebirtok	189	608 kh	4,0 %
Ö s s z e s e n :	527	15 537 kh	100,0 %

Kondoros 1875-ben alakult községgé, s akkoriban az egész határa uradalmi nagybirtokokból állott. Ezen idő óta a gróf Károlyi, a gróf Apponyi és a gróf Wenckheim-féle birtokok parcelláztattak, ezekből alakultak a mai kisbirtokok és a falu belterületének túlnyomó része. A falu belterülete 600 házhelyből áll, melyből 150 még mindig beépítetlen.

Az 1000 h-on felüli nagybirtokosok:

gr. Bolza Pál	1 523	kat. hold
Geist Gyula	1 260	kat. hold
Wekerle Sándorné	1 260	kat. hold
gr. Bolza Géza	1 095	kat. hold

Az 1000 h-on aluli földbirtokosok:

özv. Geist Gáspárné	852	kat. hold
Geist Gáspár	852	kat. hold
gr. Merán Jánosné	692	kat. hold
br. Bencz Ottóné	659	kat. hold
br. Harkányi Anna	656	kat. hold
Galgóczy Géza	286	kat. hold
Réthy Béla	286	kat. hold
Láng László	286	kat. hold
Fejér Imre	186	kat. hold
Tóth Mihályné	108	kat. hold

A birtokok megoszlása hasznosítás, illetve kezelés szerint:

1. Saját kezelésben 1000			
holdon felül	2 birt.	2 520 h	16,2 %
2. Saját kezelésben			
100 - 1000 h-ig	7 birt.	2 850 h	18,3 %
3. Bérleti kezelésben			
középbirtok	2 birt.	995 h	6,4 %

4. Kisbérleti kezelésben nagybirtok	1 birt.	1 183 h	7,6 %
5. Kisbérleti kezelésben középbirtok	4 birt.	2 447 h	15,8 %
6. Kisemberek kezén kis- és törpebirtok	512 birt.	5 456 h	35,1 %
7. Egyházi birtok	2 birt.	86 h	0,6 %

Ezek előre bocsájtása után megállapítja az előjáróság azt is, hogy " a községben lesznek olyan igénylők, kiket az 1920. évi XXXVI. t.c. földhöz kíván juttatni, " de aggodalommal tekint a község belterületén lakó, s a lakosság 40 %-át kitevő azon földművesmunkások, valamint a birtokok további parcellázása esetén szolgálatukból elbocsájtott gazdasági cselédek jövője elé, akik a házi kezelésben lévő s igen intenzív gazdálkodást folytató helybeli közép- és nagybirtokosok földje munkálásával keresik kenyerüket állandóan, mint gazdasági cselédek, aratók és részesmunkások, kik a t. c. szerint földre jogosultak, de hiányzik náluk teljes mértékben az anyagi erő ahhoz, hogy csak a legkisebb birtok átvételére és megmunkálására is képesek legyenek. E mellett bizonyít az a tény is, hogy a folyó évben is számos földmunkás maradt már aratás nélkül, a közép- és nagybirtokok további felosztása esetén pedig ezek száma csak emelkedhet. "

A jelentés I. statisztikai részéből megállapíthatjuk, hogy a művelhető földterület 64,5 %-a a 100 holdnál nagyobb földterülettel rendelkező földtulajdonosok kezében összpontosult.

Mivel 1920-ban Kondoros lakóinak száma 5 705 fő, így a 14 tulajdonos a lakosságnak csak 0,02 %-át képezi, a tulajdonukban van 9 981 kat. hold.

A művelhető földterület 35,5 %-ával rendelkezik a lakosság 95,93 %-a, ami 5 783 kat. holddal egyenlő.

Törpebirtokosok tulajdonában a művelhető földterületnek mindössze 4 %-a van, ezek aránya a lakosság létszámához viszonyítva 30 %.

Ha figyelmesen elolvassuk a jelentés szóbeli indokolását, akkor ott találjuk, hogy a lakosság 40 %-a földmunkás, vagyis földdel nem rendelkező cseléd vagy napszámos. Ha a két adatot összevetjük, rögtön kiderül, hogy a lakosság 70 %-a csak a földterület 4 %-ával rendelkezik. Ha figyelembe vesszük, hogy az 5 holdon aluli törpebirtokból megélni nem lehetett, akkor máris világosan áll előttünk a kép, amely egyértelműen igazolja, hogy a lakosság 70 %-a mezőgazdasági bér munkából élt. Megállapíthatjuk tehát, hogy Kondoros - a jelentésből eltérően - továbbra is a nagybirtokok árnyékában tengődik, hogy Kondoros 1920-ban is agrárproletár község. A parasztkézen lévő föld - bár elérte a 35 %-ot - még mindig kisebbségben volt a nagybirtokkal szemben.

Érdemes megvizsgálni az előjáróság jelentésének szóbeli, magyarázó részét is. Lényegében a földbirtokosok földosztástól való félelmet fejezi ki, hogy az előjáróság nem a lakosság döntő többségének, hanem csak 0,02 %-ának érdekeit, végső soron 14 ember érdekeit képviseli.

De ezt is hogyan ? Ugy, mintha a lakosság 40 %-át kitevő mezőgazdasági bér munkások jövőjéért aggódna !

Abban igaza van a jelentésnek, hogy a földosztásnál számításba jöhető agrárproletárok annyi anyagi erővel és igaerővel sem rendelkeznek, hogy a legkisebb birtok átvételére és megmunkálására képesek legyenek, de ebből nem azt a következtetést vonja le, hogy olyan földosztás kellene, amely képessé teszi a cselédeket és napszámosokat az átvett földek megművelésére és megtartására, hanem azt, hogy majd nem kapnak napszámot és részes aratást, és munkanélküliekké válnak. Végso soron azt, hogy a nagybirtokosoktól nem célszerű elvenni a földet, mert a nagybirtokosok biztosítják a szegények számára a megélhetést, hogy az akkori birtokviszonyok fenntartása a szegény cselédek és napszámosok érdekeit szolgálja. Lám, milyen nagyszerűen lehet " objektív igazsággal " nagyfokú társadalmi igazságtalanságot magyarázni !

Bármennyire nem tetszett is, a földosztást " meg kellett rendezni " Kondoroson is. A földbirtokosok ellenállása miatt azonban nagyon elhúzódt a végrehajtás.

A földosztás kérdésében a végső szót az Országos Földbirtokrendező Biróságnak kellett kimondania 1923. november 13-án kelt ítéletében, mely szerint a megváltás után a földbirtokosoktól megszerzett ingatlanok területe mindössze 1 062 kat. hold, 1 164 négyszögöl. Ebből 897 hold 900 négyszögöl jut a jóváhagyott földigénylőknek, a többi " birtokpolitikai célokat " szolgál. A birtokpolitikai cél azt jelenti, hogy a többit az egyházak, a csendőror, a község, és 37 hold jutott a vitézi széknek is. ¹⁰

A 897 hold földet 825 egyén kapta ! Ezek a számok magukért beszélnek, alig másfél hold jutott egy-egy családnak ! Érthető, hogy a Nagyatádi-földreform jóformán semmit sem enyhített a szociális helyzetben.

A lakosság nyomora elképesztő maradt. Az 1929-33. évi gazdasági válság még évek múlva is erősen érezte hatását Kondoroson is. Hogy a gazdasági válság milyen nyomorba döntötte a község lakosságát, mi sem mutatja jobban, mint az alábbi adat: 1932. szeptemberében 1 870 inségest tartottak nyilván, akik közül 1 650 munkaképes, 220 munkaképtelen volt. ¹¹

1934-35-ben 382 munkanélkülit tartanak nyilván 1 251 családtaggal. Ezek számára az egyetlen kereseti forrás az " inségmunka ". Ezek számára 1935-ben ilyen munkát szervezett az előljáróság, hogy a munka ellenértékeként néhány kiló lisztet kimérhessen a rászorulóknak. Máskor az inségmunkások napi 1,30 P napszámot kaptak, s gyakran volt vita tárgya, hogy ki és hányszor nyert ilyen munkára beosztást. ¹²

Kondoroson az inségmunka ekkor a következő volt: a község Szarvas felé eső végén a Csabai ut mellett, a mai Miskó és Dobrotka lakások és telkek helyén kellett a talajt kézi ásóval nagyobb mélység-

gig megforgatni, napi 1 kg lisztért például. Vagy az utcákban árkokat ásni az utak mentén. Az inségesek 3 naponként váltották egymást. ¹³

A nagy nélkülözés ellensúlyozására Kondoroson is népkonyhákat szerveztek. A katolikus egyház által szervezett és működtetett népkonyha adatai megmaradtak. 1935. november végéig működött a " Szent Erzsébet " népkonyha, amely négy hónapon keresztül 50 gyermeknek adott ebédet. Ennek működése alatt kiosztottak 8 811 ebédet. Ebédet kapott:

	4 315	fiú,
	3 932	leány,
Összesen:	8 247	gyermek.
	564	felnőtt,
Összesen:	8 811	fő. ¹⁴

Azon, hogy ilyen viszonyok uralkodtak Kondoroson, nem lehet csodálkozni. Ez szinte természetesen következik azokból a gazdasági viszonyokból, melyek a községben uralkodtak.

Vizsgálva az 1930-as népszámlálás adatait, a következő képet kapjuk. ¹⁵

A lakosság összes létszáma:	7 178	fő.
Mezőgazdaságból él:	5 779	fő - a lakosság 80 %-a
Nincstelen agrárproletár:	2 275	fő - a lakosság 34 %-a
Valamekkora birtokkal rendelkezik:	2 993	fő - a lakosság 36,5 %-a
Iparban dolgozik:	313	fő - a lakosság 9,9 %-a.

Az adatokból kitűnik, hogy a mezőgazdaságból élő lakosság 49,99 %-a, vagyis a lakosság 80 %-ának 50 %-a nincstelen agrárproletár, ami a viszonyokat illetően nem szorul magyarázatra.

Az 1935. évi birtokstatisztikai adatokból a következők tárulnak előnk. ¹⁶

Gazdaságok száma:			Földterület:	
nagysága /kh/	száma	%	nagyság /kh/	%
0 - 1	498	33,20	146	0,91
1 - 5	472	31,46	1 217	7,74
5 - 10	187	12,46	1 379	8,77
10 - 20	195	13,00	2 816	17,91
20 - 50	128	8,53	3 690	23,46
50 - 100	10	0,66	655	4,01
100 - 200	2	0,13	218	0,13
200 - 500	5	0,33	1 479	9,40
500 - 1000	1	0,06	733	4,66
1000 -nél nagyobb	2	0,13	3 390	21,56
Összesen:	1 500	100,00	15 723	100,00

Az adatokból kiderül, hogy a 0-5 kh-ig terjedő gazdaságok száma 970, az összes gazdaságok számának 64,66 %-a, de birtokukban csak 1 363 kh van, ami a művelhető földterületnek 8,65 %-a.

Az 5 - 20 kh-ig terjedő kis- és középbirtok száma 382, az összes birtokok 25,46 %-a, a művelhető földterületből 4 195 kh, ami a művelhető földterületnek 26,68 %-a.

A 20 - 100 kh-ig terjedő gazdagparaszti birtokok száma 138, az összes gazdaságok 9,19 %-a, tulajdonukban van 4 345 kh, vagyis a művelhető földterület 27,47 %-a.

A 100 kh nál nagyobb gazdaságok száma 10, az összes gazdaságok számának 0,65 %-a, a birtokukban van 5 820 kh, vagyis a művelhető földterület 35,75 % a.

Ezek az adatok kétségtelenül igazolják, hogy bár megindult a paraszti birtokok kialakulása, döntő súlya még mindig a nagybirtoknak van, s ez egyértelműen meghatározza a község lakóinak életét tekintettel arra, hogy a lakosság döntő többsége él a mezőgazdaságból, de a mezőgazdaság nem képes állandó és biztos megélhetést biztosítani a kialakult birtokviszonyok következtében, ami az állandó munkanélküliség és nagyon alacsony életszínvonal alapja.

Az ilyen földbirtokmegoszlás nagyban kedvezett a " tanyavilág " kialakulásának, a külterületi lakosság számának állandó növekedéséhez, majd hosszú ideig tartó stagnálásához. Ennek egyik oka a nagybirtokok cselédeknek letelepítése a nagybirtokokon, a másik pedig a paraszti birtokok kialakulása.

A külterületi lakosság számának alakulása az 1930. évi népszámlálás adatai szerint a következőképpen alakult: 17

Apponytöldei tanyák:	634	fő
Balázsványa:	31	fő
Borosgyepi:	92	fő
br. Bencz bérleti tanyák:	108	fő
gr. Bolza Géza tanyák:	152	fő
gr. Bolza Péter tanyák:	172	fő
gr. Bolza Péter vagyonváltási tanyák:	178	fő
Démeztyöldei tanyák:	132	fő
Erzsébeti:	204	fő
Galgóczy major:	65	fő
Geisztcsákó /Nagymajor/:	233	fő
Geiszt Gyula vagyonváltási tanyák:	137	fő
Geiszt Gyula bérleti major:	52	fő
Harkányi bérleti tanyák:	145	fő
Ilkateri tanyák:	56	fő
István major és Lujza tanyák:	86	fő
Károlyitöldei tanyák:	1 045	fő
Kiskondoros:	202	fő
Láng-Réthy major:	106	fő
gr. Merán tanyák:	79	fő
gr. Merán vagyonváltási tanyák:	88	fő
Sziráczkymajor:	61	fő
Ö s s z e s e n :	4 058	fő

Mint látható, a lakosság 56,53 %-a külterületen' tanyán lakott, s ez kétségtelenül nyomott hagyott mind szociális, mind egészségügyi és kulturális területen egyaránt.

Ez a helyzet lényegében megmaradt a felszabadulás után is, hiszen a földosztás után igen sok volt agrárproletár hajlékot emelt juttatott földjén. Az 1960. évi népszámlálási adatok viszont a tanyai lakosság arányában már lassú csökkenést mutatnak. Ekkor a lakosság összlétszáma 7 462 fő, melyből belterületen lakik 3 882, külterületen 3 580 fő. A külterületen élő lakosság az összlakosságnak 47,97 %-a. ¹⁸

Ezen a téren a döntő fordulat az 1960-70 közötti 10 esztendőben következett be. Az 1970. évi népszámlálási adatok szerint a község lakóinak száma: 7 319. Belterületen 4 740, külterületen 2 579 lakos él. A külterületi lakosság a község lakóinak 35,2 %-a. ¹⁹ A külterületen élő lakosok száma azóta is állandóan csökken. A belterületen élő lakosok számarányának állandó emelkedése szoros összefüggésben van községünkben a szocializmus alapjainak lerakásával, hiszen a termelészövetkezeti gazdálkodás egyeduralkodóvá válása a község mezőgazdaságában alapjaiban változtatta meg a paraszti életformát s az az egyre fejlődő új életforma nem kedvez a " tanyavilág " fennmaradásának.

A feszülő szociális ellentétek mérséklését kívánta nyilván szolgálni az a nagy propagandával előkészített kitüntetési ceremónia, amely 1930. november 21-én játszódott le a községházán a képviselőtestület ülésén. Bella György gazdasági cselédet, aki 60 évig cselédeskedett a Geist-birtokon, a földművelésügyi miniszter elismerő oklevelét és 100 P jutalmat kapott. A jutalmat az oklevéllel együtt a főszozolgabíró adta át, " méltatva a kitüntetett érdemeit és hűségét. " Az ünnepélyre Pestről Dr. Geist Gáspár földbirtokos is leutazott, hogy " minden jót kívánjon " cselédjének. ²⁰

Ezzel az eljárással az urak azt akarták érzékelteni a lakossággal, hogy mennyire megbecsülik őket a dolgozó embert, továbbá azt, hogy aki egy életen át szolgálja őket - mert mást nem tehet - azt az urak - ha 100 P erejéig is - de megbecsülik.

A község költségvetési helyzete továbbra sem javult. Az 1935. évről konkrét adatunk is maradt. Az 1935. év költségvetése a következő:

" szükséglet:	121 572 P
fedezet:	72 568 P
hiány:	49 004 P ²¹

/ Ezt vetették ki községi pótdóként. /

Elképzelhető, hogy milyen lehetett a helyzet a gazdasági világ - válság idején. Ebből az időből nem maradt fenn a költségvetés, de szöveges helyzetelemzés igen. A képviselőtestület 1932. január 12-én tartott ülésén megállapítják, hogy az 1931. évi gazdasági válság az előző éveknél még súlyosabb helyzetbe hozta a község háztartását. A vármegyei kölcsönöket és kamatait a község nem tudja visszafizetni és kéri a gyepmestertelep létesítésére még vissza nem fizetett 500

P tőke és annak kamatai elengedését. Szinte teljes lehetett a csőd, ha egy ilyen nagy község pénztárában ilyen jelentősége volt az 500 P-nek.

Igy nem is csoda, hogy az ellenforradalom negyed százada alatt mindössze 1 tanyai iskola és 2 községi tanterem épült, és berendeztek egy Anya és Csecsemővédő Intézetet a Stefánia Országos Szövetség anyagi alapjából. ²²

Még 1923-ban Hanzus János a saját költségén megépíti a község villanyvezetékét, amely 71 utcai lámpát működtet évi 43-44 P költséggel. Hogy hány égő volt a lakásokban, arra vonatkozóan adat nem maradt fenn. 1928-ban épült a vágóhid megyei hitelből.

1935-ben befejeződött az új ártézi kut furása, melynek mélysége 537 méter, teljesítménye percenként 320 liter 36°-os kristálytisztá, homokmentes víz. Ezért a község Kenéz Tamás hódmezővásárhelyi vállalkozónak 17 803,18 P-öt fizetett. ²³

A legnagyobb építkezés kétségtelenül az 1943-44-ben végrehajtott " ONCSA " építkezés volt, melynek során előbb 214 házhelyet osztottak ki, majd 39 lakást fel is építettek sokgyermekes családok részére. Egy ilyen családi ház 1 szoba-konyhából és 1 kamrából állt, az értéke 8 160 P volt, amit a család 30 évi törlesztésre kapott. ²⁴ Szűkös, de egészséges lakások voltak ezek.

A II. világháború eseményei minden téren éreztették hatásukat a falu életében is. Kondoroson is megkezdődött az üzletek előtti sorbanállás, különösen a szegény családok nélkülöztek nagyon sokat, hiszen az 1943-44-es ún. " jegyes világban " a jegyre alig lehetett valamit kapni.

A község fejlődéstörténetének e másik szakaszáról megállapíthatjuk, hogy az ellenforradalmi rendszer negyed százada a község egész történetének ugyanolyan szomorú korszaka, mint az országé - nak. Erre a korszakra a lelassult fejlődés, az osztályellentétek elmélyülése, az agrárproletárok számának növekedése a jellemző.

3. Munkásmozgalom az ellenforradalmi korszakban

Az ellenforradalom hatalomra jutása után sem szűnt meg a dolgozók szervezkedése. A fasiszta jellegű terror és a nacionalizmus légköre nem tette lehetővé a nyílt fellépést, ezért inkább óvatos tájékozódás jellemzi 1920-ban a kondorosi dolgozók ilyen irányú törekvéseit. A kondorosi földmunkások már az első világháború előtt kapcsolatot teremtettek az endrődi kubikusokkal, akiknek már akkor országos tekintélyű szervezetük volt.

A kapcsolatfelvételt megkönnyítette, hogy 1920-ban a kondorosi Geist birtokon volt arató munkás Hunya István, az endrődi földmunkások egyik kiemelkedő vezetője, aki nemcsak itt aratott, hanem har-

mados kukoricát is itt kapált. Így hamar sikerült mindkét irányban a tájékozódás. Hunya István Mladonyiczki György elvtárssal vette fel a kapcsolatot és tájékozódott a kondorosi helyzetről. Erről a következőket írja:

" Kondoroson Mladonyiczki Györggyel beszéltem. Beszélgetnek a mozgalomról, de tovább még nem jutottak. " 25

A beszélgetés a mozgalomról valójában a szervezkedést jelentette, de az akkori viszonyok között ez azért sem mehetett olyan gyorsan, mint például Endrődön, mert korábban Kondoroson nem volt a földmunkásoknak szervezete. A szervezkedésnek azonban rövidesen meglett az eredménye, mert a kondorosi agrárproletárok is kérték helyi szervezetük megalakulásának engedélyezését. A legális szervezkedésre egyetlen mód kínálkozott: a Szociáldemokrata Párthoz kapcsolódó Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége keretében. A Földmunkásszövetség Békés, Csongrád és Csanád megyei csoportjai 1921-23-ban alakultak újjá vagy alakultak meg és szembekerültek az SzDP megalkuvó központi vezetésével. A kondorosiak kérelmével kapcsolatban a szarvasi járás főszolgabírája az alábbi jelentést terjesztette a megye alispánja elé:

" Alispán Ur !

Gyula

Hivatkozással 12 582/922. sz. rendeletre a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége kondorosi csoportja megalakítása tárgyában keletkezett iratokat a rendeletében előírtak szerint kiegészítve betérjesztem. A csoport vezetősége és tagjai kivétel nélkül nem-zetközi szociáldemokraták - mint bárhol az egész országban a hasonló csoportoknál - s így nem tehető fel róluk, hogy a nemzeti állameszmé, államforma és államhűség szempontjából megbízhatók volnának. A vezetőség tagjai a kommün alatt - Mladonyiczki György kivételével, aki akkor politikai megbízott volt - nem szerepeltek ugyan, büntetve egyikük sem volt, de politikailag megbízhatónak egyiket sem tartom.

Szarvas, 1922. évi aug. 11-én.

főszolgabíró " 26

A főszolgabíró - ismerve a kondorosi szervezkedés vezetőit és a kondorosi földmunkások hangulatát - nem tartja megbízhatóknak őket az ellenforradalom számára, és bár nem közvetlenül mondja ki, de véleményével nem javasolja a szervezet megalakulásának engedélyezését. Fellebbezés folytán a belügyminisztériumhoz került az engedélyezés ügye, amit az alábbi miniszteri leirat, melyet Békés megye alispánja kapott, igazol.

" Tárgy: M. F. Országos Szövetsége
kondorosi helyi csoportjának
megalakítása.

Békés vármegye Alispánjának

Gyula

A M. F. O. Sz. kondorosi helyi csoportjának megalakulása tárgyában Békés vm. alispánjának 16075/922. sz. alatt hozott véghatározatát nevezett szövetség kellő időben benyújtott fellebbezése folytán felül - bírálván, azt megsemmisitem, és a szóban levő szövetséggel is alkalmazandó 115112/1923. F. M. sz. körrendeletnek megfelelően új véghatározatnak hozatalát rendelem el.

Erről Alispán urat a vonatkozó iratok visszaküldése mellett további megfelelő eljárás végett értesitem.

Budapest. 1924. évi március hó 12-én.

A miniszter rendeletéből:
Szikszay

min. tanácsos " 27

A kondorosi földmunkások szervezete 1922-ben megkezdte működését. Végleges engedélyezése sohasem történt meg. Erről Hunya István a következőket írja:

" A kondorosi agrárproletárokkal még az első világháború előtt megismerkedtem. Az ismeretség megmaradt. Április 23-án átjött Endrődre Mladonyiczki György és hívott, menjek át Kondorosra, mert meg akarják tartani a vezetőségválasztó gyűlést. Az alakuló gyűlésen ott volt a főjegyző, két csendőr és egy rendőr.

A Földmunkások Lapja 1922. május 6-i száma így számolt be erről: " A kondorosi csoport múlt hó 23-án taggyűlést tartott, amelyen megválasztották a vezetőséget. Elnök: Mladonyiczki György, alelnök Raffaer Pál ... Hunya István szaktársunk ismertette az alapszabályt és szövetségünk feladatait " ... 28

A kondorosi agrárproletárok élénken bekapcsolódtak az 1922-es képviselő választásokba. A választások előtt igen kiéleződött a harc a kormányt támogató pártok és a baloldali szociáldemokrata jelöltet támogató kondorosi földmunkások között. A kondorosi földmunkások az endrődiekkel és a gyomaiakkal együtt Vági István szociáldemokrata jelöltet támogatták.

A kondorosi agrárproletárok által támogatott Vági István képviselő jelölt választói gyűlése 1922. május 20-ára volt kitűzve Kondoroson.

Vági azonban valamilyen oknál fogva nem tudott eljönni erre a gyűlésre, helyette a szoc. dem. párt központjából Brunner István érkezett Endrődre, onnan Hunya István társaságában jött át Kondorosra. Ezt a választási gyűlést Hunya István így írja le:

" A kondorosi község ház előtti téren már gyülekezett a nép. A községi lakosság nagyrésze agrárproletár. Ismeretségem velük jó. Néhány héttel előbb a helyi földmunkásszervezet megalakítását is én végeztem.

Brunner elvtárs elcsodálkozott, hogy ilyen nagy tömeg sereglett össze. De még jobban meglepődött, amikor a szónoki emelvényen megjelent a bíró, és két csendőr teljes fegyverzetben. A tömeg háta megett, velünk szemben pedig két lovascsendőr, kivont karddal cirkált. A fegyverek csillogása nyilván nagyobb hatást gyakorolt Brunner elvtársamra, mint a hallgatóság ráirányuló figyelme. Megjelenése sem olyan bátor, magabiztos, mint amelyet a kondorosi agrárproletárok vártak. Termete alacsony, vékony, amire falun azt mondják: girhes. Arca vörös, szeplős. Tehát nem a munkában edzett férfiaság sugárzott róla, inkább az elsatnyult hivatalnoki meghunyászkodás.

A gyűlést Mladonyiczki elvtárs nyitotta meg. Bejelentette: Vági István képviselőjében Brunner és Hunya elvtársak ismertetik a programot.

Brunner felállt, elővette a leírt szöveget. Mindjárt látszott, hogy nem szokott nyílt téren, nagy tömeg előtt és csendőrök jelenlétében beszélni. A betűk nyilván táncoltak a papiroson, az egész ember remegett. Alig mondott néhány mondatot a párt legfontosabb törekvéseiről, amikor a hallgatóság közül többen kiáltották: "Hangosabban! Nem halljuk!" Mindez még bizonytalanabbá tette az előadót. A bíró, a jegyző gúnyosan mosolyogtak. Mladonyiczki a szemöldöke felrántásával kérdezte:

- Mit tegyünk? Megértettem. Felálltam. Halkan mondtam:

- Fejezze be, Brunner elvtárs!

Tétovázni nem lehetett, hiszen már mozgolódott a tömeg. Szokásomnál kissé erősebb hangon szóltam:

Tisztelt választó nagygyűlés! Tudom, néhány szavazatukat megnyerni akaró uriember beszélt már önökhöz erről a helyről. Nyilván az egyik dicsőítette 1848-at, ami helyes is, hiszen mi is csak tisztelettel gondolunk rá. A másik tán szívbe markoló fájdalommal emlegette Trianont, de biztatásként csak annyit tudott mondani: "Egész Magyarország menyország". Arról azonban nyilván egyik sem beszélt milyen földreform, munkaalkalom és munkabér szükséges ahhoz, hogy megváltozzon végre a mezőgazdasági és ipari dolgozók helyzete...

/"Erről mind hallgatott!" - kiáltották./

Ez az tisztelt nagygyűlés, amiről mi nem halgathatunk. A szociál - demokrata párt és Vági István nevében mi, 1922-ben nem a múltba vessezt magyar dicsőségen siránkozunk, hanem azért küzdünk becsület - tel, amit meg akarunk a közel jövőben valósítani. Harcolunk ezért a munkához való jogért. A megőléshez szükséges munkabérért. És azért küzdünk, hogy ebben az országban egyenlő legyen a választási jog. Szégyelljük már, hogy mi mezőgazdasági dolgozók, csak negye - dik osztályu polgárai vagyunk hazánkban ... Ugy érzem kedves hall - gatóim, ha változtatni akarunk helyzetünkön, akkor most minden lehető megteszünk, hogy Vági István kapja meg választási körzetünk képví - selői mandátumát ! Vági István építő munkás, részére a mandátum nem tündöklést jelentene, hanem komoly küzdelmet választási programja meg - valósításáért. Én ismerem, bizom benne és kérem a tisztelt kondorosi - akat, Vági Istvánra adják a szavazatukat ! / " Éljen Vági István ! ... Rá szavazunk ! " /

Az egy és negyedórás gyűlés után a pódiumon álló két csendőr tiszteltgett a bírónak, a főjegyzőnek és elmentek. Elmentek a lovas csendőrök is.

Mi, Mladonyiczki szaktárssal elmentünk a szervezet helyiségébe. Néhányan már vártak ránk. Hárman is kérdezték:

- Eljön-e Vági ?

- Eljön, elvtársak - nyugtatta az érdeklődőket Brunner.

Párthatározat, hogy minden jelöltnek meg kell jelennie a választó ke - rületében. Ha kell, többször is. Ez a kerület a tapasztalatom szerint a könnyebbek közé tartozik. Mindhárom községben földmunkásszerve - zét működik. De érthetetlen, miért kell itt a gyűlésekre a csendőrség - nek szuronnal és kardvillogatással kivonulnia ?

- Ó, Brunner elvtárs ! - szólt mosolyogva Csicsova János. - Ez a Viharsarok ! Itt szembe kell nézni a csendőrséggel. " 29

Hogy Hunya István mennyire ismerte az agrárproletárok életét és hogy mennyire ki is tudta azt fejezni, arra a fenti, rövid, de a helyi agrárproletárokat is foglalkoztató beszéd is mutatja.

A fenti beszéd lényegét és a kondorosi agrárproletárok valóságos helyzetét nagyszerűen alátámasztja az az 1922 nyaráról származó névtelen levél, melyet írója a kondorosi előjáróságnak címzett, s tar - talmában és formájában szószerint, részleteiben idézek:

" Igen tisztelt előjáróság, bíró, jegyző, vagy összest is illeti.

E pár soraimat önökhöz intézem és figyelmeztetem önöket, hogy az itt való népnek akinek mincsen aratása, hogy afelől intézkedjenek, hogy a népnek kenyere legyen, mert nemcsak önök akarnak vagy sze - rétnek enni, hanem mink is és éhen és kenyér nélkül nem lehetünk , hanem igenis adjanak dolgot, hogy nekünk aratásunk legyen, hogy a kenyeret beszerezzük a családunknak, mert éhen nem telelhetünk.

Minek veszik el az urak tőlünk a dolgot vagyis a földet, minek a doktornak, a jegyzőnek, a papnak, a kántornak, a tanítónak az iparos -

nak a föld, ha nem ők munkálják, meg ők nem tudják learatni, meg - kapálni, letörni, hanem az ilyen népnek adják megmunkálni és az ilyennek miért nem adnak minden egyesnek 2 vagy 3 hold kukoricza földet.

Nem juthat, mikor az uraknak van 10 vagy 20 kukoricza földjük és nekünk semmi. Azt hiszik, hogy mi a levegőből is megélünk. Hát - ha nem adnak nekünk dolgot, aratást, majd megmutatjuk, hogy megke - serülük, majd a kaszának, villának, kapának, ásónak, késnek, bics - kának lesz dolga. Majd mind aratunk a községházán vagy saját laká - sukon, ahol találjuk önöket, de kivétel nem lesz, mert úgy látjuk, hogy nekünk már másképp ennivalónk nem lehet, csak hogyha mink aratunk, élet vagy halált önöknek, majd meglátjuk, hogy az önöknek a családja megtud élni apa nélkül, ha learatjuk a kezét, lábát, fejét vagy egész életét. Majd akkor önök is megtudják, hogy hogyan lesz jobb, vagy adnak dolgot, aratást, vagy csinálunk magunk, de keserves lesz az a kenyér amelyet enni fogják, mert most még jól megy a sorsuk az uraknak és a gazdáknak, mert van mit enniük, de úgy mint nekünk nincs meg már a betevő falatunk.

A napszám igen kicsi, kenyér igen drága, egy nap nem keresünk annyit, hogy ötöd magammal a kenyeret megvegyük, csak egy napra elég és úgy vagyunk igen sokan és azt tovább nem bírjuk soká, ara - tásunk nincsen és már kilátás nincs, mert önök nem törődnek az ilyen - nel, csak önök a pucrukat tele rakják jól ennivalóval minden nap és nekünk egy kis falat kenyér sem jut minden nap, ezt már tovább tűrni nem és nem lehet, vagy lesz kenyerünk, vagy vért csinálunk.

A mostani napszámból a drágaságot megvenni nem vagyunk képe - sek tovább élni, mert a termést, a legelőt, ezt mind a jó isten adja , de a drágaságot azt nem, azt önök csinálják és mink ezt nem bírjuk tovább, hát majd segíteni fogunk magunknak, a rablást, a gyilkosságot megkezdjük pár nap vagy pár hét vagy pár hónap alatt...

Minek nekünk akkor jegyző, a bíró, s a többi, hogyha az ilyenek - ken nem tudnak intézkedni, hogy az embereknek legyen kenyerük, de nem drága pénzért, hogy megvegye, hanem minden egyes ember men - jen aratni gazdához, urasághoz, hogy bekeresse a télire valót, annyit amennyi kell neki, de nem úgy, ahogy a gazdák mondják, hogy pár kilót, hanem amennyire szüksége van egy éven át, mert ha önök nem intézkednek, majd intézkedünk mink. Mert még nincsen késő intézked - ni efelett önöknek, hogy munkánk legyen és kenyerünk, mert a gazda vagy ur, legyen az bármilyen rangu, megfogja érezni amit mi fogunk tenni.

A gazdának, az uraságnak a gabonáját felgyújtjuk, a jószágát pusztítjuk, a gazdáját gyilkoljuk, és az urakkal szintén úgy bánunk el, de nem lesz kivétel, majd aratunk nyakra főre és minket semmivel ne fenyegetsenek, mert úgy sem fogunk megijedni, mink erre rá vagyunk készülve erre az aratásra amit majd önökkel meg is fogunk tenni , hogyha nem intézkednek, hogy nekünk kenyerünk legyen, hogy min - den embernek meglegyen az aratása, ő maga keresse meg amennyi kell neki, mert mindenki arasson annyit amennyire szüksége van, de nem hogy drága pénzen vegye a búzát, a napszám kicsi, a buza drá - ga, ez így nem lesz jó, hanem mindenki arasson annyit, amennyi a

háztartásában szükséges, hogy mégtudjon élni és legyen kenyeré, de nem úgy, hogy az ember dolgozik csak és nem tudja, hogy miért dolgozik.

Az ennivaló drága, a fizetés kevés, így élni nem lehet, és így lehet, ha majd mink segítünk, ha önök nem segítenek. Figyelmeztetjük önöket, komolyan vegyék a dolgot, mert nagyon sokan vagyunk akik napjában egyszer eszünk és elnézzük önöket hogy teli hassal elsétálnak az utczákon és mink meg nézzük keservesen, szomorúan, hogy mi lesz velünk, mert mink csak dolgozunk. Adjanak dolgot és akarunk is dolgozni, de azt akarjuk, hogy látszatja is legyen, és mink is élni és enni tudjunk és legyen mit.

Hát azt hiszem, hogy megértették, amit önökhöz szoltunk, evvel a pár sor írással és várjuk azt, hogy intézzék el, de komolyra vegyék a dolgot, mert élet vagy halál ...!

Fekete Kálmán bíró Kovácsik István főjegyzőnek községháza helyben.

Jelen másolat hitelül !

Kondoros, 1922. július hó 4-én

Kovácsik főjegyző s.k. " 30

Ez a névtelen levél néhány igen fontos dologra hívja fel a figyelmet. Függetlenül attól, hogy egy elkeseredett agrárproletár egyéni keserősége és indulata tüzel a levélből, kifejezi a kondorosi mezőgazdasági munkások reménytelen, elkeseredett helyzetét is. Kifejezi az általános munkanélküliséget.

Felveti azt az évszázadok óta égető kérdést, hogy nálunk Magyarországon nem azé a föld, aki megműveli, hanem mindenki másé.

Kitűnik a levélből, hogy az Uri-Magyarország közigazgatása a legkevesebbet törődik a nép problémáinak megoldásával, azt nem is tartja kötelességének, sőt feladata a nép könyörtelen elnyomása.

Feltárja a kiáltó ellentétet a dolgozó tömegek és az uralkodó osztályt kiszolgálók életmódja között. A nagyon hatásos fogalmazású névtelen levél olyan általános problémákat vet fel, amelyek az egész ország parasztjainak problémái voltak abban az időben és korábban is, nevezetesen: a földnélküliség és a munkanélküliség, ami szükségszerűen következett az ország agrárjellegéből és az igazságtalan birtokmegosztásból.

Ilyen elkeseredett hangulatban készültek a választásokra Kondoroson. A választás két fordulója között egy alkalommal Vági István meg is jelent Kondoroson és meg is tartotta beígért, és várva várt beszédjét a kondorosi agrárproletárok előtt.

Erről megint csak Hunya Istvánt, mint élő tanut és aktív résztvevőt idézem, aki így mondja el az eseményeket:

" Csuvár Vince kocsiján indultunk Kondoros felé ... A gyűlést nem a községháza előtti téren, hanem a régi csárda tánctermeben engedélyezte a községi elöljáróság. A meghatározott időre tele lett a terem agrárproletárokkal. Sokan egyenesen a földekről jöttek, és a ká - párt is magukkal hozták. Mindnyájan be sem értek, sokan az udvaron rekedtek.

Alighogy végeztem rövid megnyitómmal, megjelent két csendőr. A teremben a sűrű embertömegben nehéz lett volna nekik áttörniök, ezért az egyik parancsoló hangon kiáltotta: a törvény nevében a gyűlést feloszlatom ! Azonnal hagyják el a helyiséget !

- Nem hagyjuk ! - zúdult fel a tömeg. A káromkodásból kihangzott:

- Lapítsátok be a kakastollas kalapot ! Pillanatok alatt olyanná vált a hangulat, hogyha Vági közbe nem avatkozik, agyonverik a csendőröket.

- Elvtársak ! Nyugalom ! Hallgassanak ide ! ...

- Az anyjuk uris... hát ezek még ilyenkor is marják az embert?! - hallatszott a mindenre elszánt indulat.

- Elvtársak ! - dörgött újra Vági hangja. - Az ur nem mert idejönni, hanem a szolgáját küldte. A gyűlésre engedélyünk van, megtartjuk ! A csendőr urakat figyelmeztetem: törvényellenesen nem cselekedhetnek ! Jöjjenek ide az asztalhoz, vagy ha úgy tetszik maradjanak ott, amíg a gyűlésnek vége lesz ! Azután majd meglátjuk !

- Szétlapítjuk a kalapjukat, ha mozdulnak - hallatszott kívülről.

A csendőrök nem mozdultak. Dühüket nyeldesve sápadoztak.

- Elvtársak ! Meg kell érteni miért akarták lehetetlenné tenni ezt a gyűlést. Nyilván azért, mert a legtöbb szavazatot kaptam és a csendőr urak gazdáinak nem tetszene, ha én kapnám meg a mandátumot.

- Ez az igaz ! - hangzott. - Majd mi megmutatjuk ... Nekünk nem kell sem földbirtokos, sem ügyvéd ! ... De más urifajta sem ! ... Éljen Vági István ! ...

Jó ideig várni kellett, mire elcsendesedett a nép.

- Elvtársak ! Mi tudjuk jól, ez a választás is harc az urak és a munkásság között. Ők a fegyvert is használhatják felelőtlenül, mi felelősségünk tudatában még az igazság szavát sem. Pedig hát mi az, amit mi akarunk? Munkát, jogot, emberhez illő megélhetést ! Ez a leg-minimálisabb, amit ebben az országban is megkövetelhet magának minden dolgozó ember ! Mi, szociáldemokraták, azért akarunk bejutni a parlamentbe, hogy ott a grótok, földbirtokosok, gyárosok és egyéb, a nép jogát típrók hallatára is hangoztassuk a dolgozók követeléseit.

És lerántsuk végre a népámitókról a leplet. Lássák : mi nem az ígérgetések, hanem a tettek emberei vagyunk !

- Kedves Barátaim ! Az előjelek arra engednek következtetni , hogy ebben a választási körzetben nem lesz könnyű a döntő próba . Nagyon jól fel kell készülnünk, mert ahogy megkezdődött a hatósági nyomás, valószínűleg folytatódni fog a következő napokban is ...

- Nem engedjük megfélemlíteni magunkat ! ...
Nekünk nem ur kell, hanem munkás ! ... Éljen a mi jelöltünk ! - majd újra elhangzott néhány fenyegető szó is.

Hogy komolyabb baj nélkül végződjek a gyűlés, a felzúdulás csillapultával szóltam:

- Szaktársak ! Vasárnap reggel kezdődik a pótválasztás. E pár napot használják fel a szervezésre, hogy legalább olyan jól menjen minden, ahogyan a múlt vasárnap. A mai eset ne csüggessen, inkább a még jobb szervezőmunkára ösztönözzön. Vági elvtárs azonban még röviden szólni kíván.

- Halljuk ! ... Éljen ! ...

- Kedves Barátaim ! Bár úgy terveztük, a gyűlés után még maradunk, hogy beszélgetve jobban megismerkedjünk, mint emberek is, azonban, mint e tények mutatják, a hatóság beleszólt szándékunkba. Arra kérem önöket, őrizzék meg nyugalmukat. Én pedig ezt a kérdést tisztázom.

Percek multak, mire szaktársaink megnyugodtak, egy részük haza indult.

- Jelölt ur ! - szólt most már a csendőrőrmester. - A főszolgabíró úr parancsára önöket Gyomára kell kísérem.

- Tessék ! Gyalog azonban nem megyünk, még a szolgabíró úr parancsára sem ! " 31

Az 1922-es választások után nem tették lehetővé a Magyar Földmunkások Országos Szövetsége kondorosi helyi csoportjának működését, amit bizonyít, hogy a belügyminiszter 115112/1923. B. M. sz. körrendeletével utasítja az alispánt új véghatározat meghozatalára. A szervezet törvényes működését sohasem engedték meg. A kondorosi földmunkások az Általános Népkör néven ismert kulturális egyesületben tevékenykedtek tovább. A kondorosi földmunkások legjobbjai azonban nem adták fel a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége helyi szervezetének megalakításáért folytatott harcukat. E harc vezetője Mladonyiczki György földmunkás volt, aki - mint tudjuk - már a Tanácsköztársaság alatt is aktív politikai tevékenységet fejtett ki, mint politikai biztos, aki Hunya Istvánnal is szoros kapcsolatban állt.

" A megalakulást és a mozgalmat főleg Mladonyiczki György földmunkás vezeti ... De különös érdeklődést mutatnak a mozgalom iránt: Urbán István, Pljesovszki György, Tichi Mátyás, Fábri György, Trabach János, Szenteszky Pál, Maginyecz András, Babinszki György és Kunstár György. " 32

A Népkör keretei között működött egy szociáldemokrata csoport, melynek tagjai többek között: Mladonyiczki György, Urbán István, Hunya János, Strpka István, Pogács János, Kohut Pál, Kollár Pál.

Szivós, kitartó munkájukat jellemzi az alábbi, 1924-ből való, gyűlés engedélyezése iránti kérelem:

" Mladonyiczki György kondorosi földmunkás f. évi április hó 21-én délután 2 órára nyilvános gyűlés megtartására kért engedélyt. Előadó: Peidl Gyula nemzetgyűlési képviselő.

A szarvasi járás főszolgabírája szerint a Szociáldemokrata Pártba kívánnak belépni. " 33

A párt megalakítása azonban nem ment valami könnyen, mert még 1926-ban is ilyen céllal szerveznek gyűlést Mladonyiczki György és társai:

" Mladonyiczki György és társai a Magyarországi Szociáldemokrata Párt kondorosi szervezetének megalakítása céljából f. hó 12-én du 2 órakor Kondoroson gyűlést akarnak tartani. "

A főszolgabíró véleménye: " ... a mai viszonyok között aggályos a gyűlés engedélyezése. " 34

A kitartó szervező munkát 1927-ben mégis siker koronázta: megalakult a Szociáldemokrata Párt helyi szervezete, amely 1944. már - ciusáig, a német megszállásig működött, s amely mindig az SzDP balszárnyát követte.

Az SzDP-be tömörült szocialista csoport vezette azután Kondoroson azokat a megmozdulásokat, amelyek a községben lejátszódtak. Ezek a megmozdulások elsősorban arató- és cséplő-sztrájkok megszervezésében és a választási harcokba való bekapcsolódásban nyilvánultak meg. Cséplési és aratási sztrájkokat szerveztek 1924, -25, -26, -27-ben, eredményesen.

Az SzDP helyi szervezete igen fontos feladatának tekintette többek között a felvilágosító munkát, a tömegek nevelését. Ennek érdekében neves szociáldemokrata vezetőkkel tartottak rendszeres kapcsolatot. Többször járt a községben Marosán György, Szeder Ferenc ismert szociáldemokrata vezető is. Az utolsó hiteles adat 1938-ból való, amikor engedélyt kértek gyűlés tartására.

" Tárgy: Süveges János és társai kondorosi lakosok kérelme politikai gyűlés engedélyezése iránt.

A Szociáldemokrata Párt gyűlésének engedélyezése 1938. június 26-án de. 11 órára.

- Napirendi pontok: 1. A politikai és gazdasági helyzet.
2. A pártszervezet célja és feladatai.

Előadók: Kiss Pál T. 661. sz.
ifj. Hunya János T. 166. sz.
Leinhardt Antal és Szeder Ferenc budapesti lakosok.

Süveges János
Karsai János
Buzás János
Szlovák András " 35

A második világháború alatt megnőtt a terror, egyre kevesebb lehetőség volt arra, hogy a kondorosi agrárproletárok bármilyen formában szervezeti életet élhessenek. A növekvő nyomor és megpróbáltatások miatti elégedetlenség, mely az egész országban terjedt, növelte a rendszer elnyomó apparátusának szigorát is, és szinte lehetetlenné tette Kondoroson is a szervezeti életet.

A növekvő terrort bizonyítja az is, hogy 1942-ben három kondorosi lakostól tiltották el rádiókészülék használatát: Solt András, Böhm József és Fenyő Vilmos rádiókészülékét kobozták el. 36

A szervezeti élet hanyatlásának oka volt az is, hogy a háborús konjunktúra idején éppen a legforradalmibb elemek hagyták el a falut azért, mert a hadi építkezéseknél munkát kaptak.

A Nyilaskeresztes Párt megalakulása és tevékenységének felélénkülése is nehezítette a baloldali mozgalom aktiv ténykedését.

Mindezek ellenére sem lehetett teljesen elnémitani és lehetetlenné tenni a munkásmozgalmat Kondoroson. A Békepárt röpiratai eljutottak Kondorosra is, amit azt is jelenti, hogy megvolt a kapcsolat az országos mozgalommal, hogy Kondoroson volt még ekkor is valamilyen szervezet, csoport, mely a legnagyobb terror idején is élt és dolgozott.

A Békepárt röpiratai többek között Regős András katolikus plébánoshoz érkeztek a parókiára, s ott olvasták az oda bejáró emberek. 37

Elmondhatjuk, hogy a legnagyobb terror ellenére is élt a mozgalom egészen a szovjet csapatok megjelenéséig, hogy azután teljes nagyságában kibontakozhassék.

1. A politikai és gazdasági fejlődés, a községfejlesztés vázlatos rajza

A község történetének harmadik, mai szakasza a felszabadulással veszi kezdetét. Kondoros történetében ez a nap 1944. október 6-a. Ezen a napon szabadította fel a Vörös Hadsereg Kondoros lakóit a földbirtokosok, csendőrök, az ellenforradalmi adminisztráció uralma alól.

A felszabadulást megelőzően Kondoros környékén a hadműveletek a következőképpen alakultak. 1944. szeptember 26-án az 57. német páncélos hadtest parancsnoksága Dobozról Kondorosra települt. Ebben az időben ez volt az egyetlen hadműveleti szintű parancsnokság Békés megyében. A hadtest valójában már csak igen kis egy - ségekből állt, az alárendeltségébe tartozó 4. SS páncélgránátos hadosztály még nem volt a megyében. A parancsnokságot a jelenlegi Hősök útján, a katolikus parókia épületében helyezték el. Itt lakott a hadtest parancsnoka és vezérkari főnöke is.¹

1944. október 6-án gr. Nostitz ezredes vezérkari főnök olyan optimista jelentést adott a Dél-Hadseregcsoport vezérkari főnökségének, miszerint a szovjet csapatok 50 km-re vannak Kondorostól kb. Arad térségében. Néhány perccel a jelentés után 12 óra 30 perckor az Aradi úton szovjet harckocsik dübörögtek be a község központjába a parókia elé, ahonnan az optimista jelentést adta le a vezérkari főnök.

A T-34-esek olyan meglepetésszerűen foglalták el a községet, hogy az itt tartózkodó német és magyar katonák minden felszerelésüket hátrahagyva, pusztá életüket mentve, fejvesztetten menekültek Szarvas és Gyoma irányába. Gr. Nostitz és tisztársai a parókia ablakán kiugorva, a kerteken át szarvas irányába futottak. A szovjet tankok egy része útját tovább folytatva Endrőd - Gyoma felé fordult, s még ezen a napon megkezdte a harcot a gyomai átkelőhely birtoklásáért.

Az a tény, hogy Kondoros felszabadult, nemcsak a község történetének jelentős napja, hanem a megye felszabadulásának is, mert az itt meglepetésszerűen szétugrasztott német parancsnokság volt - mint láttuk - a megye területén az egyetlen hadműveleti szintű parancsnokság, amit sikerült kikapcsolni a vezetésből.²

1944. október 6-a Kondoros lakóinak életében nemcsak a gyűlölt idegen megszállóktól való szabadulás napja, hanem az új, emberhez méltó élet első napja, a szocializmus hajnala is.

Az eddig vezető ut azonban nem volt áldozatok nélkül Kondoroson sem. Különösen az 1944. tavaszán bekövetkezett német megszállás után fokozódott a terror. Akik ez ellen bármilyen formában is felémelték a szavukat, hamar csendőrkézzre kerültek.

Igy járt Mladonyiczki Pál Kondoros mártirja is, akit 1944. április 22-én letartóztattak, Budapestre szállítottak, majd innen a Dunántúlra internáltak és itt 1944. novemberében kivégeztek.³ Emlékét márványtábla őrzi a tanácsháza falán.

1944. október 6-a után nehéz körülmények között indult meg az élet. Az új rend megszervezésében a szovjet katonák segítették a lakosságot. Szerencsés volt Kondoros azzal is, hogy Konsztantyin Roszik személyében egy magyar származású helyőrségparancsnokot kapott, akinek édesapja az első világháború során került Ukrajnába, s itt született Konsztantyin, aki a felszabadító harcok során került hazánkba. Az ő személyében olyan parancsnok került Kondoros élére, akinek sokat köszönhet a község az új élet megindításában.

A felszabadulás után a politikai pártok közül legelőször az MKP alakult meg 1944. november 11-én. Életrehívói: Hunya János, Mladonyiczki György, Fehér János, Konyecsni György, Balázs Pál, Hajdu Mihály, Major András, Angyal Molnár János, Karsai János, Mladonyiczki Mihály, Süveges Pál, Titkára: Hunya János, szervező titkára: Major András, elnöke: Mladonyiczki György.⁴ A kommunistákat jócskán megkésve követte a több demokratikus párt.

A pártszervezetek megalakulása és taglétszáma 1944 - 45 - ben⁵

Alakulás		L é t s z á m		
		márc.	jul.	szept.
MKP	- 1944. nov. 11.	100	300	380
SzDP	- 1945. jan. 4.	70	350	570
NPP	- 1945. jan. 21.	325	480	934
Kisgazd. P.	- 1944. dec. 5.	1.090	1.852	1.370
PDP	- 1945. febr. 4.	456	120	120

1945. október 22-én 614 tagja volt az MKP-nak.⁶ Az ifjúsági szervezetnek, a MADISZ-nak a taglétszáma 332 fő, a demokratikus nőszervezetnek 200 tagja volt.⁷

1944. december 2-án a működő pártok részvételével Szegeden megalakult a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front / MNFF /. Az MNFF helyi szerveként működött a Nemzeti Bizottság, amely az öt párt és a helyi szakszervezet 2-2 tagjából alakult Kondoroson is 1944. végén. A Nemzeti Bizottság tagjai: Bertók András, Buzás János, Látkóczki Miklós, Mladonyiczki György, Kolompár György, Fehér János, Major András. A képviselőtestületben a pártok általában hét taggal vettek részt.⁸

A Nemzeti Bizottságnak sokrétű feladatot kellett megoldania, mivel államhatalmi és közigazgatási funkciót is betöltött. Éppen ezért szükség volt a képviselőtestület átszervezésére, melyre a Nemzeti Bizottság 1945. január 15-i javaslata alapján került sor. Ekkor 22 tagot választottak a képviselőtestületbe a következő megoszlás alapján: az MKP részéről Fehér János, Major András, Glózik Mihály, Hunya János, a Kisgazdapárt részéről Gulyás Mihály, Csicsely Pál, Szenteszki András, Belopotoczki Mihály, az NPP részéről Roszik János, Medvegy János, Saliga István, Hőgye Lajos, az SzDP részéről Balázs Rál, Buzás János, Réda János, Valach János, a szakszervezetek részéről Opauszki Mihály, Labáth György, Molnár János, Kiszely Pál kerültek a képviselőtestületbe, és még rajtuk kívül a katolikus és az evangélikus egyház is delegált 1-1 tagot.⁹ Így lett a képviselőtestület tagjainak száma 22. Így a falu minden rétege képviselve lett abban a testületben, amelynek feladata volt minden, a községet érintő probléma megoldása.

Probléma pedig volt bőven. Különösen gazdasági téren voltak súlyosak a gondok. A háború okozta gazdasági nehézségek leküzdése igen fontos feladat volt. Ennek érdekében számba kellett venni az élelmiszerkészletet, megkezdődött annak összeírása és begyűjtése. Júliusban szükségessé vált a beszolgáltatási kötelezettség. A sertésvágást is engedélyhez kellett kötni, az engedély beszolgáltatási kötelezettséget vont maga után.

Növelte a nehézségeket az infláció, amely egyre bénítóbban hatott az élet minden területére. Pénzért nem lehetett iparcikket venni, de élelmiszert sem. Kialakult a cserekereskedelem, virágzott a feketézés, nőtt a szegények nyomora.

1945. november 5-én a választásokon a falu lakói a demokrácia és az új élet mellett tettek hitet szavazataikkal. A választások eredménye a községben a következőképpen alakult a szavazatok megoszlása szerint:¹⁰

Nemzeti Parasztpárt	394
Polgári Demokrata Párt	27
Magyar Kommunista Párt	828
Szociáldemokrata Párt	1.274
Független Kisgazda Párt	1.971

A demokrácia megerősödéséhez vezetett mind országosan, mind a községben a stabilizáció. 1946. augusztus 1-én megjelent az új, értéálló pénz: a forint. Ez a tény is nagyban hozzájárult Kondoroson is az MKP tekintélyének növekedéséhez, taglétszámának gyarapodásához. Ennek következtében az MKP Kondoroson is a legnagyobb párt lett 1947-re. 1948-ban egyesült a két munkáspárt az MKP és az SzDP, és megalakult a Magyar Dolgozók Pártja. Célja a dolgozó nép államának megerősítése, a szocializmus felépítése, a kulturális forradalom kibontakoztatása volt. Ez a cél érvényesült ettől kezdve Kondoroson is.

Az Országgyűlés által 1949. augusztus 20-án elfogadott alkotmány célul tűzte ki az államhatalomban és az államigazgatásban a tanácsrendszer létrehozását.

1950. október 27-én került sor a kondorosi tanács alakuló gyűlésére. A gyűlés vezetője a Magyar Függetlenségi Népfront elnöke Podani János volt. Az első végrehajtó bizottság tagjai: Balázs Pál vb. elnök, Czigléczi Pál vb. elnökhelyettes, Uhljár Mihály vb. titkár, Verók Anna, Havrán Pál, Gömöri Györgyné, id. Hajdu Mihály, Timár Sándor, Podani János. ¹¹

A tanács elsődleges feladatai közé tartozott a párt gazdaságpolitikájának helyi teljesítése. E feladat megoldása nemcsak odaadó munkát, sokszor kemény harcot is jelentett azokkal szemben, akik tudatosan gátolták a politika végrehajtását. A munka eredményesebb végrehajtására bizottságokat szerveztek. Ilyen bizottságok voltak a

1. Pénzügyi és gazdasági bizottság - elnöke: Simó Pál.
2. Mezőgazdasági, kereskedelmi és közellátási bizottság - elnöke: Omiljak Pál.
3. Közegészségügyi és népjóléti állandó bizottság - elnöke: Zvada Jánosné.
4. Oktatási és népművelési állandó bizottság - elnöke : Kovács Erzsébet. ¹²

1951-ben, az MDP II. kongresszusa után, megalakult a begyűjtési bizottság is. Munkája nagyban hozzájárul a begyűjtési feladatok teljesítéséhez. 1953-ban a begyűjtési tervet árpából 102,4 %, zabból 104,7 %, az összes gabonából pedig 101,4 %-ra teljesítette a község. ¹³

1952-ben megszűnik a jegyrendszer, a mezőgazdasági termények és termékek felszabadulnak, s ez nagymértékben hozzájárul a község paraszti lakossága életszínvonalának emelkedéséhez, azzal, hogy a szabadpiacon való értékesítéssel nő a parasztság jövedelme.

1953. május 17-én újból választott Kondoros népe. Ez a válasz - tás is bizonyítéka volt annak, hogy Kondoros lakói végérvényesen a szocializmus ügye mellé álltak. A Magyar Függetlenségi Népfrontra szavazott a választók 98,2 %-a. ¹⁴

A tanács nagy gondot fordított a kommunális, szociális létesítmények fejlesztésére, újak létrehozására. 1951-ben a község villanyhálózatát bekapcsolták a központi hálózatba.

1953-ban parkosítják a főteret, autóbusz-várótermet létesítenek. Központi orvosi rendelő kezd meg működését két orvossal.

1954-ben ismét tanácsot választott Kondoros lakossága. A vb. elnöke Konyecsni György, helyettese Balázs Pál, titkára Tóth Pál lett. 1956. január 1-től ötéves községpolitikai terv készült. Ebben je - lentősen kellett támaszkodni az állami eszközökön kívül a helyi erőforrásokra. Tehát a társadalmi munka és a lakosság önkéntes vállalásainak lehetőségét is ki kellett használni.

Megszületett a községfejlesztési hozzájárulás, amely nagymértékben segítette a községpolitikai tervek megvalósítását. A tanács 1955. augusztus 28-i ülésén határozott a község belterületének rendezéséről.¹⁵ Ennek nyomán jelentős mértékű járdaépítés indult meg. Betonjárdatot kapott a Csabai, a Malinovszkij, a Mladonyiczki, Marx utca és a Kossuth tér is.

Ezt a kibontakozó fejlődést torpantotta meg az ellenforradalom, amely azonban jelentős erők ellenállásába ütközött. Szervezett egy gyűlést október 28-án, de mire igazi romboló tevékenységét kifejthette volna, akkorra fel is számolták. 1956. november elejétől a kommunisták vezetésével folytatódott a munka ott, ahol abbamaradt, csak más politikai légkörben.

Az ellenforradalom felett aratott győzelem után a község életében is a legfontosabb feladat az emberek szemléletében kialakult zavaros nézetek elleni küzdelem volt. E nézetek elleni eredményes küzdelemnek gyors és nagy segítséget nyújtott az MSzMP Ideiglenes KB-nak 1956. decemberi határozata, amely egyértelműen értékelte az októberi eseményeket és ezáltal világos utmutatást nyújtott a kommunisták és mindazok számára, akik a néphatalom és a szocialista Magyarországnak tántoríthatatlan hívei voltak. Így elméletileg is szilárdan foghattak hozzá a helyi párt és államhatalmi szervek újjászervezéséhez.

Tovább erősítette a kommunisták helyzetét az MSzMP Ideiglenes KB-nak 1957. február 26-i határozata, amely intézkedett a pártépítésről, az államigazgatás és az állami szervek munkájáról. A szocializmus erőinek összefogásával és az eszmei politikai harccal kapcsolatban a következőket mondja:

" Az ellenforradalom erőinek teljes és végleges megsemmisítéséhez a proletárdiktatúra eszközeinek következetes és erélyes alkalmazása elengedhetetlenül szükséges, de nem elegendő. A megtorló intézkedések mellett feltétlenül szükség van az ellenforradalom eszmei és politikai leleplezésére és elszigetelésére. " ¹⁶

Ezeknek a határozatoknak következetes végrehajtása tette lehetővé, hogy községünkben rövid idő alatt helyreállt a törvényes rend, hogy a korábban megválasztott szervek és személyek ismét folytathatták rendes tevékenységüket. A kommunisták községünkben még az események során keresték a kibontakozás útját, de inkább csak érezték, hogy az eseményeknek, vagyis az ellenforradalomnak mik a rugói, de elvi magyarázatot csak ezeknek a határozatoknak a megjelenése után tudtak adni. Mindenesetre az, hogy hamar felismerték az ellenforradalom célját, önálló cselekvésre készítette őket, ami nagyon nagy érdeme ezeknek az embereknek. Ezek az emberek a legnehezebb körülmények között is hűek maradtak a párthoz és meggyőződéshöz, de mindahhoz, amit a szocialista Magyarország az ellenforradalomig eltelt 12 év alatt elért.

Községünk kommunistái már 1956. október 30-án újjászervezték a pártot. Ekkor mintegy 27 kommunista jött össze és határozta el, hogy ezután is mint kommunisták élnek és dolgoznak, függetlenül attól, hogy hogyan alakulnak az események. ¹⁷

Ezért következett be, hogy rögtön Kádár János beszédének elhangzása után 1956. november 4-én Tóth Pál, Konyecsni György, Gáleg Mihály és a szabadsága alatt kitört ellenforradalom miatt itthon rekedt Hajdu Mihály honvéd őrnagy vezetésével átvették a karhatalmat az ellenforradalom fegyvereseitől, majd rögtön ezután a Tanácsházát is.¹⁸ Ekkor újból elfoglalhatta funkcióját a korábbi tanácsválasztás során törvényesen megválasztott tanácselnök Konyecsni György és a tanács titkár, Tóth Pál. Ez a nap fordulópontra a község életében és az ellenforradalom által elindított eseményekben is, mert ettől kezdve a törvényes rend helyreállt a községben, a párt, a tanács és a rendőrség biztosította a törvényes rendet és a község lakóinak nyugalomát, biztonságát. Ettől a naptól kezdődik az a fejlődés, amelynek eredményeként községünk a megye egyik legszebb községe, melynek lakói azóta zavartalanul fejlődnek anyagi és kulturális téren.

Az 1958. november 16-án választott 63 tanács tagja már a lakosság teljes támogatásával és bizalmával foghatott hozzá a község előtt álló problémák megoldásához, melyek egyrészt a múltból örökölt, másrészt a jelenből fakadó problémák voltak. A célja a községi Tanácsnak azóta is az, hogy a lehetőségekhez mérten maximálisan kielégítse a lakosság kommunális, egészségügyi, kulturális igényeit.

Az 1958-tól 1970-ig terjedő időben nagyjelentőségű építkezések folytak a községben. Ezek az építkezések mind a község fejlesztését szolgálták és nélkülözhetetlenek voltak. A község vízellátási problémájának megoldását volt hivatott az eddig legnagyobb építkezés: a törpevizmű, melynek első szakasza 1962-ben, második szakasza 1966-ban nyert befejezést.¹⁹ Ennek eredményeként a község egész területét behálózza a vízvezeték, összesen 37 km hosszúságban. Ennek a megépítése 6 079 000 Ft-ba került. Ebből lakossági hozzájárulás 4 328 700 Ft, melyből természetbeni munka 1 160 000 Ft, pénzbeni hozzájárulás 3 168 700 Ft. Tanácsai hozzájárulás 694 800 Ft, vízügyi támogatás 1 055 500 Ft.²⁰ A vízművet a lakosság társulati uton, jórészt a maga erejéből építette, amit a fenti költségbontás is igazol.

Mivel szinte minden lakásban berendezkedtek a vízmű vizének használatára, időközben a kezdeti egy kút kevésnek bizonyult a felmerült igények kielégítésére, ezért 1971-ben új kútat kellett fúrni, melynek furási összege 469 302 Ft összeget tett ki. Azóta zavartalan a vízellátás. Ez az összeg is a lakosság pénzéből, a Községfejlesztési Alapból nyert kiegyenlítést.²¹

1961-ben kezdődött el egy télen-nyáron működő tisztasági fürdő építése. A fürdő 1968-ra készült el, 2 581 227 Ft-ba került.²²

A község belterületének uthálózata 56 000 fm, ebből 2760 fm a községbe öt irányból befutó KPM utak hossza, 840 fm a tanács kezelésében lévő szilárdburkolatú út, a többi kiépítetlen földút. Sajnos, a földutak még ma is 52 390 fm hosszúak.²³ Ezen a helyzeten próbált javítani a tanács, amikor 1959-ben tervbe vette több utca útjainak szilárd burkolattal való ellátását. Ebből mindössze egy utca, a Sallai utca kapott szilárd burkolatot 1961-ben, bekerülési költsége 1 050 000 Ft, hossza 840 fm. Ez a helyzet azóta sem változott, az anyagi lehe-

tőségek hiánya miatt a tervbe vett utépitési munkálatok azóta teljesen leálltak. Napjainkban ilyen munkát csak megfelelő állami támogatással lehet folytatni, ez ma a község erejét messze meghaladó feladat, viszont itt is jó volna előre lépni.

1965-ben épült fel egy szertárral, fizikai-kémiai előadóval, konyhával és étkezővel ellátott négytantermes iskolaegység, mely kielégíti a korszerű követelményeket. Az iskolára fordított összeg 2 520 623 Ft volt.²⁴

Községünkben igen sok idős, nyugdíjas és járadékos ember él, akik közül sokan egyedülállóak, hozzátartozók nincsenek vagy messze élnek, így velük a tanácsnak kell törődnie. Ezen idős emberek életének megkönnyítésére hozta létre a tanács az "Öregek Napközi Otthona" - t, ahol ezek az idős nők és férfiak hasznosan és kellemesen tölthetik el napjaikat kulturált körülmények között, ahol étkezésben és orvosi ellátásban is részesülnek. E napközi otthon berendezésére 209 258 Ft-ot fordított a tanács.²⁵

A községnek 1968-ig nem volt bölcsődéje. A bölcsőde hiánya azért okozott problémát, mert a kisgyermekes anyák nem tudták hol elhelyezni gyermekeiket, s így munkát sem tudtak vállalni, holott szerettek volna dolgozni. Ugyanakkor a tsz-ek igényelték a munkaerőt, így a két érdek találkozásának eredményeként hozták létre e bölcsődét. Erre a célra egy régi épületet újíítottak fel és rendeztek be 566 860 Ft értékben. Így 20 gyermek elhelyezésére nyílt lehetőség.²⁶ A bölcsőde továbbfejlesztése is szükséges lenne.

Hasonló okok miatt került sor az óvoda bővítésére 1969-ben, ennek eredményeként vált 100 férőhelyes, napköziothonos óvodává a község régi óvodája. Ez a bővítés 260 570 Ft-ba került.²⁷

A társadalmi ünnepek rendezésének egyre terjedő igénye tette szükségessé 1967-ben a házasságkötő terem megépítését, ahol a társadalmi esküvőn kívül a névadókat is rendezik. Az ilyen irányú társadalmi rendezvények színvonalának emelését szolgálta ez az építkezés, ugyanakkor nem elhanyagolható politikai kérdés megoldását is jelentette. A házasságkötő terem építésére 302 659 Ft-ot fordított a tanács.²⁸

Az 1958 - 1970. közötti 12 évben a községi tanács a község fejlesztésére 15 058 718 Ft-ot költött összesen.²⁹ Ez azt jelenti, hogy évente átlag 1 254 893 Ft jutott községfejlesztésre. Ez az átlagösszeg önmagáért beszél. Mutatja, hogy mind a lakosság, mind pedig a tanács vezetői jelentős erőfeszítést tettek a község fejlesztéséért. Ha megfigyeljük a 12 év építkezéseit, megállapíthatjuk, hogy mind olyanok, amelyek hosszú távra befolyásolják a község életét. Bármelyik beruházásra gondolunk a fentiek közül, megállapíthatjuk, hogy évtizedekre megoldanak egy-egy községi problémát, még akkor is, ha közülük nem egy szükségszerű fejlesztésre szorul akár már a jelenben is vagy a későbbi évek során. De ezek olyan alapvető beruházások, amelyek szükségszerű fejlesztése nem igényel majd akkora összeget, mint létrehozásuk, és a rendelkezésre álló összegek nagyobb része új beruházások létrehozására fordítható.

/ Pl. kulturház, szilárdburkolatú utak, csapadék- és szennyviz-elvezető csatornarendszer stb. építésére. / Ezek megint olyan beruházások lennének, amelyek igen hosszú távon megoldanák községünk már ma is jelentős problémáját, ugyanakkor csökkentenék a város és a faluk között még meglévő igen jelentős különbségeket, azáltal, hogy egyre több olyan létesítményt, beruházást valósítunk meg, mint a városok. Ez nyilván a későbbiek során odavezet, hogy a fiatalság szívesen marad illetve telepedik meg községünkben, és csökken a mezőgazdasági nagyüzemek munkaerő hiánya, amivel egyre jobban számolni kell.

A község tanácsának jelenleg az alábbi intézmények fenntartásáról és fejlesztéséről kell gondoskodnia:

- 1 központi körzeti orvosi rendelő 3 orvosi körzettel,
- 1 fogszakorvosi rendelő,
- 1 bölcsőde 20 férőhellyel,
- 1 öregek napközi otthona 30 férőhellyel,
- 1 napköziotthonos óvoda 160 férőhellyel,
- 1 általános iskolai napköziotthon 120 férőhellyel,
- 1 általános iskola 30 tanulócsoporthal,
- 1 általános iskolai diákotthon 80 férőhellyel,
- 1 közművelődési könyvtár 16 000 kötettel,
- 1 művelődési ház,
- 1 költségvetési üzem. ³⁰

Ezeknek az intézményeknek a fenntartása, fejlesztése illetve új beruházások eszközlése egyre nagyobb gondok elé állítja a tanácsot és a község lakosságát. A gondok legfőbb okát elsősorban abban kell keresni, hogy a települések új besorolása következtében Kondoros a településfejlesztési tervben " alsófokú központ " besorolást kapott. Ez a besorolás az utóbbi években éreztette hatását a község egész életében, leginkább a fejlesztés tekintetében.

Az új szabályozási rendszer és a települések besorolása előtt a tanács jelentős központi támogatást kapott fejlesztési feladataihoz. Míg 1965-ben 470 000 Ft állami támogatást kapott a tanács fejlesztési alapjához, addig a IV. ötéves terv időszakára ez a támogatás elmaradt. ³¹

Az így kialakult helyzetben a község politikai és társadalmi szerveinek, a kommunistáknak és a tanácstagoknak olyan agitációs és nevelő munkát kell kifejtetniük, amelynek segítségével községünk lakosságával megértetik, hogy csak széles társadalmi összefogással, és önkéntes felajánlásokkal és társadalmi munkával oldhatjuk meg községfejlesztési céljainkat, azokat a javaslatokat, amelyek a tanácsválasztási jelölőgyűléseken felmerültek.

Ha községünk lakosságának sikerül kibontakoztatnia egy mindenkit átfogó társadalmi összefogást a község fejlesztése érdekében, akkor megvan a remény arra, hogy a jelenlegi településfejlesztési besorolás ellenére is sikerül magasabb tanácsai vagy állami támogatást nyerni.

Minden reménye megvan annak, hogy községünk lakói megértve a kialakult helyzetet és mint a község százéves múltjában oly sokszor, most is mindent meg fognak tenni községünk fejlődéséért.

Ennek biztosítéka a lakosság növekvő jóléte, anyagi gyarapodása, amelynek eredményei a felszabadulás óta kézzelfoghatóak, szemmel láthatóak. A lakosság életszínvonala állandó emelkedésének számtalan bizonyítéka van. Pl. 1945-től 1974-ig 725 lakás épült a községben. Ezek a lakások általában háromszobásak, fürdőszobával ellátva. A lakások közül 293 a berendezett fürdőszobás lakás. A felszabadulás óta 30 esztendő telt el, ez az idő szintén egy újjászületés időszaka. Ha összevetjük ezt a 30 évet az újjátelepítéstől az 1910-ig eltelt időszakokkal, vagyis az addig eltelt 35 esztendővel, akkor a következőket állapíthatjuk meg:

Az 1910-es adatok szerint Kondoroson 789 ház volt. Ebből 60 vályogból vagy sárból készült, 5 pedig fából, kőből vagy téglából mind-össze 51 házat építettek.³² De milyenek voltak ezek a házak! Általában szoba-konyhás, földes padlózatú, buboskemencés lakások. Egészségtelenek, nedvesek, a betegségek melegágyai.

A mai lakások ezzel szemben szinte kivétel nélkül téglából épülnek, padlózatuk deszka vagy parketta, csempe, olajkályha vagy egyre inkább központi fűtésesek.

A felszabadulás előtt alig volt rádió a faluban. Ma 1864. a nyilván tartott rádiók száma. Hogy mennyi a hordozható készülékek száma azt nem lehet felbecsülni, de tény, hogy szinte minden családban van egy-kettő, hiszen sétáló vagy kiránduló családok és fiatalok szinte elképzelhetetlenek hordozható rádió nélkül. 1371 TV készülék van a faluban, ami azt jelenti, hogy minden hetedik emberre jut egy TV-készülék. Jelenleg 2277 lakott épület van a községben. Ha ezt összevetjük a rádiók és a televíziók számával, akkor megállapíthatjuk, hogy rádió a lakások több mint 82 %-ában, TV a lakások 60 %-ában található.³³

A 125 cm³-nél nagyobb ürtartalmú motorkerékpárok száma 349, a személygépkocsik száma 260. 1960-ban még csak 4 személygépkocsi volt a községben.³⁴

Ezek az adatok kétségtelenül igazolják, hogy községünk lakói a korábban soha nem tapasztalt anyagi felemelkedés korszakát éli. Ez a kibontakozó és egyre emelkedő anyagi jólét az alapja és garanciája annak a reménynek, hogy községünk lakói sem anyagi sem szellemi áldozatoktól nem riadnak vissza, ha községünk jövőbeni fejlődése azt megkívánja.

Még inkább mutatja a község lakosságának anyagi gyarapodását, életszínvonalának emelkedését a Kondorosi Takarékszövetkezet tevékenysége.

A Takarékszövetkezet 1958. március 12-én alakult meg 170 taggal, 82 724 Ft betétállománnyal. A párt és a kormány iránti bizalom, szocialista rendszerünkbe vetett kétségtelen bizalom jele, hogy már 1960-ban a tagok száma 447, a részjegy-összeg 45 100 Ft. Ebben az esztendőben a

Forgalom:	2 502 313 Ft,
Betétállomány:	738 497 Ft,
Nyereség:	12 711 Ft,
Kölcsönállomány:	356 562 Ft volt. ³⁵

A lakosság anyagi jólétének gyors emelkedését bizonyítja az 5 év múlva készített mérleg, mely szerint 1965-ben a következőképpen alakult a Takarékszövetkezet mérlege:

Tagok száma:	1 327 fő
Részjegyösszeg:	13 300 Ft
Forgalom:	18 380 000 Ft
Betétállomány:	7 556 000 Ft
Kölcsönállomány:	1 850 000 Ft
Nyereség:	89 000 Ft. ³⁶

Öt év múlva, 1970-ben ezek a mutatók szinte kivétel nélkül megduplázódtak. Az 1970-es mérleg a következőket mutatja:

Tagok száma:	2 962 fő
Részjegyösszeg:	297 400 Ft
Forgalom:	27 000 000 Ft
Betétállomány:	18 923 000 Ft
Kölcsönállomány:	5 462 000 Ft
Nyereség:	106 000 Ft. ³⁷

Ebben az esztendőben az egy betétesre jutó átlag: 8 757 Ft, az egy lakosra jutó átlag: 1 633 Ft.

Hogy a fejlődés állandó, és hogy egy országos, tervszerű élet - színvonal-politikai kondorosi vetületéről van szó, ahhoz kétség nem férhet. A negyedik ötéves terv következetes végrehajtásának eredményeként a mezőgazdaság zavartalanul fejlődik, ennek következményeként nő az életszínvonala, anyagi jóléte Kondoros lakóinak is, s ennek egyik kifejezője a Takarékszövetkezet eredményeiben megnyilvánuló nagyarányú fejlődés, ami az elmúlt három évben felgyorsult.

Az 1973-as adatok a következők:

Tagok száma:	3 667 fő
Részbjegyösszeg:	370 600 Ft
Forgalom:	33 500 000 Ft
Betétállomány:	29 957 000 Ft
Kölcsönállomány:	7 577 000 Ft
Nyereség:	345 000 Ft.

Az egy betétesre jutó átlag: 10 600 Ft, az egy lakosra jutó átlag : 2 679 Ft.³⁸

Ezek a számadatok önmagukért beszélnek. Mint látható, 5 éven -ként több mint 100 %-os a betétállomány növekedése, és ha az utóbbi 3 év betétállományát nézzük, amely meghaladja a 10 milliót, akkor nyugodtan kijelenthetjük, hogy a lakosság takarékoskodási lehetősége és kedve töretlen, mert életszínvonala és anyagi gyarapodása is töretlen.

A község lakossága anyagi jólétének növekedését az ÁFÉSZ fejlődésében is nyomon követhetjük. Az ÁFÉSZ még 1946. januárjában megalakult, de kezdeti fejlődése nem a legjobb irányba haladt az akkori lelkiismeretlen vezetés miatt, aminek az lett a következménye, hogy 1946. november 17-én 180 000 Ft hiányt állapítottak meg a szövetkezet gazdálkodásában. 1948 februárjában alakult újjá Kondorosi Erzsébetteri Földmivesszövetkezet néven.³⁹

Az új vezetőség tagjai itt is azok az elvtársak voltak, akiket a község életének más területein is megtaláljuk ezekben az időkben. Az új vezetőség névsora ezt kétségtelenül igazolja. A vezetőség tagjai: Kiss Pál, Dian András, Buzás János, Urbán István, Major András, Konyecsni György, Sonkoly Mihály, Balázs Pál, Jantyik István, Karsai János, Szentesi György, Kiszely Pál, Glózik Pál, Frankó Pál, Hajdu György.

A földmivesszövetkezettel egyidőben működött a községben egy másik szövetkezet is, a polgári gyökerű "Hangya Fogyasztási Szövetkezet". E két szövetkezet 1949. január 16-án történt egyesülésével alakult ki Kondoroson az egységes fogyasztási szövetkezet, mely ma ÁFÉSZ / Általános Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet / néven ismert. A földmivesszövetkezet feladata volt az újjgazdák segítése úgy, hogy ellátta őket iparcikkokkal, és felvásárolta termékeiket. Kezdetben az egyik legfontosabb feladata volt a felvásárlás megszervezése. Gabonát, sertést, baromfit, tojást, zsírt vásárolt, piacot teremtett az újjgazdák számára.

1951-ben már gazdaságos a tevékenysége, eredménye 230 000 Ft. Vagyona: 534 000 Ft. Gazdasági egységei: 4 kiskereskedelmi, 3 vendéglátóipari, 5 felvásárlási egység.⁴⁰ Az 1950 - 55 közötti időszak igen jelentős a szövetkezet fejlődése szempontjából. Ezekben az években térnek rá a szakosított bolthálózat kiépítésére, ezekben az években jelentős építkezéseket is folytatnak / ruházati-, háztartási-, kultur-

cikk-, önkiszolgáló bolt, presszó, cukrászműhely, irodaház épül /. Az 5 év alatt a szövetkezet forgalma 3 millió forintról 30 és fél millió forintra emelkedett. 1955-ben a szövetkezet elnyeri az " Élüzem " címet.⁴¹

1955-től töretlen az ÁFÉSZ fejlődése. A gazdasági eredményeket kifejező mutatók azonban nemcsak a szövetkezet helyes és tervszerű vezetését, jó gazdálkodását mutatják, hanem a lakosság életszínvonalának állandó emelkedését is, hiszen a szövetkezet forgalmának növekedése a lakosság vásárlóképes keresletének is mutatója. Az ÁFÉSZ tevékenységét még jelentősebbnek látjuk akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a két közeli város: Békéscsaba és Szarvas sok vásárlót vonz, s ezzel a konkurenciával nem könnyű " megküzdeni. "

AZ ÁFÉSZ FORGALMA ÉS EREDMÉNYE

1960 - 1974 között

	1960.	1965.	1970.	1974.
Forgalom:	36 500 000 Ft	54 693 000 Ft	85 871 000 Ft	109 750 000 Ft
Saját vagyron:	4 500 000 Ft	7 868 000 Ft	12 823 000 Ft	16 246 000 Ft
Eredmény:	738 000 Ft	1 978 000 Ft	3 267 000 Ft	3 011 000 Ft
Részjegy:	179 000 Ft	301 000 Ft	356 000 Ft	535 000 Ft
Taglétszám: / fő /	2 530	3 191	2 286	2 455

Jelenleg az ÁFÉSZ az alábbi egységeket üzemelteti: ⁴²

Kiskereskedelmi egység	17
Vendéglátóipari egység	10
ebből szeszmentes	2
Ipari egység	4
Felvásárlási egység	3
Szolgáltató egység	4

A MEZŐGAZDASÁG FEJLŐDÉSE

1. A mezőgazdaság fejlődése, földreform

Kondoros földrajzi adottságainál fogva mezőgazdasági jellegű község. A mezőgazdaság ágazatait tekintve az Árpád-kortól együtt fejlődött a gabonatermesztés és az állattenyésztés. Míg a honfoglalás utáni mintegy fél évszázad az állattenyésztés elsődlegességét bizonyítja, úgy az utána következő időszak – egészen a török megszállásig – a gabonatermesztés fokozatos térhódításának és elsődlegessé válásának időszaka nemcsak a megye, hanem a község gazdasági fejlődésében is.

A mezőgazdaság fejlődéséről, a gabonatermelés módjáról és eszközeiről nagyon kevés adat maradt az utókorra. Ezekből az adatokból azonban a fő következtetést le lehet vonni, mégpedig azt, hogy a 16. századra a gyulai uradalomhoz tartozó községekben elsősorban búzát, árpat, zabot, kölest és lent termeltek. Ezekből a terményekből fizették a települések lakói a szolgáltatásokat a földesurnak és az egyháznak.

A 16. században Kondoros a gyulai uradalom egyik legjelentősebb községe, 1554-ben itt fizetik a legnagyobb kilencedet: 263 kalangya és 18 gyulai köből búzát, 5,5 gyulai köből árpat.¹ / a kalangya: 2 kereszt, 1 gyulai köből: 207 – 210 liter / Felvetődik a kérdés: hogyan termeltek községünk lakói ebben az időben?

A gabonatermelésnek négy fázisát különböztetjük meg: a talajelőkészítést, vetést, aratást, cséplést.

Az első fázisra, a talajelőkészítésre vonatkozóan megállapítható, hogy egyszeri szántásba vetették a magot. Kondorosra és környékére a földhasználat tekintetében a parlagrendszer volt a jellemző. Ennek a rendszernek az alkalmazását bizonyítja az a tény, hogy Kondoros, Berény, Gyur községek a gyulai uradalom legtöbb zabot és kölest termelő községei.²

Kondoros tehát azért lehetett az egyik legtöbb zabot és kölest termelő település, mert parlagrendszerben használták lakói a földet. Parlagba ugyanis csak olyan növények vethetők, amelyek nem sülnek ki a kővér talajban. Ilyenek a köles és a zab.

A jobbágyok számára nem lehetett könnyű a parlag feltörése. A szántáshoz 3-4 pár igavonó állatot kellett használniuk. Ennyi igavonó barma azonban nem minden jobbágyinak volt, ezért többen összefogtak állataikat és úgy szántottak. Ezt a szántási formát nevezzük eke-társulásnak.

A földeket nem trágyázták, nemcsak azért, mert ez még akkor ismeretlen volt, hanem azért, mert a frissen feltölt ugar évek múlva is elég kővér volt ahhoz, hogy jó termést adjon.

A kiélt területet aztán újra legelőként használták évekig, míg az újonnan feltört parlag ki nem merült. A talajerő utánpótlását a tarló beszántása jelentette.

A vetés - úgy, mint az országban - kézzel történt. Az egy holdba vetett mag mennyisége 1 simándi köből lehetett. / 1 hold = 900 - 1000 n.öl, 1 simándi köből = 80 - 83 liter. / 3

A gabona betakarításával, az aratással kapcsolatban a következőket állapíthatjuk meg: községünkben sarlóval és kaszával egyaránt arattak. Hogy mikor, melyik módszert alkalmazták, az a terméstől függött. Jó termés esetén sarlóval, rossz termés esetén kaszával arattak. De kaszával arattak akkor is, ha ellenséges támadás vagy rendkívüli időjárás tette szükségessé a gyors betakarítást. De elsősorban sarlóval arattak a kondoros jobbágyságok, amit az alábbi százalékos táblázat is nagyszerűen bizonyít. Ezzel kapcsolatban nemcsak Kondorosra vonatkozóan van kimutatás, hanem az akkori gyulai uradalomhoz tartozó, részben még ma is meglevő községekre vonatkozóan is.

A búza betakarításánál : 4

A helység neve	1563. év		1562. év	
	Az összes term.-ből		Az összes term.-ből	
	s.	k.	s.	k.
Berény	25 %	75 %	23 %	77 %
Békés	7 %	93 %	32 %	68 %
Gyula	47 %	53 %	97 %	3 %
Kondoros	44 %	56 %	95 %	5 %

Az árpa betakarításánál :

Berény	-	100 %	-	100 %
Békés	-	100 %	-	100 %
Gyula	15 %	85 %	-	100 %
Kondoros	-	100 %	-	100 %

A táblázat egyértelműen bizonyítja, hogy a búzát általában sarlóval, az árpát kaszával aratták. A sarlóval aratott búzát kévékbe kötötték, a kévéket keresztbe rakták. Egy keresztbe 13 kévét raktak. Tehát 1 kalangya 26 kéve búzát jelent.

A kaszával aratott gabonát kötetlen csomóba, boglyába rakták. A learatott gabona legnagyobb csomója az asztag. Az asztag a gabona tárolását szolgálta a cséplésig. A jobbágyságoknak a dézsma fejében leadott gabonát be is kellett szállítaniuk az asztagrakó helyre. Az asztag nagysága az asztagba rakott gabona mennyiségétől függött, ez nem volt egységes.

Kondoroson 1563-ban egy asztagban 894 kalangya volt.

A cséplés jóval az aratás után nyomtatással vagy cséphadaróval történt. A termés mennyisége éppen azért, mert vidékünkön a parlagrendszer uralkodott, a feltört talaj minőségének megfelelően más és más volt az egyes községek cséplési eredménye is. 1560-ban pl. Békésen 125 kalangyából 144, Kondoroson 204 és fél kalangyából 151 simándi köböt csépeltek.⁵

Lényegében így termeltek Kondoroson a Középkorban egészen a községnek a 16 - 17. század fordulója körül bekövetkezett pusztulásáig. Ettől kezdve Kondoroson megszűnt a gabonatermelés egészen a 19. század második felében történt újratelepítésig. Kondoros és vidéke pusztá lett, ahol a legelőkön gulyák, ménesek és birkanyájak legeltek. Kondoroson és környékén a külterjes pásztorkodás vált tehát uralkodóvá a 16. század végétől a 19. század közepéig.

A kondorosi pusztá azon kívül, hogy állandóan itt élő nyájak legelője volt, állomáshelye volt az Erdélyből a nyugati piacokra hajtott nyájaknak is. A Békés megyei legelők jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a török kiűzése után az itt élő örmény kereskedők 30 millió forintot szedtek be a nyugatra hajtott marhákból egy évtized alatt.

A (19.) század első negyedében ez a kép megváltozik. Ekkor már nem a szarvasmarha a fő kiviteli cikk, hanem a merinói juh gyapja. Vajon mi lehet az oka, illetve alapja a külterjes állattenyésztésnek és az állomány fajtabeli változásának?

A külterjes pásztorkodás alapja az alacsony népsűrűség, ami a 150 éves török megszállás eredményeként maradt vissza. Ezen a kezdeti telepítések sem tudtak változtatni, Békés megye csak a 19. század második felében kezd rohamosan népesedni, igaz hogy akkor a népsűrűség meghaladja az országos átlagot, ami újabb problémák alapjává válik.

" Az állattenyésztési specializáció áttevődése a juhtenyésztésre, a nyugati textilipar kapitalista fejlődésében keresendő. A textiliparnak nagymennyiségű gyapjura volt szüksége, ezért nyilvánvaló, hogy a legelőkön a szarvasmarha csordákat a juhnyájak váltották fel. Ez szükségszerűen van így, ugyanis a kapitalizmusra jellemző, hogy a területi specializációval együtt jár az ágazati specializáció is. Néhány termék előállítására alapozott üzemek és tájak alakulnak ki spontán, az értéktörvény termelés-szabályozása nyomán. A kapitalista mezőgazdasági üzemek is olyan terméket termesztenek, amelyekkel a helyi természeti és gazdaság-földrajzi adottságokat a leggazdaságosabban tudják kiaknázni. Bizonyos adottságokkal rendelkező területeken belül hasonló termelési jellegű üzemek jelennek meg, s ezek termelési együttese termelési körzetet alkot. E területi specializációt, a mezőgazdasági körzetek kialakulását a profitnövelés szempontjai irányítják, ami az egyes területek természeti és gazdasági erőforrásainak minél tökéletesebb kiaknázására ösztönöz. " ⁶

A feudalizmusban ez a munkamegosztás esetleges, véletlenszerű, alapja a természeti környezet különbsége. Ezért van az, hogy a lakosság pusztulásával Békés megyében - így Kondoroson is - úgy változott meg a természeti környezet, hogy a török megszállás utáni feudalizmusban vidékünkön a külterjes pásztorkodást tette kifizetővé, benne a szarvasmarhatartás specializációjává. A 18 - 19. században a táj adottságai alig változnak, de az ágazati specializáció a juhte - nyésztésre tevődik át azért, mert ekkor ez a kifizetődőbb a nagyüzem számára.

A külterjes pásztorkodás belső tartalmát az alacsony népsűrűség adja.

Amilyen mértékben fejlődik a kapitalizmus, úgy válik egyre kifejezettebbé a mezőgazdasági termelőkörzetek elkülönülése, ugyanis a többletprofit megszerzését a speciális lehetőségek jó kihasználása biztosítja. Ennek jegyében nagyszerűen végigkísérhettük a változást, de a folyamat nem állt meg, Kondoros éppen e további folyamatnak is köszönheti telepítését 1875-ben.

Békés megyében, de Kondoroson is a területi specializáció a 19. század második felében kezd megváltozni. Az európai piacon megjelenik az amerikai és az orosz gabona és az ausztrál gyapju, amely nagy tömegben elárasztja az európai piacot. Az Európa-szerte fellendülő urbanizáció következtében nő a kereslet a búza iránt. Ennek következtében megindul a növényi specializáció, elsősorban a búza irányában. E folyamat korábbi kibontakozásának a külső hatáson kívül belső akadályai is voltak, nevezetesen: a már említett alacsony népsűrűség mellett a nagy vízjárta területek miatt a kismértékű szántóföld és a vasutak hiánya. Békéscsaba 1858-ban kapcsolódott be a vasuti hálózatba, ezzel lényegileg a megye bekapcsolódott a kor színvonalának megfelelő gazdasági vékeringésébe.

A külső és a belső tényezők találkozásának hatására így indult meg a táj átalakulása, amelynek következtében feltörték a Kondoros környéki pusztát is, és a legelők búza és takarmánytermő területté váltak. A szántóföld nagyarányú növekedése meghaladta az országos átlagot. 1870-ben az országos átlag 60 % körüli, megyénkben ez 70 %-os. Ennek következtében csökkent a szarvasmarha állomány, az állattenyésztés másodlagossá vált, speciális ággá a sertés és baromfi - tartás vált.

A kapitalista korszakban fejlődött a vidék mezőgazdaságának színvonal a megelőző korszakhoz képest. A fejlettebb termelő erőkkel rendelkező társadalom a természeti adottságokat is jobban, hatékonyabban tudta kihasználni.

A feudalizmus "véletlen munkamegosztásának" természeti földrajzi bázisát a nagy, természetes füterületek adták. Ezek vizellátását a szabályozatlan folyók szerteágazó mellékágai szolgáltatták. Ez a vizellátás csak tavasszal volt megfelelő, nyár végére ezek a legelők kiégtek, mivel a legelő a legcsapadékigényesebb művelési ágak közé tartozik. E téren csak az erdő és a rét előzi meg. A csapadékszegény DK-Alföld éghajlati adottságaival nem volt összhangban a legelőgazdálkodás, csupán a termelőerők fejletlensége miatt volt a gazdálkodás alapja.

A legelők tavasszal dusfűvűek voltak, de a nyár folyamán egyre kevesebb lett a takarmánymennyiségük, télen pedig a ridegen tartott állomány az éhhalál szélén tengődött, sőt jelentős részük - nem bírván az időjárási viszontagságokat - el is pusztult.

A kapitalizmus előtt kialakult termelési ágak nem vesztették el teljesen jelentőségüket ebben az időszakban, éppen a természeti adottságok miatt.

A Körösöktől É-ra - jórészt a talajadottságok miatt - a legelőterületek nagy jelentősége megmaradt, a szántógazdálkodás súlypontja a Tisza és a Körösök közötti Békés - Csáádi löszháton alakult ki. A kapitalista fejlődés második szakaszában, vagyis a két világháború közötti időszakban ez a kialakult földrajzi munkamegosztás nem változott, nem is változhatott, de az egyes tényezők arányában lényeges eltolódás következett be.

A szántóföldi növénytermesztésre a két világháború közötti időszakban jellemző :

1. a gabonatermelés túlsúlya - specializáció: búza - kukorica,
2. ipari, árujellegű növények:
 - a, a századforduló előtt: dohány, olajos növények: repce,
 - b, az első világháború után: cukorrépa / a Mezőhegyes, Sarkadi cukorgyárra támaszkodva /,
 - c) zöldségfélék: az öntözés növekedett. ⁷

A művelési ágak és a vetésterület átalakításából következik az állattenyésztés és ezen belül a specializáció megváltozása is. Az állattenyésztésen belül a szarvasmarha-állomány tovább csökken, másodlagossá válik. Egyre erősebb a sertés - baromfi specializáció, a juhtartás viszont jelentéktelenné válik.

Ebben a folyamatban tökéletesen benne van Kondoros mezőgazdasági fejlődésének képe is. Az 1850-es évekig Kondoros határa legelő, specializált ágazat a szarvasmarha, juhtartás. Ezután feltörték a legelőt, a művelhető területet szántóföldre alakították át. Kondoros egész területe 15 589 kat. hold volt, ebből szántóvá lett 14 955 kat. hold. ⁸ Ez a terület 1935-ben sem változott, ekkor a szántóterület 14 759 kat hold. A különbség mindössze 196 hold, de figyelembe kell venni azon túl, hogy ez a változás szóra sem érdemes, hogy közben a községis terjeszkedett a szántó rovására.

Kondoroson is a búza és a kukorica termesztésére specializálódtak a gazdaságok. Az állattenyésztésben a sertés és a baromfitenyésztés vált elsődlegessé. Ime néhány adat a sertésállomány növekedésének igazolására :

Sertésállomány összesen: 9

1895-ben	4 736	db
1935-ben	7 705	db
1942-ben	11 454	db
1962-ben	12 265	db
1966-ban	11 888	db

Baromfiállomány összesen: 10

1895-ben	13 956	db
1935-ben	19 661	db
1966-ban	91 883	db

A juhok számára 1895-ben: 87 db, 1966-ban: 2088 db. A szarvasmarha-állomány 1895-ben: 2139 db, 1936-ban: 2712 db.¹¹ Ezek az adatok a kezdő és az utolsó év statisztikai adatai, melyek nagyszerűen igazolják ezen ágazatok stagnálását vagy jelentéktelen változását. Lényegében a szarvasmarha- és juhállomány újbóli fejlődése a felszabadulás után indult meg.

Ez az állapot a felszabaduláskor és a földosztás megkezdésekor. A felszabadulást követő földosztás után sem a növénytermesztés, sem pedig az állattenyésztés vonatkozásában nem következett be változás, mert az új földtulajdonosok is búzát, kukoricát termeltek, baromfit és sertést tartottak.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. március 15-i rendeletével elrendelte a földosztást, a szegényparasztság földhözjuttatását. Ez a dátum fordulópont nemcsak a magyar nép, hanem a magyar mezőgazdaság történetében is. Politikai szempontból a földosztás legnagyobb jelentősége abban van, hogy ez a rendelet felszámolta az "ezer éves társadalmi igazságtalanságot", a föld annak a kezébe került, aki évszázadokon át vérével és verejtékével öntözte azt. A parasztság gyakorlatilag is kezébe vette az országot a kapott földön keresztül, így hazája lett az a föld, melyet évszázadokon át védelmezett és meg is tartott. A parasztok milliói érdekeltté váltak az új, független, szabad Magyarország építésében.

A magyar mezőgazdaság történetében azért fordulópont, mert kezdetét jelentette egy új minőségű mezőgazdaság kialakulásának.

Az 1945. tavaszán alakult Földigénylő Bizottság történelmi jelentőségű munkát végzett rövid idő alatt, hiszen sokszáz ember jövőbeni létét határozta meg tevékenysége. El kell ismernünk, hogy feladatát nagyszerűen betöltötte.

A Földigénylő Bizottság elnöke: Látkóczy Miklós, tagjai: Buzáw János, Karsai János, Szrnka András, Timár Gergely, Valach János voltak. ¹²

A Földigénylő Bizottság a földosztás céljaira igénybe vett minden nagybirtokot és bérletet, ennek eredményként 14 469 kat. hold és 1261 n. öl földből kiosztásra került 6 720 kat. hold, 1097 igénylő között. Egy igénylő átlag 6,14 kat. hold földet kapott. 222 család 80 kat. hold földet kapott házhely céljára. A földhözjuttatottak közül 653 volt a nincstelen, 444 igénylő kiegészítés címén kapott földet. ¹³

Az új földtulajdonosok hatalmas energiával fogtak hozzá a föld műveléséhez, a föld szeretete tette lehetővé az 1944-45-ös években, hogy ne maradjon műveletlen egy talpalatnyi föld sem. A Földigénylő Bizottság 1945. június 30-i jelentése is ezt igazolja. Ugyanis május 25-én még azt volt kénytelen jelenteni, hogy 170 kat. hold parlagon hever. ¹⁴

Azonban mennyi nehézséget, mennyi akadályt kellett az újgazdáknak legyőzniük! Az igénybe vett földbirtokok felszerelését ugyan mérsékelten áron megkapták, de igen sok erőfeszítésre volt mégis szükség ahhoz, hogy termelni tudjanak. A bajt az okozta, hogy a föld megvolt ugyan, de sokminden hiányzott még mellé. Hiányt szenvedtek elsősorban igavonó állatban és vetőmagban. A legnagyobb nehézséget az igavonó állatok hiánya okozta. A frontátvonulás következtében az amugy sem nagylétszámú állatállomány erősen megcsappant úgy, hogy a már korábban önálló gazdálkodást folytató középparasztok, de még a nagygazdák is hiánnyal küzdöttek ezen a téren.

Az újonnan földhözjuttatott parasztok még inkább érezték ennek a súlyát. Ezen úgy igyekeztek segíteni, hogy munkát vállaltak azért, hogy az igavonó állattal rendelkező gazdák saját földjük megművelése után kölcsönözzék számukra igavonó barmaikat. Ez kettős veszélyt rejtett magában: először, hogy az ilyen kölcsönzések az újgazdák nagyfokú kizsákmányolásának lehetőségét hordozták magukban, amely lehetőségeket a kölcsönzők egyre jobban ki is használták, másodsor, hogy az újgazdák földje nem az optimális időben került művelés alá, aminek következtében már eleve hátrányos helyzetbe kerültek, ti. rosszabb terméseredményt várhattak. Ezekből következett egy újabb veszély, mégpedig az, hogy az újgazdák nem bírva a súlyos terheket, a kiszolgáltatottságot, kénytelenek lesznek megválni a földtől, ami a nagy gazdák további erősödését, vagyonosodását eredményezte volna.

Nem rendelkeztek az újgazdák haszonállattal sem, ezért nem volt trágya sem, ami a talajerő-utánpótlást biztosította volna. Így az új földtulajdonosok egyre nehezebb helyzetbe kerültek, kezdett kibontakozni a kisbirtokosok válsága, ami kivirágoztatta a különféle bérletformákat és részesműveléseket. A bérlet terményben vagy pénzben fizetett megegyezés szerint, a bérleti díjak azonban az újgazdák szorult helyzete miatt igen alacsonyak voltak.

A legelterjedtebb forma a részesművelés volt. Ez azt jelentette, hogy a föld művelését vállaló a termés felét vagy harmadát kapta meg a föld tulajdonosától. Különösen a harmados művelés jelentett erős kizsákmányolást, azért, mert a szántás, vetés és behordás munkája fejében kapta a részesművelő a termés egyharmadát.

Emellett a legnehezebb, kézi munkákat a tulajdonosoknak, az ujjaz - dáknak kellett végezniük. Természetesen ilyen körülmények között so - kan elhagyták a falut és gyárakba mentek dolgozni, mert a földből meg élni nem lehetett. Így érthető, hogy a földek minőségi műveléséről nem lehetett beszélni. Anyagi lehetőségek nélkül a föld sem terem csodá - kat, sőt előbb-utóbb kimerül, ami nagyon sok ujjazda esetében be is következett. Ezek ellenére - érthetően - az ujjazdák továbbra is ke - ményen ragaszkodtak a földjükhöz.

Erről a következőképpen ír Sonkoly Mihály a későbbi tsz-alapító:

" Viszont a kapott földhöz görcsösen ragaszkodtunk valamennyien. Tö - retlen erővel élt bennünk az elszánt gondolat: földet vissza nem a - dunk ! " 15

A földet valóban nem adták vissza, de áldozatai lettek ennek az újfajta kizsákmányolásnak. Gyakran éppen olyanoknak voltak kénytele - nek harmados művelésre kiadni a földet, akikkel nemrég együtt izzad - tak a nagygazdák földjén vagy az uradalmi birtokokon, akik most némi ügyeskedéssel szert tudtak tenni igavonó állatra és szerszámra. Ezek - ről az időkről a következőket mondotta Major András, szintén későbbi tsz-alapító: " Már szinte nem volt lelkünknek hová lenni ! Annyira fojtogatott bennünket az uzsora, a munkatartozás, hogy abból amit ter - meltünk annyi maradt csak, hogy az újig kihuzzuk. " 16

Ilyen helyzet alakult ki közösségünkben a földosztástól a termelő - szövetkezetek kialakulásának idejéig, 1945-től 1949-ig. Ez - a köz - ségünkben kialakult helyzet - is kétségtelenné tette, hogy a régi uton járni az új politikai és gazdasági körülmények között, melyek a felsza - badulással alakultak ki, nem lehet. Az országnak is, a parasztságnak is új utra kellett térnie a mezőgazdaság területén is, mert a szocia - lizmus építése és a parasztság felemelkedése megvalósíthatatlan a kisparaszti gazdálkodás és életforma fenntartásával, folytatásával. A kivezető út csak a szocialista nagyüzemek megszervezése lehetett. Kondoros parasztsága számára is csak ez volt a járható út.

2. A termelőszövetkezetek szervezése

A felszabadulás után létrejött demokratikus rend egyik legnagyobb vívmánya volt, hogy szétzúzta a nagybirtokrendszert a földosztással, és a " három millió koldus " megindulhatott az anyagi és szellemi fel - emelkedés útján.

1948-ban a két munkáspárt egyesülésével végleg eldőlt a hatalom kérdése, népünk hozzáfoghatott történelmi hivatása teljesítéséhez: a szocializmus építéséhez. Ennek alapvető feltétele volt hogy a falun is megteremtjük a szocializmus építésének feltételeit: a szocialista nagy - üzemeket, a termelőszövetkezeteket. Az MDP II. és III. kongresszusa helyesen jelölte meg ezt az utat. Ezeknek a határozatoknak a hatásá - ra megindult országsszerte a mezőgazdasági nagyüzemek, az állami gaz - daságok és a termelőszövetkezetek szervezése.

Különösen a szegényparasztság volt híve a szövetkezetek szerve - zésének, hiszen a már korábban vázolt körülmények is új utak kere -

sésére ösztönözték őket, ugyanakkor biztak a párt támogatásában is az új életforma kialakítása során.

Kondoroson is megvolt minden alap a termelőszövetkezeti mozgalom kibontakoztatásához, mivel a kondorosi parasztság számára már tarthatatlan volt a korábbi állapot éppen törpebirtokosi helyzeténél fogva. Ennek tudható be, hogy már 1948-ban alakult termelőszövetkezet községünkben a jelenlegi Lenin Tsz. elődje, a Micsurin Termelőszövetkezet.¹⁷ Ezt követte 1949-ben a Dolgozók Termelőszövetkezet és a Petőfi.¹⁸ Ezek a termelőszövetkezetek valóban az önkéntesség alapján jöttek létre. E két termelőszövetkezeten kívül 1952-ig még tíz tsz alakult. 1951-ben a Magvető Tsz, 1952-ben a Buzaka-lás, Kossuth, Új Barázda, Rákóczi, Új Élet, Viharsarok, Vörös Csillag és a Szabad Föld termelőszövetkezetek.¹⁹ Ezek a termelőszövetkezetek azonban már nem elsősorban az önkéntesség, hanem az erőltetett szervezés eredményeként jöttek létre, és magukon is viselték annak minden jegyét. Ezekkel az időkkel kapcsolatban a következőket írja az MSZMP Ideiglenes KB-nak 1956. december 5.-i határozata: "I. A Rákosi - Gerő-klíkk, ... 1948 végétől letért a marxizmus - leninizmus elvi alapjáról ... Olyan gazdasági politikát erőltettek a népre, amely figyelmen kívül hagyta az ország gazdasági adottságait, gátolta a dolgozók életszínvonalának emelését. Az önkéntesség lenini elvének megsértésével a termelőszövetkezeti mozgalmat súlyosan kompromittálták a parasztság jelentős része előtt."²⁰ Ennek a politikának meg is lett később a káros következménye. Ilyen országos körülmények között alakultak a termelőszövetkezetek községünkben.

Az 1951-52-ben alakult termelőszövetkezetek jórészen az erőltetett szervezés és azon helytelen koncepció eredményeként alakultak, mely szerint gazdaságilag olyan helyzet elé kell állítani a parasztságot válogatás nélkül, hogy ne lehessen más választása a szövetkezeten kívül.

Az elvileg helytelen politikát még súlyosbitotta, hogy az 1952-es esztendő aszályos volt, s ez a parasztgazdaságokat erősen sújtotta. Nagy volt a termés kiesés, de az adó és a kötelező terménybeszolgáltatás mennyisége nem csökkent. Ez az esztendő a "padlássörés" éve, ami azt eredményezte, hogy nagyon sok kis- és közép-parasztnak a vetőmagja sem maradt meg.

De hasonló helyzetben voltak a korábban alakult termelőszövetkezetek is. Az akkor alakult termelőszövetkezetek pedig egyenesen katasztrófális körülmények között kezdték a gazdálkodást. Az akkori mintaalapszabályzat előírta, hogy a belépő tagnak vinnie kell a közös gazdaságban az alapvető termelőeszközöket / eke, borona, vetőgép stb. / , ígás állatokat / ló, ökör / és a vetőmagot. Sajnos, éppen a fent leírtak miatt a tagok döntő többsége erre azért volt képtelen, mert ezek alig vagy egyáltalán nem voltak a birtokában. Pl. a mai Vörös Október Tsz elődje a Viharsarok, amely 1952. szeptember 1-én alakult, olyan nehéz helyzetben kezdte a közös gazdálkodást, hogy az őszi búza vetéséhez szükséges vetőmagot Szabolcs megyében, állami hitelből vásárolta.

A termelőszövetkezetekbe eleinte döntő többségükben az uradal-
mak volt cselédei és napszámosaiból lett ujjgazdák léptek be. Ez
természetesen érthető volt, hiszen ők voltak a legnehezebb helyzet-
ben. Ezek az emberek most úgy érezték - és jogosan -, hogy ők a
gazdái a szövetkezetnek, azt csinálhatnak amit akarnak, senki sem
vonhatja őket felelősségre a tekintetben, hogy hogyan gazdálkodnak.

Esetenként a szabadság helyett a szabadosság alakította hangu-
latukat, magatartásukat, amely a munkafegyelem, a közösségi magatar-
tást gyakran elemi normáinak figyelmen kívül hagyásában nyilvánult
meg, tetézte a kampányszerűen szervezett szövetkezetek minden ba-
ja: a termelőeszközök hiánya vagy elégtelen volta, szervezetlenség,
a haszonállatok hiánya, adó, beszolgáltatás, politikai és anyagi bi-
zonytalanság.

Hogy anyagilag milyen helyzetben voltak ezek a szövetkezetek ,
hogy a tulhajtás milyen helyzetbe hozta őket, mutatja a mai Vörös
Október tsz elődjének, a Viharsaroknak a példája: a tojás és baromfi
beadását úgy tudta csak teljesíteni, hogy a baromfit és a tojást fel-
vásárolták a piacon, azt szolgáltatatták be - mivel baromfi állományuk
nem volt, de ezt az akkori gazdasági vezetés nem vette figyelembe.
Így azután nem csoda, hogy ezek a termelőszövetkezetek nem tud-
tak megerősödni, hogy ezekben a tsz-ekben rossz volt a munkafe-
gyelem, hogy ezek a tsz-ek nem tudtak ellenállni azoknak a megpró-
báltatásoknak, amelyek 1953-ban vártak rájuk.

Ezek a termelőszövetkezetek az évek folyamán beolvadtak abba
a három termelőszövetkezetbe, amely jelenleg is él és dolgozik köz-
ségünkben. Ennek a három termelőszövetkezetnek az utja, fejlődése
mutatja azt a változást, amely a község mezőgazdaságának fejlődé-
sében végbement az elmúlt negyedik század alatt.

3. A Lenin Termelőszövetkezet

A Lenin Termelőszövetkezet, melynek őse a Micsurin Termelő-
szövetkezet volt, 1948. október 1-én alakult meg a volt Láng- és
Réthy-féle majorban. Az alapító tagok száma 10, a földterület nagy-
sága 150 kat. hold.²¹ Az alapító tagok volt urasági cselédek. A
tsz utja igen változatos. Az alakulásától 1960-ig eltelt idő a terület
és a tagság állandó változásának időszak.

A Micsurin Tsz tagjai igen nehéz körülmények között alakították
meg termelőszövetkezetüket.

A majorbeli élet, a falutól való távolság, az elszigeteltség mély nyo-
mokat hagyott életformájukban is. A faluba piac, országos vásár
vagy nagyobb ünnep alkalmából jöttek be, tájékozottságuk hiányo-
sabb volt a falu és határa más lakóiénál, de ha lehet, ezek az em-
berek még jobban ragaszkodtak a földhöz és jobban gyűlölték a
múltat, mint paraszttársaik.

Éppen ezeket az embereket kényszerítette leginkább az élet a közös
gazdálkodásra, hiszen termelőeszközök, vetőmag dolgában ők voltak
a legnincstelenebbek. Ezért is itt és legkorábban alakult meg a ter-
melőszövetkezet.

Az alapító tagok a következők: Czírok János, Csomós Márton, Domokos István, ifj. Domokos István, Frankó Pál, Kolompár Pál, Petrovszki Dorottya, Petrovszki Mihály, Réda Mihály, Sallai Ferenc.²²

1951-ben csatlakozott ehhez a szövetkezethez az ebben az évben alakult Petőfi Tsz. Az egyesülés és a felfejlesztés következtében a Micsurin Tsz területe 1250 kat. holdra nőtt, a taglétszáma 90 főre emelkedett. Még ebben az évben a további fejlesztés eredményeként a földterület 2400 kat. holdra, a létszám 150 főre emelkedett.²³

A Magvető Tsz, amely 1951 tavaszán alakult, 1952-ben 4700 kat. holdra növelte területét, 1953-ban felbomlott, területe 800 kat. holdra, létszáma 100 főre csökkent.²⁴ Ez a tsz is később csatlakozott a Micsurinhoz, s az egyesült két tsz Lenin nevét vette fel. A Lenin Tsz fejlődése azóta töretlen.

A Micsurin Tsz, amely a mai Lenin Tsz-nek mind területileg, mind a tagságot és annak erkölcsi arculatát tekintve elődje, mivel szívvel-lélekkel a nagyüzemi gazdálkodás híve volt, az akkori mostoha viszonyok ellenére is jól gazdálkodott, pedig igen gyenge anyagi eszközökkel indult. Az alakuláskor a földön kívül mindössze 1 lófogata volt. A talajmunkát az 1948-ban Kondoroson létesített Gépállomás erő- és munkagépei végezték, de minden más munkát a tagság kézi erővel látott el. Egy év elteltével mégis elérték, hogy istállójukban 13 ténén, 15 hizómarha, és 20 db sertés nevelkedett. Az 1949. év végi állapot, az 1948-as évalakulása után a következő volt:²⁵

Taglétszám	33 fő
Munkaképes családtag	14 fő
Pártmegoszlás:	18 fő
MDP tag jelölt	18 fő
Párton kívüli	15 fő
Szociális megoszlás:	
Nincstelen volt cseléd	12 fő
Új kisparaszt	15 fő
Régi kisparaszt	6 fő
Földmegoszlás:	
Beadott saját föld	51 kh
Oszthatatlan csoportbérlet	293 kh
Kinhagyott földterület	16 kh
Művelési ágak:	
Szántó	329 kh
Egyéb	9 kh
Fanét	22 kh

Állatállomány:

tehén	13	db
1 ó	2	db
hizómarha	15	db
sértés	20	db
Hiteljavaslat	20 000	Ft

Az 1951. évi járási versenyben a Micsurin Tsz az aratásban első lett, cséplésben és a kendervágásban is a legjobb eredményt érte el. Az id. Jozsef Pál által nevelt 7 db tenyészbika közül 6 db I. osztályú minősítést kapott, 1 db a békéscsabai Tenyészállat Kiállításon I. díjat nyert.²⁶ A tsz a legjobb úton haladt a megszilárdulás felé, de az 1953-as esztendő kedvezőtlenül éreztette hatását itt is úgy, mint a többi tsz-ben. Itt nem a kilépések száma okozott problémát, mert az jelentéktelen volt, inkább a munkafegyelem és a hangulat romlott meg, a bizonytalanság érzését hintette el Nagy Imre júniusi beszéde.

Az 1951-es esztendőben a termelőszövetkezet az alábbi részesedést fizette tagjainak:

búzából	256	mázsa
árpából	86	mázsa
kukoricából	240	mázsa
szálasból	457	mázsa
olajból	9	mázsa
cukorból	41	mázsa
pénzben	232 000	Ft - ot.

A természetbeni és a pénzbeli részesedés értéke 423 000 Ft volt.²⁷

Az 1240 kh területet kézi erővel kellett megművelni, a kézi erővel nem végezhető munkákat a gépállomás erő- és munkagépei végezték. Ezekben az években - érthetően - a gazdálkodás eredményességét tekintve hullámzó volt, aminek magyarázatát az agrárpolitika hibáinak helyi hatásán kívül a tapasztalatlanságban, az anyagi és szellemi erők hiányában kell keresni. A termelőszövetkezet 1953-ban alkalmazta az első végzett mezőgazdasági szakembert, Nagy Vilmos jelenlegi főagronómus személyében.²⁸

Az 1953-as eseményeket átvészelve a szövetkezet a következő években megerősödött. A tagság munkaszeretete, a szövetkezethez való hűsége meghozta eredményét. 1955-ben már 590 000 Ft-ot osztottak készpénzben, búzából 850 mázsat, takarmányból 810 mázsat, szálas - takarmányból 900 mázsat, cukorból 140 mázsat. Természetben és pénzben ebben az esztendőben összesen 2 565 000 Ft-nak megfelelő összegben részesült a tagság.²⁹

A termelőszövetkezet vagyona ebben az esztendőben

épületekben	534 000 Ft,
gépek, felszerelésekben	484 000 Ft,
igás és tenyészállatban	806 000 Ft,
fenosza	541 000 Ft.

Érdekes megemlíteni, hogy a tejtermelés az 1951. évi 8100 literről 1955 végére 104 000 literre emelkedett.³⁰

Ezek a nagyszerű gazdasági eredmények is kétségtelenül hozzájárultak ahhoz, hogy az 1956-os ellenforradalom nem tudta megrázni a szövetkezetet. Most még annyi kilépő tag sem volt, mint 1953-ban. A szövetkezet fejlődése ezután töretlen, a tagság hangulata és önbizalma megerősödik.

Az 1957-től 1960-ig terjedő időszak a csendes, de szorgalmas munka évei. Erre az időszakra a visszavonhatatlan konszolidáció a jellemző, ami gyakorlatilag ezt jelenti, hogy a szövetkezet termelési és szervezeti szinten egyaránt megerősödött. Sem kilépések, sem politikai vargabetűk nem zavarták a termelőszövetkezet fejlődését.

Az utolsó nagy átalakulásra 1961-62 telén került sor. Ekkor egyesült a Micsurin és a Magvető Tsz, valamint ekkor csatlakozott a szomszédos Kétsoprony község területének egy része a vele határos egyesült tsz-hez. Az így létrejött új tsz vette fel a Lenin nevet. Ekkor alakult ki a Lenin Tsz mai területe és taglétszáma, ami azóta lényegében nem változott. A termelőszövetkezet összterülete: 4746 kh, melyből közös terület: 3994 kh, a különbözetet a háztáji terület adja. A közös szántóterület: 3869 kh. Taglétszám: 720 fő.³¹

Az igazi nagyüzemi gazdálkodás az 1963. évvel vette kezdetét. Ekkorra alakultak ki azok a feltételek / állandó terület, állandó létszám stb /, amelyek lehetővé tették az egyenletes fejlődést, a tervszerű gazdálkodást, a talaj szerkezetének, a hagyományoknak és a specializációnak legjobban megfelelő ágazatok fejlesztését, új, nagyüzemi eljárások alkalmazását. Az új, nagyüzemi módszerek alkalmazása téren a Lenin Termelőszövetkezet mindig nagy kezdeményező készséget tanusított, ami kétségtelenül nagyban hozzájárult a tsz későbbi kiemelkedő eredményeihez.

Az új módszerek alkalmazását részben az új gépek, részben az új vetőmagvak beszerzése tette szükségessé. Az 1963-64-ől 1970-ig eltelt időszak a fejlődés olyan gyors ütemét hozta, hogy mind a termelés, mind pedig az üzemszervezés területén bevezetett új módszerek hamar elavultak, a "régieket" "újakkal" váltották fel. S ezek alkalmazására mindig volt kedv és bátorság a tsz vezetőiben és tagságában egyaránt.

Igy került sor a négyzetes kukorica, az ikersoros kukorica és az osztott aratás módszerének alkalmazására a termelési technológia során. Ezeket a módszereket Kondoroson a Lenin Tsz alkalmazta először. Az évek során ezek a módszerek és eljárások is elavultak. 1968-tól még korszerűbb eljárásokat vezettek be a termelésben, amit a kemizálás és az újabb technika alkalmazása tett lehetővé. Ettől az időtől kezdve vált általánossá a vegyszeres gyomirtás és a kapás és kalászos növényeknél, levéltrágyázás, talajfertőtlenítés, hibrid vetőmagvak alkalmazása nagyhozamú búza és kukorica termelése érdekében, istállótrágyázás búza alá, nagyhozamú búzafajták kétszeres termesztése takarmányozás céljára, a lucernabetakarítás maximális gépesítése, hideglevegős széna és kukoricaszárítás és hogy csak a legfontosabbakat említsük.

Az állattenyésztésben a tápok, tápszerek, kiegészítő takarmányok etetése fejlett módszerekkel / önetető, önitató /, baromfielőállítás hibrid alapanyagból.

Különösen jelentős eljárás volt a cukorrépa fej gépesített betakarítása, melyet ez a termelőszövetkezet oldott meg elsőnek, s melyről timent is készítettek.

Ennek a mindig újat kereső gazdálkodási módnak köszönhető, hogy a két fő ágazatban: a növénytermesztésben és az állattenyésztésben évről-évre nőttek a terméseredmények. A tsz vezetői azt a célt tűzték - és helyesen - maguk és a tagság elé, hogy a növekvő évi összhozam értékét megközelítően fele-fele arányban kell biztosítani. Ennek a helyes arálynak a megvalósításához azonban hiányoztak az állattartási férőhelyek, sőt a meglévők is korszerűtlenek voltak. Ezért ezeket tervszerűen fejlesztették, 1962-től a baromfi, majd 1967-től a szarvasmarha férőhelyek felépítésével a bevételek alakulása a két fő ágazatban csaknem azonossá vált. Az előrelátásra jellemző, hogy az azóta megjelent szarvasmarha program igazolta az elképzeléseket, melyeket a tsz vezetői még a 60-as évek elején kialakítottak. Az 1967-70. között megépült istállókban 335 db tehenet tudtak elhelyezni.

Mint nagyon sok termelőszövetkezet, így a Lenin Tsz is, szinte egész története során munkaerő gondokkal küzdött. Ezek a gondok kettős értelemben jelentkeztek, ami a munkaképes tagság összetételéből szükségszerűen következett. Ugyanis országos és helyi probléma is volt, hogy igen magas volt a dolgozó tagság átlag életkora, ami azt eredményezte, hogy a nehéz fizikai munka végzésére / répa - egyelés, kapálás, répaszedés, kukoricatörés / nem lehetett munkaerőt találni. A fiatalok a városokban könnyen találtak munkát, tömegével helyezkedtek el az iparban. Az elszívó erejét növelte a nagyobb szociális, kommunális és kulturális juttatások társadalom adta lehetősége is.

1968-ban a termelőszövetkezetnek 706 tagja volt. Ebből 60 éven felüli 201 fő, a tagság létszámának 28,50 %-a. Ezek életkoruknál fogva már eleve nem jöhettek számításba nehéz fizikai munkák végzésére. A hatvan éven aluliak száma 505 fő, a tagság létszámának 71,50 %-a. Azonban ez az 505 fő /72,50 %/ a következően oszlik meg: 32

16 - 20 évig	49 fő	8 %
20 - 40 évig	225 fő	45 %
40 - 60 évig	235 fő	47 %.

A fenti adatokból világosan látható, hogy a legmunkaképesebb korosztály tagjai, a 20 - 40 év közöttiek, a 60 éven aluli tagság létszámának csak 45 %-át adják, és így érthető, hogy 1966-ig munkaerő gondokkal küzdöttek, ill. küzködtek.

Ekkor azonban megváltozott a helyzet. A helyzet megváltozásának több oka volt:

1. a fokozottabb gépesítés / kukoricatörés, répaszedés /
2. új módszerek alkalmazása / vegyszeres gyomirtás stb /
3. az egy tag által ledolgozásra kerülő munkanapok számának növekedése.

Ezeknek a kérdéseknek a megoldása eredményezte a nehéz fizikai munka alóli felszabadulást, ami viszont 1967-re azt eredményezte, hogy jelentős munkaerő szabadult fel, s ezek munkával való ellátásáról kellett gondoskodni. Míg tehát 1967-ig általában a munkaerő hiány jelentett komoly gondot a termelőszövetkezetben, most a munkaalkalom teremtése vált gondná. Ezt a problémát a kertészeti ágazat megteremtésével oldották meg. 365 kh-on kezdtek termelni zöldborsót, zöldbabot, paprikát, paradicsomot, káposztát, amivel lehetővé vált 80 - 100 fő állandó foglalkoztatása, ami egészen napjainkig megoldotta a foglalkoztatottságot.

A jelenleg rendelkezésre álló kézi munkaerő biztosítja a felmerülő kézi munkaerőszükségletet. Időszakonként - főleg nyáron - 50 - 60 fő családtag / gyermek / is részt vesz a munkák végzésében.

A fent vázolt termelési koncepciók és problémák megoldása illetve megvalósításának eredményeként érte el a szövetkezet nagyszerű eredményeit.

Vizsgáljuk meg ezeket az eredményeket a két fő ágazat, a növénytermesztés és az állattenyésztés vonatkozásában.³³

<u>Növénytermesztés</u> kh/mázsa	1963.	1965.	1970.	1973.
Kenyérgabona	7,9	18,0	16,3	23,0
Takarmánygabona	19,8	24,6	27,8	35,0
Cukorrépa	195,0	196,1	182,7	300,0
Szálas	19,5	24,8	29,4	35,0

Állattenyésztés
mázsa

Husértékesítés	4173	4272	6707	9000
Tejtermelés liter	344000	531000	575000	1000000
				1000 Ft-b
<u>Termelési értékek</u>	1963.	1972.	1973.	
Halmazott termelési érték:	20 089	60 000		
Halmazatlan termelési érték:	10 500	40 500		
Bruttó jövedelem:	10 500		23 000	
A tsz közös vagyona:	26 004		70 000	
	14 025		65 000	
1 dolgozóra jutó részesedés:	12 110	25 900	27 000.	

Ezek a legfontosabb adatok kétségtelenül igazolják a termelőszövetkezet állandóan felfelé ívelő fejlődését.

A termelőszövetkezet vezetői ma is az új lehetőségeket kutatják a tsz és a tagság érdekében, ezt készítik elő a tsz-ek egyesítésének megértetésével.

4. A Dolgozók Mg. Tsz megalakulása

A Dolgozók Tsz alapító tagjai már hónapok óta rendszeresen ki - cserélték gondolataikat a termelőszövetkezet megszervezésével kapcsolatban. Tulajdonképpen egy hónapok óta érlelődő folyamatról van szó, ami 1949. november 11-én kikristályosodott. Ezen a napon - ahogy az alapítók elmondták - borús volt az ég, sűrű cseppekben esett az eső. Sonkoly Mihály alapító tag így írja le ennek a napnak a történetét:

" Sötét, tarajos fellegek nyargaltak alacsonyan az égen ezen a napon, és ontották a szünni nem akaró esőt. Tetőzte ezt a napok óta süvítő és csontig ható szél. Még a szomszédoláshoz sem volt kedvük az embereknek. Pedig lett volna mit megbeszélniük és mégis akkor történt valami nagy dolog. Bokáig érő sárban lépkedett az utcán egy bőrig ázott embercsoport. Tizenhárman voltak. Valamennyien fellélegeztek, amikor a zuhogó eső elől a községháza folyosójára, majd a tanácsterembe értek. Ott körül ülték az asztalt, hogy közös elhatározással nyílt színvallást tegyenek arról, ami szá - mukra már elég volt. Elég volt a kínlásból, az uzsorásokból, akik - nek egyike- másika a régi urakon is túltett. Sok nyugtalan nap és álmatlan éjszaka előzte meg a végső szó kimondását. Ezen a napon hitet tenni jöttek össze. Kimondani azt, hogy ezután együtt menetelnek, közösen gazdálkodnak. Mert azért jöttek össze, hogy megtörve a ré - git, forradalmasítsák Kondoroson is a proletárok és az egyénileg küszködő kisparasztok életét. Bár jövőbe vetett hitük még nem volt szilárd, de ma is elismerésre méltó, hogy ki mertek törni a régi korlátok közül és volt bátorság bennük új utat keresve nekivágni az ismeretlennek. Mélyen barázdált és borostás arcokon kiült a nagy elhatározás izgalma. " ³⁴

Ez a tizenhárom ember 1949. november 11-én kimondta a termelő - szövetkezet megalakulását. ³⁵ Még mielőtt határoztak volna, kikse - rélték véleményeiket, gondolataikat. Mindenkinek másként közelítette meg a kérdést, de a termelőszövetkezet megalakításában egyetértettek. Rövid vita alakult ki a tsz nevével kapcsolatban, végül egyöntetűen a " Dolgozók " nevet adták a termelőszövetkezetnek, kifejezve ezzel azt, hogy a munkát és a földet szerető emberek alakították meg a termelőszövetkezetet s tagjai is csak olyanok lehetnek, akik akarnak és tudnak dolgozni közösségben. 67 kat. hold földdel alakította meg a 13 kommunista a termelőszövetkezetet. Az alábbi kommunisták alapították a szövetkezetet:

Gáspár János, Halász János, Hajdu Mihály, Hronyecz Márton, Lestyán Pál, Maginyecz András, Major András, Majoros Pál, Sonkoly Mihály, Szentesi György. ³⁶

Az alapító tagok kezdetben nagyon is következetesek voltak a névvel kapcsolatos elképzeléseikhez, és átmenetileg hibát is követtek el azzal, hogy tulságosan megválogatták a tsz-be jelentkezőket, aminek az lett az eredménye, hogy sokan féltek jelentkezni a termelőszövet - kezetbe, holott tagjai szerettek volna lenni. Az alapítók és a későbbi tagok is igen lelkiismeretesen dolgoztak, nem elégedetlenkedtek, szín -

te testvérként segítették egymást. Megfigyelte a falu lakossága, hogy közösen, dalolva, mókázva mentek a munkába, és este a munka elvégzése után egymást megvárva tértek haza. Ennek igen nagy erkölcsi hatása volt akkor a falu lakosságára. Alakultak más tsz-ek is korábban és még több később, de ennek a szelleme volt a legegészségesebb, s ez a magyarázata annak többek között, hogy községünkben ez lett a legnagyobb termelőszövetkezet. A falu lakosságának többsége ma is ebben a termelőszövetkezetben dolgozik, s ez a termelőszövetkezet bír a legnagyobb földterülettel. Nem egy esetben megtörtént, különösen kezdetben, hogy a tagok közül néhányat kívülről támadtak, sok esetben azzal a céllal is, hogy a termelőszövetkezet egyetiséget megbontsák, a tagság azonban egyöntetűen kiállt a támadott termelőszövetkezeti tag mellett, azt megvédte, és az esetek többségében ez a tag munkájával igazolta, hogy érdemes volt érte harcolnia a közösségnek.

A munkát kezdetben nagyon megnehezítette az a tény, hogy a földek szétszórtnak, szinte az egész község területén feküdtek. Éjjel - nappali megfeszített munkát, nagy fegyelmet és kitartást igényelt a tagoktól a munkák elvégzése. Jellemző a nagyfokú öntudatra, odaadásra és a termelőszövetkezet jövőjébe vetett hitre, hogy az első 2 lovat és kocsit úgy vásárolta a tsz tagsága, hogy fejenként 50-50 Ft-ot adtak össze, s ebből vásárolták két kis és a lovak erejéhez mért megfelelő kocsit. Később az állam adott két lovat. Hasonlóképpen vásárolták az első traktort is.

Az első évben a munkaegység értéke 10,18 Ft volt. Az első évben kevés volt a természetbeni osztalék, mivel a tagság tisztában volt azzal, hogy feltétlenül alapot kell teremteni a további termeléshez. Pénzben 6 Ft-ot adtak a tagoknak munkaegységenként. Az osztalékhiányos vagyoni értéke az első év végén 211 228 Ft. Az 1950-es esztendő nagyon aszályos volt. A tagság megértette, hogy első a község, éppen ezért követelőző hangokkal nem lehetett találkozni.³⁷

1951-ben jó termés volt, ez az esztendő meghozta az előző évek táradtságos munkájának gyümölcsét. A tagság részesedése készpénzben 185 000 Ft volt, az előző év 12 000 Ft-jával szemben, a természetbeni juttatás forintban kifejezett értéke 229 000 Ft, az előző év 24 000 Ft-jával szemben.³⁸ Az akkori viszonyok közepette ez óriási eredmény volt, erre mondták a tagok, hogy "mesébe illő" jövedelemre tettek szert.

Ennek az osztásnak óriási erkölcsi hatása volt a falu lakosságára. Míg a megalakuláskor 13 tag 23 családtagjával képezte a tsz tagságát, ez a szám 193 főre, a 67 kh 640 kh-ra emelkedett 1952-ben már 249 család 418 fővel dolgozott a termelőszövetkezet 1252 kh földjén.³⁹

Szervezetileg is megerősödött a termelőszövetkezet. Ekkor alakult meg a munkabrigádok. Két növénytermesztő, egy kertészeti, egy állattenyésztő brigád alakult. Eddig a munkák szervezése esetleges, a munkák ideje, természete szabta meg / időszakos volt. Ez a munkaerő elégtelensége miatt sem lehetett másként.

A tagok és családtagjaik mindig a soronkövetkező munkát végezték teljes erőbedobással. Amikor eljött a kapálás vagy a répaegyelés ideje, akkor mindenki ezt a munkát végezte. Az aratás pedig olyan nagy munka volt, hogy a tagság apraja-nagyja dolgozott, hogy el tudják végezni az aratást-cséplést. A munka ilyen szervezése megoldotta a tsz munkaerő gondjait és megvetette a tervszerű munkaszervezés alapjait.

1953-ra jól megszilárdult a termelőszövetkezet, amikor 1953. július 3-án elhangzott Nagy Imre beszéd veszélyeztette az eddig elért eredményeket. Ez a beszéd visszhangra talált azok között a tagok között, akik nem minden esetben meggyőződésből lettek a tsz tagjai. Természetesen a már korábban említett túlfeszített gazdaságpolitika is nagyban hozzájárult Nagy Imre és revizionista csoportja szövetkezetbomlasztó politikájának sikeréhez. Különösen a beszolgáltatási kötelezettség túlhajtása volt itt sérelmes a parasztság számára, mert tartalékok képzését tette lehetetlenné, ami a további gazdálkodást veszélyeztette. Így találkozott a dogmatikus és a revizionista politika szövetkezetbomlasztó káros hatása, amely ért is el eredményt. Ezzel kapcsolatban a következőket írja Fehér Lajos :

" Az elért eredmények ellenére mégsem haladtunk oly mértékben előre a mezőgazdaságban, mint ahogyan lehetett volna. Ennek fő oka az volt, hogy nem mindig alakult megfelelően a munkásosztály és élcsapata, a párt viszonya a parasztság különböző rétegeihez. A párt politikáját hol szektás " baloldali ", hol jobboldali, opportunistá sok gyengítették, s ezek lazították a munkás-paraszt szövetséget. Az első ötéves terv idején a kellően meg nem alapozott, a hazai realitás sokkal kevésbé számoló, sokban voluntarista gazdasági politika nagy feszültséget idézett elő a mezőgazdaságban. A mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezését az első ötéves terv végére tűztük ki, holott annak sem objektív, sem szubjektív feltételei nem voltak meg." ⁴⁰

Nagyarányú kilépés indult meg a szövetkezetből, de hasonló volt a helyzet a többi szövetkezetben is. Ebben az időben a Dolgozók tsz taglétszáma 600, területe 3000 kh volt, a kilépések után ezek a számok mind a létszám, mind a terület vonatkozásában a felére csökkent. ⁴¹

A termelőszövetkezet azonban nem bomlott fel. Ebben a nehéz helyzetben a párttagok és a tsz-hez ragaszkodó pártonkivüli tagság óriási munkát fejtett ki a szövetkezet megmentése érdekében. Nagy türelmet és megértést, nagyfokú meggyőződést követelt ez a munka. Ugyanakkor nagy diplomáciai érzéket is. Ebben a cseppet sem könnyű, és akkori -ban egyáltalán nem népszerű munkában tüntek ki :

Hroneyecz Mihály, Mráz Mihály, Szentesi György, Dobrotka Pál, Maczik Pál, Bochnyat György, Paluska János, Kovács Pál, Lestyán Pál, Kaczkó János. ⁴²

De voltak olyanok is, akiket elkapott az áradat, de hamar ráébredtek arra, hogy mindennek ellenére mégis a tsz jelenti a jövőt, s azonnal visszakérték magukat.

A nagy vihart átélte a tsz-nek télvíz idején kellett újból kiépítenie szervezeti kereteit, hogy az új gazdasági évhez az erőket összefogva munkába állíthassák.

Ekkor 2 növénytermesztő, 1 állattenyésztő, 2 kertészeti és 1 kovács-bognár-asztalos brigádot szerveztek a dolgozó tagságból. 43

Ezzel a területtel és létszámmal dolgoztak lényegében az 1956-os eseményekig. 1956. októbere azonban újabb megpróbáltatást jelentett a tagság számára. Az 1956. október 23-i események itt csak október 30-án éreztették hatásukat. Ekkor került sor a munkástanács alakuló ülésére, amelyen tulajdonképpen a régi és az új termelőszövetkezeti gazdálkodás hívei csaptak össze. A munkástanács megalkotására összehívott közgyűlés igen viharos volt, amelyről az ott felvett jegyzőkönyv is tanuskodik. A jegyzőkönyvből kiviláglik, hogy a termelőszövetkezeti tagság többsége helyesen ítélte meg az akkori helyzetet. A hozzászólásokban jónéhányan igen helyesen kifejtették, hogy a termelőszövetkezetet meg kell őrizni bármi történik is, hiszen a termelőszövetkezet képviseli a haladó gazdálkodást a mezőgazdaságban. Ugyanakkor a Rákosi-féle vezetés politikai hibáit is helyesen magyarázta a párttitkár /Hajdu György/, amikor felszólalásában többek között az alábbiakat mondotta: "Rendszerváltozásról nem lehet szó, csak a személyi kultusz megszüntetéséről."

A tagság - az elnök, a párttitkár és a párttagok befolyására - megértette, hogy a termelőszövetkezetet meg kell őrizni, s közgyűlés kimondotta, hogy bármi történik is, a termelőszövetkezetet nem hagyják feloszlani.

Ennek az egységes fellépésnek a hatására a gyűlésen jelen lévő községi nemzeti bizottsági tagok is kénytelenek voltak olyan értelemben nyilatkozni, hogy ők sem kívánják a termelőszövetkezet feloszlását, holott azzal a kifejezett szándékkal mentek a közgyűlésre, hogy ezt a célt elérjék.

Ezután került sor a titkos szavazásra, melyek során 35 tag kivételével mindenki a termelőszövetkezet mellett szavazott. A 35 tag közül is csak néhányan léptek ki végül is a termelőszövetkezetből. 44 A szövetkezet tehát megmaradt, ami azt bizonyítja, hogy a személyi kultusz minden hibája ellenére a termelőszövetkezet tagsága tudta, hogy a párt végső soron még így is, a tévedések ellenére is az ő érdekeiért harcolt eddig is, és fog harcolni ezután is, hogy a megkezdett úton kell tovább haladni, vagyis ki kell tartani a szövetkezet mellett.

De tudta ezt az ellenforradalmat képviselő Nemzeti Bizottság is, éppen ezért próbálta elérni a község legerősebb termelőszövetkezetének feloszlását. Nagy győzelme volt községünk termelőszövetkezeti mozgalmának, hogy ezt a tervet sikerült megakadályozni. Rendkívül pozitív eredmény volt ez a jövőt illetően.

Az 1956-os ellenforradalom elsősorban nem gazdaságilag, hanem inkább politikailag és erkölcsileg hatott a termelőszövetkezet tagságára. Ez abban nyilvánult meg, utána még néhány hónapig többször felvetődött a tagokban a kérdés: hogyan tovább?

A Forradalmi Munkás Paraszt Kormány határozott intézkedései, valamint a személyi kultusz időszakában elkövetett hibák kijavítása meggyőzték a tsz tagságát arról, hogy valóban nem rendszerváltozásról van szó, hanem a személyi kultusz hibáinak kijavításáról, és hogy a termelőszövetkezet tagsága helyes úton járt, amikor megvédte szövetkezetét.

Az 1957-es évben már politikailag és erkölcsileg megerősödve fogtak a munkához. Ekkor 1734 kh-on gazdálkodott a termelőszövetkezet. A közös szántóterület 1328 kh, a családok száma 166, míg a tagok száma 221 fő volt. Szervezetileg a következőképpen dolgoztak a tagok: 2 növénytermesztő, 1 állattenyésztő, 1 építő és 1 kertészeti brigádban.⁴⁵

Ebben az évben az alábbi vetésszerkezetben termelt a gazdaság: 430 kh búza, 108 kh őszi árpa, 88 kh tavaszi árpa, 280 kh tengeri, 16 kh dohány, 30 kh kender, 20 kh borsó, 50 kh cukorrépa, 8 kh burgonya, 10 kh gyümölcsfaiskola, 33 kh gyümölcsös. A kialakulóban lévő konyhakertészet 6 kh-on termelt szerződéses értékesítésre konyhakerti növényeket.⁴⁶

A termésátlagok ebben az évben nem a legjobban alakultak, mivel a gazdaság területét jégeső érte, s főleg a búza, valamint az árpaterületeket sújtotta erősen. Búzából 10, őszi árpából 16, tavaszi árpából 9, borsóból 14, kukoricából 25, cukorrépából 138, dohányból 10,5 mázsás termést értek el.⁴⁷

A termelőszövetkezet vezetősége már ekkor megkezdte lerakni az állattenyésztés alapjait, ugyanis eddig állattenyésztés nem folyt a termelőszövetkezetben. Az állattenyésztés beindításához feltétlenül szükség volt a takarmányalap megteremtésére. Ezért a termelőszövetkezet többfajta kukoricával kísérletezett, melynek tapasztalatai bebizonyították, hogy Kondoroson a 373-as számú amerikai hibridkukorica hozza a legjobb átlagot: 42 mázsát holdanként. Elhatározták, hogy ebből a fajtából kell a legtöbbet termelnie a szövetkezetnek. Még ebben az évben 103 kh-on kísérleteztek gödöllői ikersoros tengerivel, s a tapasztalatok azt mutatták, hogy ennek a termelési eljárásnak is megvannak a maga előnyei, mivel jobb magágyat tud biztosítani a búzának. Ugyanakkor művelése is könnyebb, mivel gépi erővel minden munkálata maradéktalanul elvégezhető.

A kertészet ebben az évben nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, mivel nagy volt az árkülönbözet a termelői és a felvásárlási ár között. Pl. a káposzta felvásárlási ára 30 fillér kg-ként, fogyasztói ára pedig 1 Ft volt.

Ebben az esztendőben komoly bajok mutatkoztak a vezetés terén. Olyan kérdésekben, melyekben az igazgatóságnak kellett döntenie, a széles tagság hetekig vitatkozott, a munka pedig állt. Ilyen volt pl. a lucernakaszálásnak, az aratás megkezdésének problémája. Ennek felismerése után a vezetőség, összefogva a párttagsággal, határozottan véget vetett a felesleges vitáknak az által, hogy mindenkinek kötelességévé tette, hogy munkaterületén a leghatározottabban képviselje a szövetkezet, s egyben a tagság érdekeit.

A termelőszövetkezet 1957-ben fogott hozzá a tervszerű állattenyésztéshez. Ebben az esztendőben a sertésállományt törzstenyésztésre állították át. Ennek érdekében 30 db anyakocának való süldőt és 2 tenyészkant vásároltak. A volt állományt, amely tenyésztésre nem volt alkalmas, hizóba állították. Ebben az esztendőben a gazdaság 370 db hizót adott át a felvásárló szervnek. Az eladott hizók súlya 481 mázsa volt.⁴⁸

1958-ban indult meg komolyan a szarvasmarhatenyésztés. Ebben az esztendőben a szarvasmarha állomány 169 db. A kifejt tejmenyi-
ség 140 liter. Ez a mennyiség 100 kh-ra átszámítva 9340 liter tej.
Míg 1958-ban a szarvasmarha állomány 169 db volt, 1960-ban már
723 db összesen. Ebből tehén 186 db, hizómarha 231 db.⁴⁹ A
szarvasmarha állomány ezután a következőképpen alakult: 50

1965-ben szarvasmarha összesen:	907 db,
ebből tehén:	222 db,
hizómarha:	184 db,
értékesített hizómarha:	476 db.
1970-ben szarvasmarha összesen:	1382 db,
ebből tehén:	377 db,
hizómarha:	448 db,
értékesített hizómarha:	1053 db.
1974-ben szarvasmarha összesen:	1464 db,
ebből tehén:	437 db,
hizómarha:	430 db,
értékesített hizómarha:	700 db.

Ha az 1955. évi 167 db-os állományt vesszük a szarvasmarha állomány fejlődésének kiinduló pontjául, akkor megállapíthatjuk, hogy 1974-ig, vagyis 9 év alatt közel 10-szeresére növekedett az állomány. A termelőszövetkezet mintegy elébe ment a kormány szarvasmarha programjának, amikor felmérve a szövetkezet adottságait és lehetőségeit, számolva a hazai és külföldi kereslettel, ilyen jelentős mértékben növelte a szarvasmarha állományt.

Hasonlóan nagyarányú volt a sertésállomány növekedése is ebben az időszakban. 1955-től 1974-ig a sertésállomány 593 db-ról 2781 db-ra emelkedett. A kocák száma 94-ről 262-re, a hizók száma 95-ről 1703-ra. Az értékesített hizószám 3548 db. Az összes hústermelés és értékesítés a jelzett időszakban 445 mázsáról 7393 mázsára emelkedett.⁵¹

Az összes tejtermelés ebben az időszakban 1145 hl-ről 13140 hl-re nőtt.⁵² Ezek az adatok kétségtelenül bizonyítják, hogy a termelőszövetkezet nagy gondot fordít az állatállomány fejlesztésére, a sertés és szarvasmarha program teljesítésére, mert ez nemcsak a nép-gazdaság, hanem a termelőszövetkezet, a tagok érdeke is, hiszen az állattenyésztés rendszeres és állandó jövedelmet biztosít a tsz számára.

A termelőszövetkezet ma meglévő, lényegében végleges területe 1960 - 65 között alakult ki, amikor a szocializmus alapjainak lerakására került a sor a mezőgazdaságban. Míg 1960-ban a termelőszövetkezet területe 2198 ha volt, 1965-ben már 3816 ha-ra emelkedett, majd 1974-ben a végleges területe 3949 ha lett, melyből a közös szántó 3850 ha. ⁵³

A valóban nagyüzemi termelés ténylegesen 1965-ben indult meg a termelőszövetkezetben. Ekkor vette kezdetét az a nagyarányú gépesítési program, mely 1967-ben, a gépállomás gépei egy részének átvételével tetőzött, és lényegében ma is tart oly módon, hogy a szövetkezet napjainkban is a legmodernebb erő- és munkagépek vásárlásával fokozza gépesítetttségét. Míg 1960-ban a termelőszövetkezet mindössze 6 db traktorral rendelkezett, 1965-ben már 34 db traktorra volt, 1973-ban a traktorok száma 62 db-ra emelkedett. ⁵⁴

1960-ban még egyetlen kombájnnal sem rendelkezett a termelőszövetkezet, 1965-ben már 2-vel, 1970-ben 8-cal, 1973-ban 12-vel. A tehérgépkocsik száma 1960 és 1973 között 1-ről 17-re emelkedett. Az erőgépek mellett több mint 250 különféle munkagéppel is rendelkezik a szövetkezet, mik a szántás, vetés stb. munkáknál nélkülözhetetlenek. ⁵⁵

A nagyüzemi gazdálkodás teljes hatékonyságának időszaka 1965 - 70 között bontakozott ki. Azok a kormányrendeletek, melyek ezekben az években láttak napvilágot mind azt a célt szolgálták, hogy a nagyüzemi gazdálkodás hatékonysága kibontakozhassék. A gépállomások gépjavitó állomásokká való átszervezése, majd ezek gépeinek megváltatósága, a tsz-ek földvásárlási joga, a gazdaságirányítás új rendszerének bevezetése új korszakot nyitott a Dolgozók Tsz életében is. Az önálló, vállalati szintű gazdálkodás az erők és lehetőségek kibontakoztatásának nagyszerű távlatait nyitották meg, amit a terméseredmények és pénzügyi adatok igazolnak.

Ezeknek az eredményeknek a láttán a minisztérium "modell" gazdasággá nyilvánította a termelőszövetkezetet 1970-ben, ami azt jelenti, hogy a termelőszövetkezet a FAO-val / az ENSZ Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Szervezete / is közvetlen kapcsolatba került. Az ENSZ e szervezete az öntözéses gazdálkodás világméretű fejlesztésének egyik modelljét látja a gazdaságban, szakmai tanácsokkal, új gépekkel és eljárásokkal segíti a gazdaság termelési eredményeit, ugyanakkor az itteni tapasztalatokat a világ más részein hasznosítja. Nyugodtan kijelenthetjük, hogy a termelőszövetkezet módszerei, eredményei tehát nemcsak helyi vagy országos, hanem bizonyos mértékben nemzetközi jelentőségűek is. E szocialista nagyüzem eredményei politikai jelentőségűek is, amennyiben a szocialista mezőgazdasági nagyüzem életképességét, nagyszerű lehetőségeit és eredményességét igazolja.

A Dolgozók Tsz taglétszáma a megalakuláskor 13, 1960-ban 510, 1974-ben 1324. 1960-ban az alkalmazottak száma 2 volt, 1974-ben 146. ⁵⁶
Jelenleg a tagok száma 1324 fő, a dolgozó tagok száma 895 fő. ⁵⁷

A dolgozók jövedelme a következőképpen alakult 1965 - 74 között : ⁵⁸

É v	Összes kifizetett munkabér Ft	Munka - nap	Redukált dolgozó	Évi jövedelem 1 tagra Ft
1965	16786000	214000	932	18011
1966	19886000	226242	984	20209
1967	21290000	233380	1014	20996
1968	20715000	240180	1044	19842
1969	20267000	258778	1126	17999
1970	23985000	250117	1087	22065
1971	26681000	253964	1104	24168
1972	26369000	245000	1065	24760
1973	27887000	246000	1070	26063
1974	28450000	241000	1048	27147

Mint látható, az 1968 és 1969-es esztendő kivételével az egy dolgozóra jutó jövedelem állandó emelkedést mutat.

Tekintettel arra, hogy a termelőszövetkezetekben 230/10 órás munkanap számít egy ledolgozott évnek, ennek arányában lehet meghatározni egy dolgozó átlag jövedelmét. Egy " redukált " dolgozó egyenlő ennek alapján 230/10 órás munkanappal. Ennek alapján egy tsz - tag évi jövedelmét megkapjuk, ha a kiosztásra kerülő összeget osztjuk a ledolgozott munkanapok számával.

Ha az 1965. évi egy " redukált " dolgozóra jutó jövedelmet összehasonlítjuk az 1974. évivel, akkor megállapíthatjuk, hogy 9 év alatt 50,7 %-kal nőtt a dolgozók évi jövedelme, ami a 9 év átlagában évi 5,6 %-os emelkedést jelent.

A kondorosi Dolgozók Tsz tagjainak jövedelme megfelel e negyedk ötéves ter. előirányzatainak, nem beszélve arról, hogy a háztáji gazdaságból eredő jövedelem itt nincs is beszámítva.

Meggyőződésünk, hogy a termelőszövetkezet helyes gazdálkodásával, józan, a realitásokat figyelembe vevő tervezésével az elkövetkező években tovább növeli tagjainak jólétét.

5. A Vörös Október Termelőszövetkezet

A termelőszövetkezet abban az időben alakult, amikor " gomba - módra " szaporodtak a mezőgazdasági termelőszövetkezetek szinte mindenütt az országban. A Vörös Október Termelőszövetkezet elődje, a Viharsarok, 1952. szeptember 1-én alakult meg. ⁵⁹

A termelőszövetkezet tagjai főleg a volt Geist uradalom cselédei voltak a felszabadulás előtt. Alakuláskor a tagok létszáma 718 fő volt, a földterület nagysága, melyen gazdálkodni kezdtek 4817 kh. ⁶⁰

A termelőszövetkezet igen nehéz körülmények között kezdte meg a közös gazdálkodást, aminek a legalapvetőbb oka az volt, hogy az erőltetett szervezés eredményeként született. Nem az volt a legnagyobbjaj, hogy az új tsz tagjai nem rendelkeztek a megfelelő termelőszerszökökkel - ami egyáltalán nem elhanyagolható, hiszen azok a volt cselédek, újgazdák vagy kis- és középparasztok sem rendelkeztek sokkal többel, akik 1949-ben alapítottak termelőszövetkezetet a községben, hanem az, hogy nem az önkéntesség alapján szerveződött. A tagok döntő többsége akkor még nem tette magáévá a termelőszövetkezet magasabbrendűségének gondolatát a kisüzemmel szemben. Ennek a nem kellően megalapozott szervezésnek az " eredmény4 " volt a 718 tag és a 4817 kh közös terület.

Ugyanakkor a gazdaságilag legnehezebb esztendőben alakult a szövetkezet, amikor a nagyon aszályos esztendőn kívül a túlfeszített beszolgáltatási kötelezettségek mind az egyéni gazdaságokat, mind a termelőszövetkezeteket megfosztották tartalékuktól.

A termelőszövetkezet központja a volt Geist majorban alakult ki, a gazdasági épületeket a major megmaradt épületei adták. Ezek a következők voltak: 1 tehénistálló, 1 gépműhely, 1 gépszín, 3 romos cselédház és az intézői lakás. Egy cselédházból lóistállót alakítottak ki, a gépszínből kocatelep és fiasztató lett. A kastélyba már korábban iskolát telepítettek, s itt kaptak lakást azok a volt cselédek, most tsz-tagok, akik lakással nem rendelkeztek. ⁶¹

Igy rendezkedtek be, így indultak az 1953-as esztendőnek, amely nagy megpróbáltatásokat rejtett az alig megszervezett termelőszövetkezet számára.

A tsz gazdálkodására a külterjesség volt a jellemző. Területén főleg búzát, kukoricát, árpát, zabot termeltek, és kötelezően 50 kh-n gyapotot. Szarvasmarha állományuk nem volt, az első közös állomány az állami hiteltől vásárolt 30 anyakocából állt. ⁶² Hogy gazdaságilag milyen nehéz helyzetben volt a tsz, arra példa az alábbi eset: Tojás és baromfi beadási kötelezettségét csak úgy tudta teljesíteni - mivel baromfiállománya nem volt - hogy a tojást és a baromfit a piacon szabad áron felvásárolták és utána beszolgáltatták hivatalos árért.

Mindenesetre a termés szépnek ígérkezett, a tagok dolgoztak, a hangulat nem volt éppen rossz, amikor Nagy Imre programja - az egyik visszaemlékező szerint - " megvadtotta az embereket " .

Ennek az lett a következménye, hogy néhány nap alatt széthordtak mindent, amit addig sikerült a közös gazdaságban összegyűjteni. Szinte semmi sem maradt a földön kívül.

1953. november 1-re a 718 tagból mindössze 34 tag maradt, az eredeti földterületen. 1954. január végére ez a létszám 215-re emelkedett, a tavaszi munkák idejére 300 főre nőtt. ⁶³ Ennek a válságnak keserves következményeit a tagság 2 éven át szenvedte. Voltak olyan tagok is, akiknek súlyos adósságaik származtak abból, hogy meggondolatlanul széthordták a közös vagyon egy részét. Ugyanakkor súlyos terhet jelentettek a termelőszövetkezet számára az 1953-ban felvett állami hitelek.

Ebből az időből az 1955-ös esztendőről van megbízható adat a munkaegységet illetően. Ebben az esztendőben a termelőszövetkezet az alábbiakat fizette munkaegységenként: buza 4 kg, kukorica 7 kg, zab 0,30 kg, a pénzbeli előleg munkaegységenként 1 Ft.

1956 november - decemberében a Viharsarok Termelőszövetkezet felbomlott. 1957. tavaszán alakult újjá. Ekkor 80 tag, 975 kat. holdon kezdett újra közös életet. ⁶⁴ 1959-ben a Viharsarok és a Szabadság Tsz egyesülés után a Vörös Október nevet vette fel. 1961-ben, a felfejlesztés idején területe 3450 kat. holdra, tagjainak száma 446 főre emelkedett. ⁶⁵

Ettől kezdve stabilizálódott a termelőszövetkezet helyzete. Az igazi nagyüzemi gazdálkodás ebben a termelőszövetkezetben is az 1965 esztendővel vette kezdetét. 1965-től a termelőszövetkezet lényegében ugyanazt az utat járta be, mint a másik két termelőszövetkezet. Ettől az időtől kezdve termelési eredményei állandó emelkedést mutatnak, ami a valóban nagyüzemi gazdálkodást következménye.

Míg 1965-ben 14 növényféléseget termelt a szövetkezet, 1972-től már csak 6 növényféléseget termesztése folyik, melyek a következők: ⁶⁶ őszi gabona, kukorica, vetőmag borsó, lucerna, cukorrépa, dohány. Mint a növényfélésegekből látható, ez már bizonyos irányú specializálódást jelent, ami abban nyilvánul meg, hogy főleg gabona- és takarmánytermelés folyik a gazdaságban. Ez érthető is, hiszen a termelőszövetkezet természetföldrajzi adottságai azonosak a másik két termelőszövetkezet adottságaival, így érthető, hogy itt is a specializáció iránya a szarvasmarha és a sertéstenyésztés és hizlalás irányába mutat.

A gazdaság állandó fejlődését a termelési értékek állandó emelkedése nagyszerűen mutatja, mely szerint: ⁶⁷

Halmazott termelési érték:

1965-ben	20 137 000	Ft
1970-ben	19 627 000	Ft
1971-ben	25 686 000	Ft
1973-ban	28 800 000	Ft.

Halmozatlan termelési érték:

1965-ben	14 871 000	Ft
1970-ben	13 390 000	Ft
1971-ben	21 920 000	Ft
1973-ban	25 856 000	Ft.

Az egy " redukált " dolgozóra jutó jövedelem :

1971-ben	21 073	Ft
1972-ben	17 716	Ft
1973-ban		
1974-ben		

A termelőszövetkezet eredményességét nagyban befolyásolta az 1970 - 71-es években feltört talajvíz, mely a gazdaság jelentős területét borította, és nemcsak a termést tette tönkre, hanem a következő év terméseredményeit is befolyásolta. A termelőszövetkezet viszonylag nem nagy gazdaság, éppen ezért érthető, hogy a természeti csapások is jobban éreztetik hatásukat, mint egy nagyobb, erősebb termelőszövetkezetben. Ugyanakkor a jelentős beruházások is jobban éreztetik hatásukat az ilyen gazdaságokban, sőt, modern beruházásokra önmaguk nem is képesek, mert meghaladja anyagi erejüket. Ezért is társult örömmel a másik két termelőszövetkezethez a közös beruházású sertéstelep építésére.

A termelőszövetkezet vezetősége és tagsága a fejlődés útját a másik két termelőszövetkezettel való egyesülésben látja.

6. A Kondorosi Sertéstenyésztő- Hízlaló- és Feldolgozó

Közös Vállalkozás

Mi tette szükségessé, hogy a termelőszövetkezetek közösen hozzák létre ezt a vállalatot ?

Gazdaságpolitikai irányelveink arra ösztönzik a mezőgazdasági nagyüzemeket is, hogy a minél nagyobb jövedelem érdekében minél korszerűbb termelésre törekedjenek. A termelés során a mezőgazdasági üzemek is igénybe vesznek állóeszközöket. Attól függően, hogy az állóeszközállomány milyen állapotban van emelkedik vagy csökken a jövedelem is.

Kisértékű, elavult állóeszközállománnyal folytatott ágazati termelés jövedelme is kisebb lesz, mint a megfelelő ágazati méretű, korszerű műszaki színvonalon olcsóbb és jövedelmezőbb termelést biztosító technológia alkalmazása esetén.

A korszerűség általában a nagyobb méretet és teljesítményt, kedvezőbb műszaki és biológiai hatékonyságot jelent. A műszaki fejlesztés különféle termelőeszközökkel, többféle termelési eljárással valósítható meg. A legjobb eredmény akkor kapható, ha egymással és a termelési adottságokkal összhangban, komplex módon alkalmazzák.

A beruházás és a műszaki fejlesztés kölcsönösen összefüggő követelmény, mert a beruházás a műszaki fejlesztés egyik része, s a folyamatos, magasabb szintű termelést biztosítja.

A kondorosi termelőszövetkezetek már az elmúlt évtizedben is foglalkoztak sertéstenyésztéssel. A gazdaságokban 1968-ban összesen 600 anyakocát tartottak. A sertéságazatban mind a három üzemnél a tenyésztő és hizlaló épületek olyan állapotban voltak, hogy felújítani, korszerűsíteni kellett volna az épületeket, valamint a technológiát ahhoz, hogy a termelés jövedelmező legyen.

A kisméretű, elhasználódott különböző típusú létesítmények felújítása, azoknak magasabb műszaki színvonalra emelése, új technológia alkalmazása, ezen belül az előzőnél nagyobb termelőképeségű fajta tenyésztése nem lett volna gazdaságos. Ezért a gazdaságok elhatározták, hogy gazdálkodásuk eredményesebbé tétele, és ezáltal a jövedelmük fokozása érdekében erőforrásaikat egyesítve, kölcsönösen együttműködve közös vállalkozást létesítenek.

A beruházáshoz adott tőke aránya szerint a Dolgozók Tsz 50, a Lenin Tsz 25, a Vörös Október Tsz 25 %-ban részesedik a jövedelemből vagy a veszteségből.

De nemcsak a fenti okok készítették a gazdaságokat a közös vállalkozás létrehozására, hanem a természeti adottságok is, amelyek kedveznek a szarvasmarha és a sertéstenyésztés és hizlalás nagyüzemi méretű kibontakoztatásának, ezáltal a jövedelmezőség emelésének, összhangban a népgazdaság ilyen irányú programjával.

A termelőszövetkezetek területe - amit Kondoros természeti viszonyai is igazolnak - kiválóan alkalmas a buza és kukorica termesztésére.

A buza és kukorica a szarvasmarha és a sertéstenyésztés szempontjából igen jelentős, hiszen ebben az ágazatban ezek a takarmányok adják a felhasznált abraktakarmány-szükséglet 70-80 %-át, ha táptakarmányt etetnek.

A sertéságazat növelését elősegíti a buzánál, de különösen a kukoricánál bekövetkezett és évről-évre növekvő termésátlag is.

Ezeknek a körülményeknek a figyelembevételével hozta meg döntését a három termelőszövetkezet vezetősége és adta meg az engedélyt a SERKÖV felépítésére a Megyei Tanács VB. Mezőgazdasági Osztálya.

A telep típusa a minisztérium által elfogadott és engedélyezett AGROKOMPLEX sertéstelep rendszer. A telepet a három termelőszövetkezet építőbrigádjai építették fel. A beruházás létesítményeit 840 anyakoca és 7928 db hizó szaporulata részére szükséges tenyésztői, termelési, szociális és egyéb épületek, létesítmények alkotják.⁶⁸ A szakosított sertéstelep beruházásának kezdete 1969. ősze volt.

Hazánkban a IV. ötéves terv kezdetekor, az 1970. év végén az egy főre jutó husfogyasztás 57,6 kg volt, ebből a baromfi húse 14,2 kg, a sertéshusfogyasztás pedig meghaladta az összes husfogyasztás 60 %-át. A IV. ötéves terv végére, vagyis 1975. végére országos szinten 65 kg husfogyasztást terveztek elérni. ⁶⁹

Husfogyasztási szokásaink miatt az egy főre jutó húst nagyrészt sertéshusból kell biztosítani, mert erre van igény. A sertésállomány aránya az országos állományon belül jelentős, éppen ezért a hazai husellátás mellett a sertés nyershusból és a belőle készített húske - szitményekből jelentős exportot is lebonyolít a népgazdaság.

A gazdaságpolitikai intézkedések a sertéstenyésztés mennyiségi és minőségi fejlesztését irányozzák elő. A mennyiségi fejlesztés a kocaállomány darab számának és a hizóállomány növelésének fokozását írja elő. A minőségi fejlesztés megköveteli, hogy az egy kocára jutó választott malacok száma 13-ról 16,7 db-ra, a kocaforgó 1,6-ról 1,9 db-ra emelkedjek. A hizlalási időt 9 hónapról 7 hónapra, a vágási átlagsúlyt 116 kg-ról 106 kg-ra csökkentse a gazdaságok. A napi súlygyarapodás 420 g-ról 500 g-ra, az 1 kg súlygyarapodáshoz szükséges abraktakarmány 4,5 kg-ról 4,0 kg-ra csökkenjen. ⁷⁰

Ezeknek a feladatoknak a megoldása elsősorban a nagyüzemi sertéstelepekre hárul. Ezeknek a feladatoknak a megoldására természetesen megfelelő létesítményekre van szükség, és ezeknek a létesítményeknek a felépítésére illetve felújítására a termelőszövetkezetek olyan állami támogatást kapnak, melyeket nem kell visszatéríteni. A beruházás megvalósításához a saját pénzeszköz kiegészítésére hitelt is kaphatnak a gazdaságok. A telep létesítményeit megépülésük után egyenként adják át, a telep teljes műszaki átadására 1973. júniusában került sor.

A közös vállalkozás generál-kivitelezője a Dolgozók Tsz volt. Az építkezési és szerelési munkákat a tsz-ek tagjai, egyes speciális munkákat alvállalkozóként más vállalatok dolgozói végezték.

A beruházás forrásait és tsz-ek szerinti megoszlását az 1. és 2. sz. táblázat mutatja.

Évenként a beruházás megvalósítása a következőképpen történt : ⁷¹

1969. évben	1 500 000	Ft
1970. évben	43 673 000	Ft
1971. évben	35 659 000	Ft
Ö s s z e s e n :	80 832 000	Ft.

Az ezzel a beruházással elérhető termelékenységet és temelési értéket a 3. sz. táblázat mutatja.

A telepen foglalkoztatott dolgozók száma összesen 43. fő. A foglalkoztatott dolgozók közül 2 fő egyetemi, 3 fő felsőtökú technikai, 8 fő érettségi és 8 fő betanított szakmunkási képesítéssel rendelkeznek.

A SERKÖV élén az igazgató tanács áll, / 15 fő /
az igazgatóság / 15 főből 5 fő /
ellenőrző bizottság
szövetkezeti döntőbizottság.

Az igazgató tanács és az igazgatóság feladata a vállalat vezetése a tisztségviselők megválasztása.

Az ellenőrző bizottság a vállalat működését, gazdálkodását ellenőrzi.

A döntőbizottság a közös vállalkozással kapcsolatos viták, fegyelmi és kártérítési ügyek eldöntésére alakult.

A közös vállalkozás évi nyeresége 8332 m/Ft, Mint látható, a három termelőszövetkezet olyan vállalkozásba kezdett, mely külön-külön mindegyiknek az erejét meghaladta volna, ugyanakkor korszerűsíteni sem tudták volna a sertéstenyésztési ágazatot.

Ez a közös vállalkozás a modern nagyüzemi gazdálkodás és termelés egyik járható útja a termelőszövetkezetek számára, s egyben a teljes egyesülésben rejlő óriási lehetőségeket előre vetíti a jövőt illetően, mert a kondorosi termelőszövetkezetek fejlődésének kulcsa az egyesülés.

1. sz. táblázat
1000 Ft-ban

A beruházás pénzügyi forrása évenként

M e g n e v e z é s	Építés és technológia		
	1969	1970	1971
			Összesen
Állami támogatás	1050	29543	22569
Sajátérő	-	6063	8007
H i t e l	450	8067	5083
Ö s s z e s e n :	1500	43673	35659
			80832
			=====

2. sz. táblázat
1000 Ft-ban

A beruházás pénzügyi forrásainak szövetkezetenkénti megoszlása

Megnevezés	Népgazd. bekerülé- si érték	Ártámo- gatas	Tsz beke- rülési ér- ték	Saját erő	Hitel	Beruházó szövetkeze- tek
1969-től	40416	26580	13836	7036	6800	Dolgozók Tsz
1971-ig vég.	20280	13291	6971	3517	3400	Lenin Tsz
beruházás	20280	13291	6971	3517	3400	Vörös Okt. Tsz

Ö s s z e s e n : 80832 53162 27670 14070 13600 -

=====

A beruházással elérhető termékmennyiség és termelési értéke.

M e g n e v e z é s.	Előállított db	Átlag- súly kg	Összes súly kg	Súlylev. kg/db	Nettó súly kg	Egys. ár Ft/kg	Termelési ér- ték m/Ft
Sonkasértés	16.617	110	1.827.870	5	1.744.785	22	38.385
Selejtkoca	300	200	60.000	5	58.200	20	1.164
Selejtkan	20	250	5.000	16	4.680	18	84
Kényszervágott koca	17	150	2.550	6	2.448	10	24
előhasi koca	18	120	2.160	5	2.070	10	21
teny. süldő	10	70	700	5	650	10	7
h i z ó	885	70	61.950	4	58.410	10	58

Ö s s z e s e n : ill. átlag 17.867 110 1.960.230 - 1.870.243 - 40.269

A szikkasztott szervesztrágya értéke 1550 számosállat esetén /20 q/ számosállat/ egyenlő =

= 31.000 q á: 10.- Ft/q 310 m/Ft

A Kondorosi Csárda minden bizonnyal a 18. sz. közepén épült., kb. a Csaba és Szarvas közötti ut közepén. Nem véletlen, hogy ide épült, mint ahogy az sem, hogy egyáltalán építették. A csárdák keletkezésének okait azokban a viszonyokban kell keresni, amelyek a török kiűzése után az Alföldön kialakultak. A török ellen folytatott harcok idején hatalmas területek váltak lakatlanná, aminek következtében rendkívül megnehezedett a közlekedés, mert napokon át tartó ut után sem jutottak az utazók lakott helyre. Ráadásul, különösen tavasszal és ősszel a járhatatlan "természetes utak" valójában megsokszorozták ezeket a távolságokat, kiteve az utazókat az időjárás viszontagságainak, az elszaporodott vadállatok támadásainak. Ezeknek a nagyon fontos okoknak a megoldásaként keletkeztek a csárdák, amelyek pótolták a korábbi falvak adta lehetőségeket az utazók, a kereskedők számára. Tehát a szükségszerűségben kell keresni a csárdák kialakulásának okait.

A Kondorosi Csárda ebben az értelemben klasszikus helyet foglal el a csárdák között. Ugyanis nemcsak lakott helytől távol, hanem nagyon fontos utak találkozásánál épült. A csárda fontosságát jelzi, hogy a II. József által készíttetett első katonai felvételen külön is szerepel / térkép /. Ez, a Magyarország első katonai felvétele / Militärische Beschreibung Königreich Ungarn / a térképlapokhoz mellékelt német nyelvű országleírásban / Landesbeschreibung / füves pusztának és rétnak jelöli a kondorosi határ nagy részét, külön megjelölve a csárda helyét. / Col. XXI., Sect. 25. / ¹ Ez akkor azért volt fontos, mert a térkép készítőinek az egyes lakott helyekkel kapcsolatban az alábbi nyolc kérdésre kellett válaszolniuk: 1. Távolság a szomszéd helységektől. 2. Szilárd épületei. 3. A vizek minősége. 4. Az erdők. 5. Kaszálók, rétek és mocsarak. 6. Az utak és országutak minősége. 7. A környező hegyek. 8. Megjegyzések. ² Itt különösen fontos, hogy több ut találkozási pontján épült a csárda. Itt találkozott a Csaba - szarvasi, Endrőd-aradi, Békés-szentesi és a Szénás irányába tartó utak. S ezen utakra jellemző, hogy lényegében egész évben járhatók, elsősorban a KNy-i irányú Csaba-Szarvas közötti, és az ÉD-i irányú Endrőd-Arad, Szénás közötti utak. Az utakkal kapcsolatban a térképekhez készült "országleírás" a következőket mondja: "... Az utak mindenfelé száraz időben egészen jók, és mivel ez a vidék különösen sima, mindenfelé új utakat lehet készíteni, mert a már kijárt vágások bemélyülnek és az esős idő alatt elromlanak " ³ A lényeg tehát az, hogy itt mindig található járható út, ami katonai szempontból növeli a vidék jelentőségét.

A csárdát valószínűleg az 1740-es években építették, hogy ki volt építője, arra vonatkozóan nincsen pontos adatunk. A csárda jelentősége, pontosabban hite a 18. és 19. század fordulóján terjedt el az egész országban. Híre nemcsak annak köszönhető, hogy a megyén átutazók nem kerülhették ki, és mint fontos pihenőhelynek híre terjedt, hanem annak is, hogy a betyárok sem kerültek el. A csárda a betyárok számára "támaszpont", "bázis" is volt. A 19. sz. első felében a betyárok voltak a puszta urai és így természetes, hogy a csárda bérlői, kezelői mindig jó kapcsolatot tartottak a betyárokkal. De nemcsak a csárda bérlői, hanem a földbirtokosok is.

A 116. oldal alcíme:

A Kondorosi Csárda

Az 1850-es években - a hagyomány szerint - Rózsa Sándor, majd Kanalas Menyhért uralta a vidéket. A betyárok a környékbeli uradalmaktól rendes konvenciót kaptak, ennek fejében biztosították az urak és alkalmazottjainak élet- és vagyonbiztonságát. Ezt a kölcsönös egyezséget a betyárok tiszteletben is tartották. Természetes szokás volt, hogy az uradalmi kasznárok el is számoltak a betyároknak nyújtott anyagi támogatásról. / Pl. Kanalas Menyhértnak 10 rénes forint kölcsön, szállásra, kosztra 50 krajcár /.⁴

Előfordult az is, hogy az "elkötött" lovakat valamelyik uradalmi ménesbe helyezték el addig, amíg a nyomozás tartott, azután elvitték és a vásárokon értékesítették azokat a betyárok. Természetesen arra is ügyeltek, hogy idegen betyárok se károsíthassák meg a védelmük alatt álló uradalmakat.

A csárdával kapcsolatban olyan monda él a nép emlékeiben, hogy a 19. század ötvenes éveiben a csárdával szemben felépített pandur-laktanyát a betyárok megfélemezésére építették. Ez is igaz lehet, és valóban hihető akkor lenne, ha nem tudnánk, hogy mind a betyárok, mind pedig a pandúrok nagyon vigyáztak arra, hogy egymásba ne "botoljanak". Ha pandúrok voltak a csárdában, akkor a betyárok elkerülték a csárdát, ha betyárok mulattak a csárdában, akkor a pandúroknak rendszerint másfelé volt dolguk.

Inkább az a feltevés látszik jobban elfogadhatónak, hogy a bécsi udvar a Batthyány grófok csákoki birtokát figyeltette a pandúrokkal. Ugyanis vadászatok ürügyén itt gyűltek össze az elégedetlen főurak politikai véleménycserére, ahol spicli nem férközhetett közéjük nem tarthatta szemmel őket. Ezt a felvetést erősíti báró Podmaniczky Frigyes: Az alföldi vadászok tanyája c. regénye, melyben leírja, hogy mivel töltötték itt idejüket az urak, bemutatja a vadásztanyát, ami bizonyítja, hogy maga is többször megfordult itt. A regény előszavát Mikszáth Kálmán írta, ebben a következőket mondja: a regény írójáról:

"Regényei gyenge dolgok ... De azért e regények többé-kevésbé mégis érdekesek, mert kifejezői annak a kornak és hangulatnak, amikor a magyar ember a sorok közt kereste az olvasni valót.... Az alföldi vadászok tanyája a legelterjedtebb. De nem csoda. A nép mint minden elnyomott nép, várt valamit. Tudja is ő, mit. Várt és várt, mert jól esett várnia jobb fordulatot. Várta a szétszórt vezetőktől, nagyjaitól, elnémult államférfiaktól. Ezek pedig nem találkozhattak, csak ártatlan ürügyek alatt. Lakodalmakon, vadászatokon, az alföldi pusztaságokon, ahol spicli nincs ... Podmaniczky tényleg folyton érintkezett az elégedetlen vezérekkel, részt vett összejöveteleiken, tanácskozásaikon, hallotta terveiket, reményeiket, s elméje fölszította azt, amit éreztek, mondtak, s akaratlanul is ezeket tükrözte vissza tolla - nem is említve a hangulatot, mely érdekes lehet, ha egy művész csinálja a művészi genije erejével, de ebben az időben százszorta érdekesebb volt egy laikusnak a kedélyhangulata, ki azokkal beszélt, akiktől országszerte várták mindazt, ami a szíveknek drága." ⁵

Podmaniczky tehát regényének témájául e Kondoros melletti csáki vadásztanya színhelyét választotta, amivel igazoltnak látszik a Mikszáth tollából való fenti idézet. Ugyanakkor az is, hogy a pandúrlaktanya felállításának politikai és nem rendészeti okai voltak elsősorban.

A csárda tehát abban az időben keletkezett, amikor még Békés - csaba és Szarvas között település nem volt. A Kondorosi Csárdáról is elmondhatjuk azt amit a többiről, hogy " mindennapi szerepük volt a hajtott vagy igába fogott jószág itatását, pihentetését lehetővé tevő, az utonjárók részére - jó haszon fejében - innivalót, szórakozási - közösségi lehetőséget, menedékhelyet nyújtó pusztai csárdáknak. " 6

Az 1852 végén, 1853 elején készült összeírás idején - , mely a közbiztonság helyreállítását célzó intézkedések kapcsán készült - a Dél-Alföld pusztai csárdái között Békés megyében a legjelentősebb a Kondorosi csárda. Ebben az időben a csárdában összesen 11 sze - mely lakott / dolgozott / , 7 férfi és 4 nő. 7

A XIX. sz. első negyedéig az uradalmak általában fenntartották a csárdák saját kezelésű rendszerét. Ekkor az uradalmak, saját terme - lésű vagy főzésű borát, sörét és pálinkáját árusították a csárdások, s ezért csapbért / jutalékot / kaptak. 8

Az 1820-as évektől fogva a gabona, majd a gyapju konjunktúra következményeként az uradalmak lemondtak a csárdák saját kezelésű rendszeréről, s azokat árendába adták vállalkozó kedvű, polgáriasodó elemeknek.

A csárda és a hozzá tartozó csárdaföld bérét a várható forgalom arányában állapították meg. A Kondorosi Csárdát 1826-1828-ra 479 váltóforintért bérelte ki a földesuraktól Szarvas városa, és 500 váltóforintért adta tovább Vostyiár Mátyás csárdásnak. 9

Ebben az időben a Kondorosi Csárdához tartozó csárdaföld kiterjedése 100 hold legelő volt, melynek egyharmadát szántóként használhatta a bérlő. 10 A csárdabérlés jó földbérleti és állattartási lehetőséget jelentett. Az uradalmak éppen emiatt szabták meg, hogy mennyit köteles, ill. szánthat föl a csárdabérlő a csárdaföldből, és mennyit köteles legelőnek vagy kaszálónak megtartani. A legelők, kaszálók a csárdához érkezők lovainak, marháinak legeltetésére, pihentetésére, szénával való ellátására szolgáltak.

A csárdással kötött szerződések gyakran tartalmazták a csárdás magatartásbeli kötelmeit, és a csárda feladatával kapcsolatos elvárásokat. A Kondorosi Csárda bérbeadásakor 1825-ben az uradalom a bérleti szerződésben ezt így fogalmazta meg: " Hogy a Vendégfogadónak bötse és kellete fel-tartasson és a vendégek pénzért illendő szolgálatot kaphassanak, Vendégfogadónak jó alkalmas ember mindenkor az Uradalmi Tiszttségnek tudtával vétessen fel. Különben pedig a Vendégfogadó mindenkor jó hegyi borral és pálinkával és szilvóriummal, szénával és abrakkal provideálva legyen. " 11

A csárdát továbbadó Szarvas mezőváros a csárdás kötelmeit még pontosabban meghatározta: " Nem tsak a Vendégeknek szükséges mindenféle accommodatióval a tiszta ágybéli ruhával egész készséggel akarunk szolgálni, hanem a helybeli lakosok eránt is kitelhetőségig nyájasan kívánjuk magunkat viselni ...

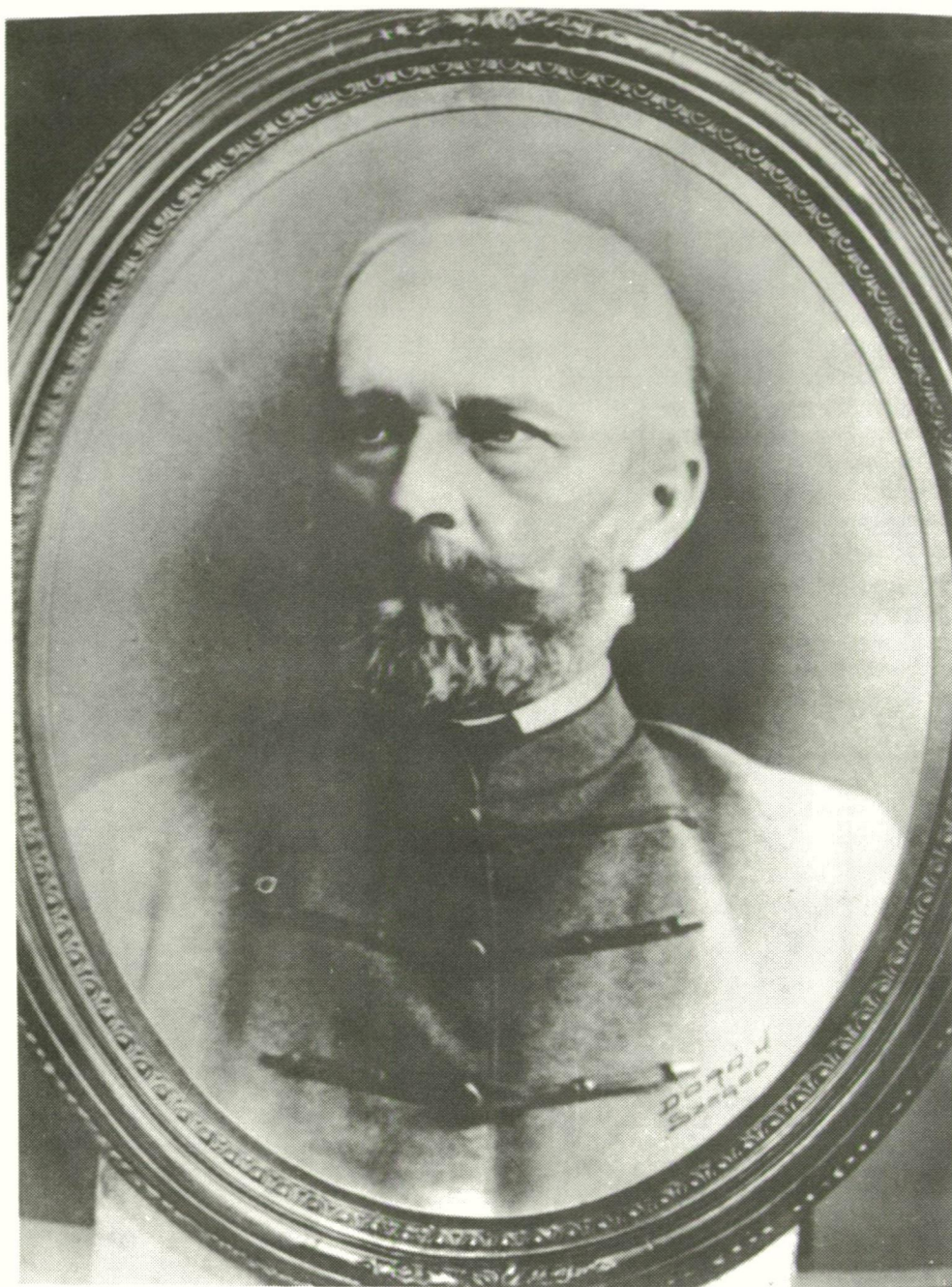
A Városnak kedvét az által is akarjuk elnyerni, hogy nem tsak minden készületeink tiszták légyenek, hanem a Szobák és a konyha is tsinossággal ékeskedjen. " ¹²

A 19. sz. közepe táján a csárda kocsmárosa a Szarvasrók ide-telepedett Bagi Pál / 1803-1868 / volt. Ez az időszak volt a csárda életében a legjelentősebb korszak, tekintettel arra, hogy ebben az időben élte fénykorát az alföldi betyárvilág.

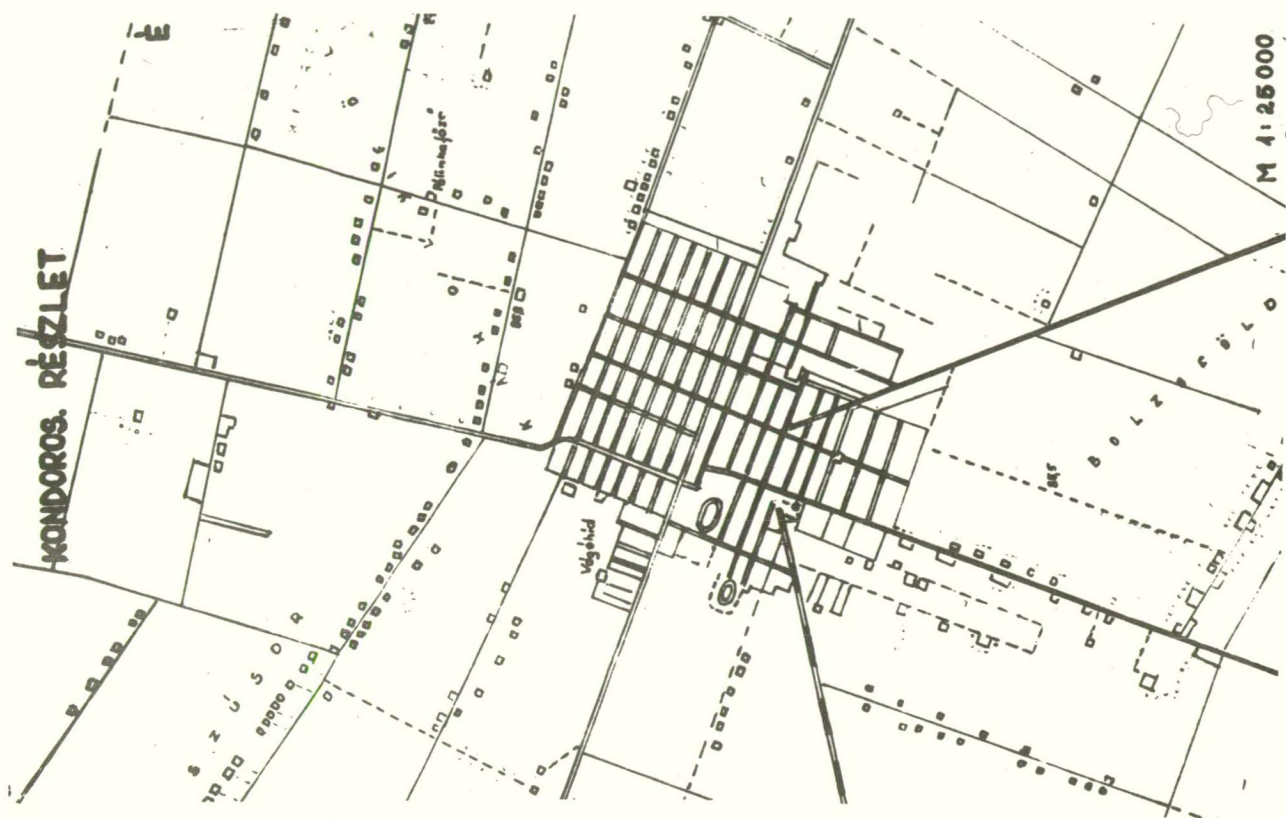
Bagi Pál felesége, Adamik Anna, az a bizonyos " csárdabeli szép - asszony " , akit Arany János megénekelt népdalként elterjedt versében, amit ma mindenki a " Kondorosi csárda mellett " c. nótaként ismer. ¹³

A Kondorosi Csárda és környéke, a pusztá, több költőnket is megragadta nem hétköznapi életével és hangulatával, s ebből fakadó érzéseiknek szép versekben adtak hangot.

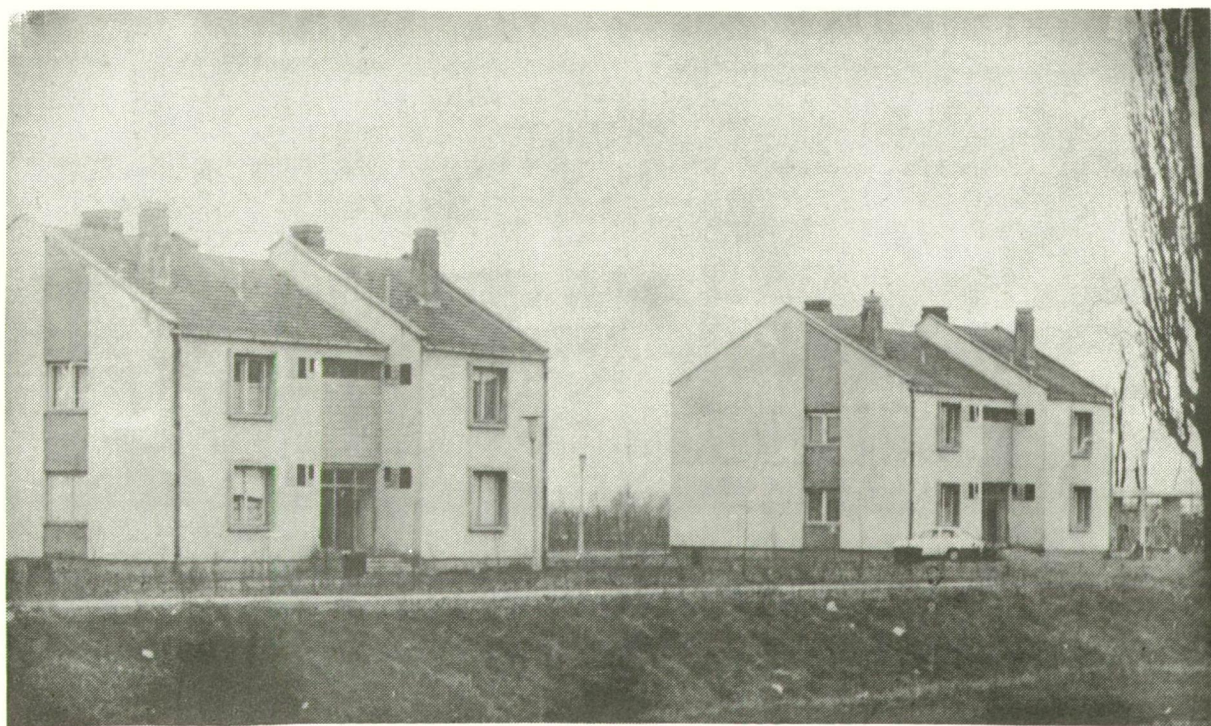
A régi csárdából csak a kétnyílású kémény maradt meg, az egyik nyílás a füst elvezetésére, a másik a betyárok menekülésére szolgált. Ezen kusztak fel vagy le a betyárok, s ez a nyílás egy alagutba vezetett, melynek elejéből pinceborozót rendeztek. Ma a csárda idegenforgalmi nevezetessége nemcsak a községnek, hanem Békés megyének is.

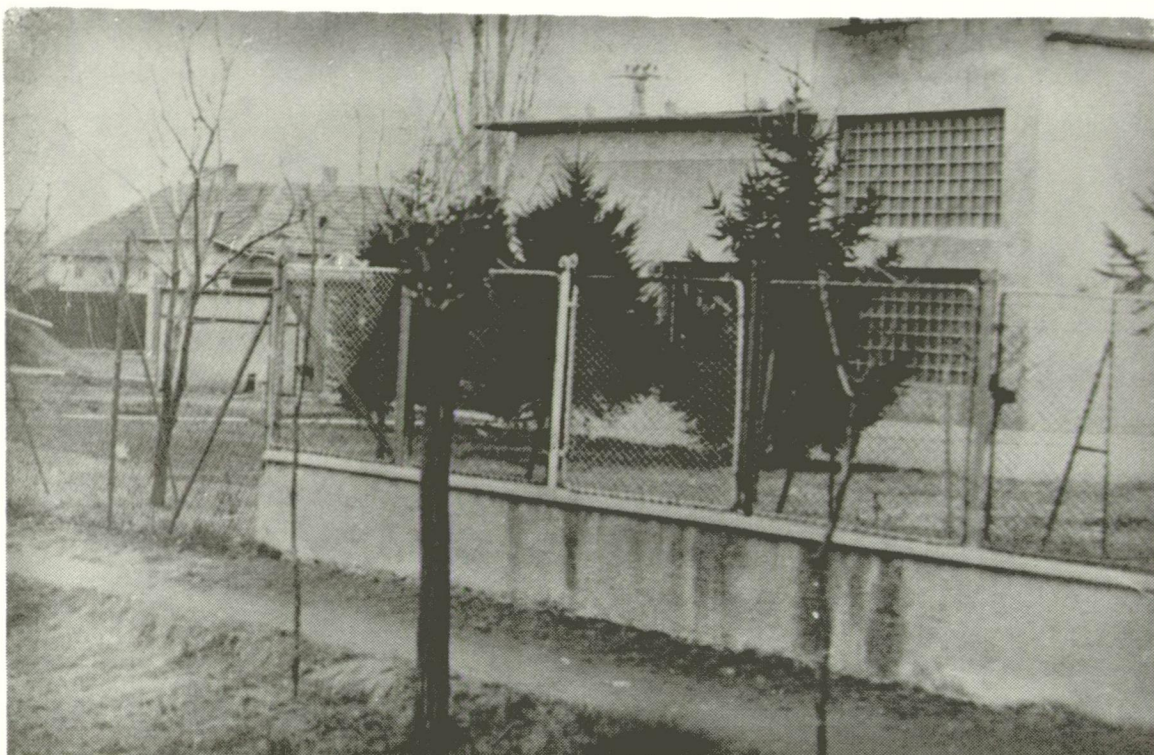
Dérczy Ferenc, Kondoros egyik újjátelepítője. / Szepesváry Iván ny.
mérnök, Dérczy Ferenc unokája tulajdonában lévő fénykép. /

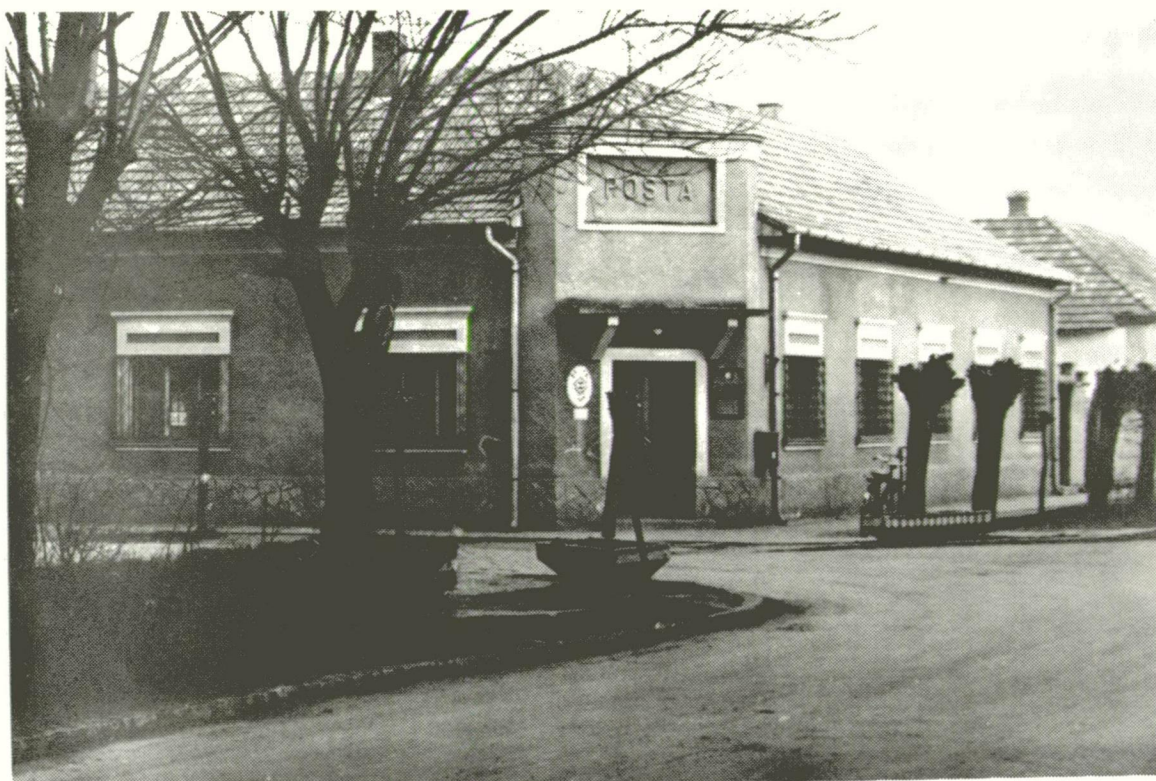
Kondoros központi részének vázlata.

Az 1970-es évek elején épült társasházak.

A Községi Vízmu.

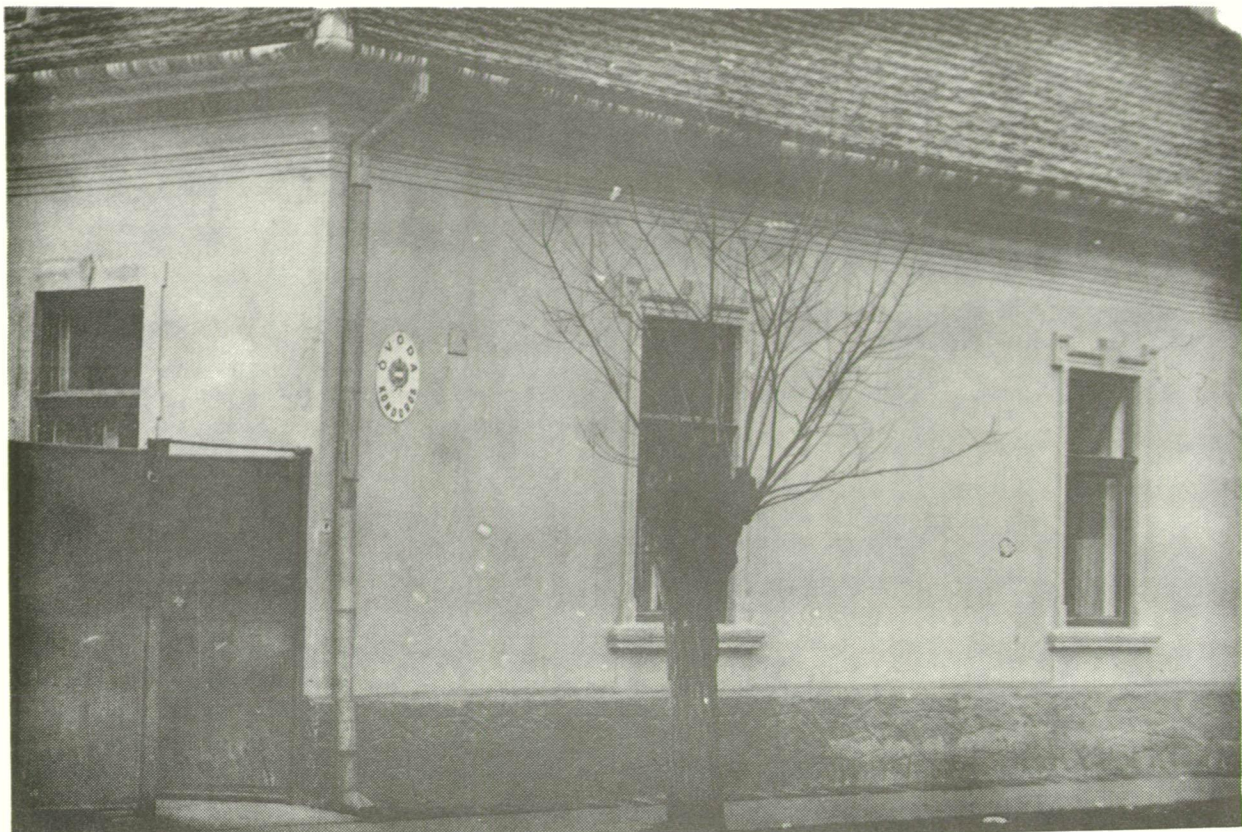
A kondorosi posta épülete.

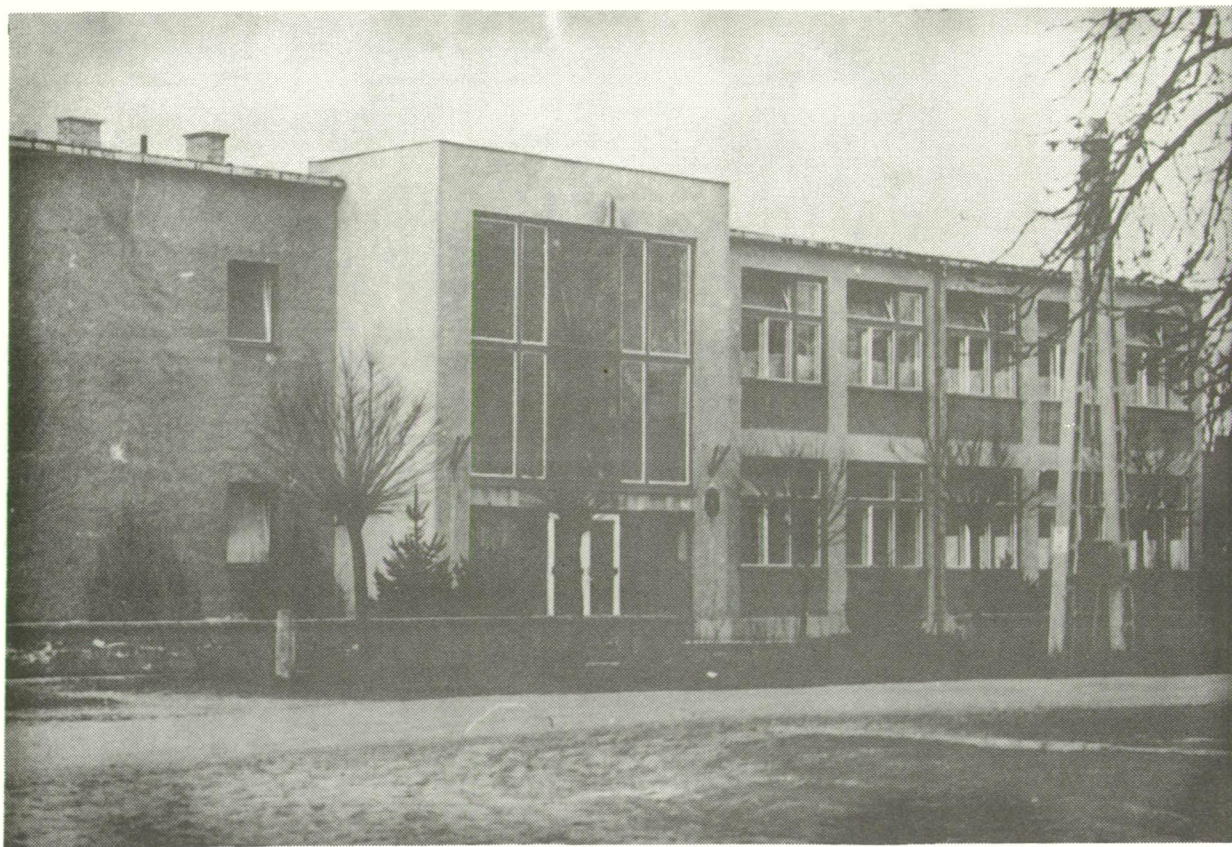
A község filmszínháza.

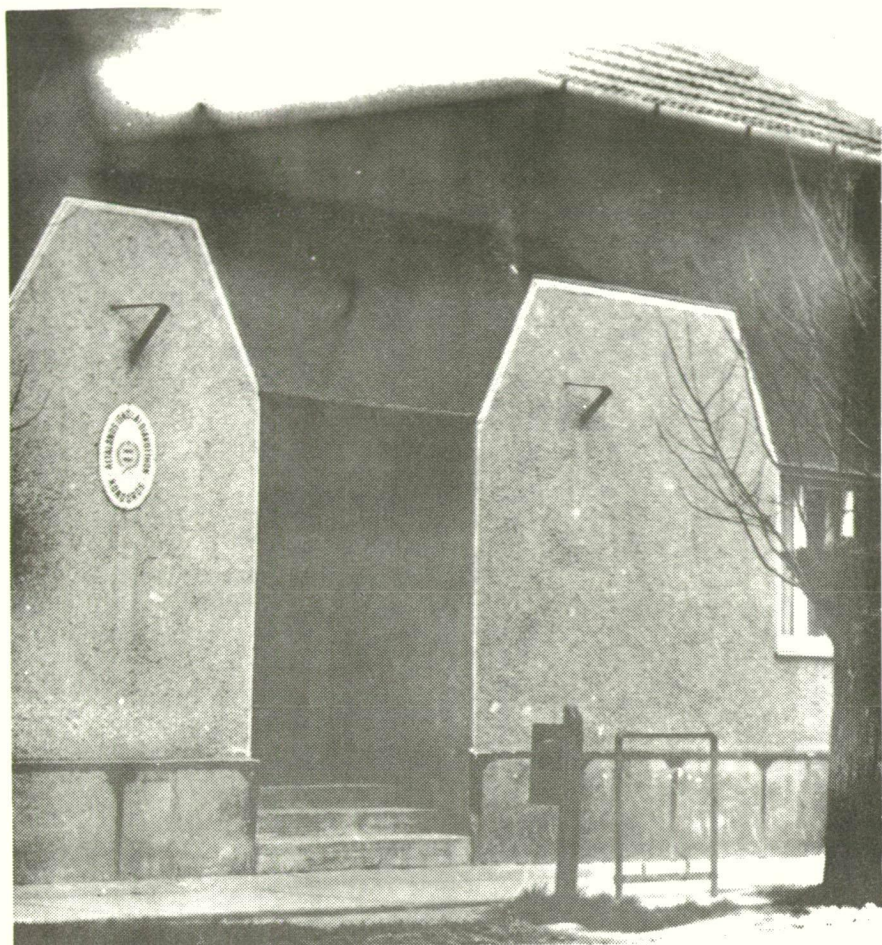
A MÁV állomás épülete.

A községi óvoda épülete.

Az 1960-as évek közepén épült általános iskola.

Az általános iskolai
diákothron bejárata.

Az öregek napközi otthona.

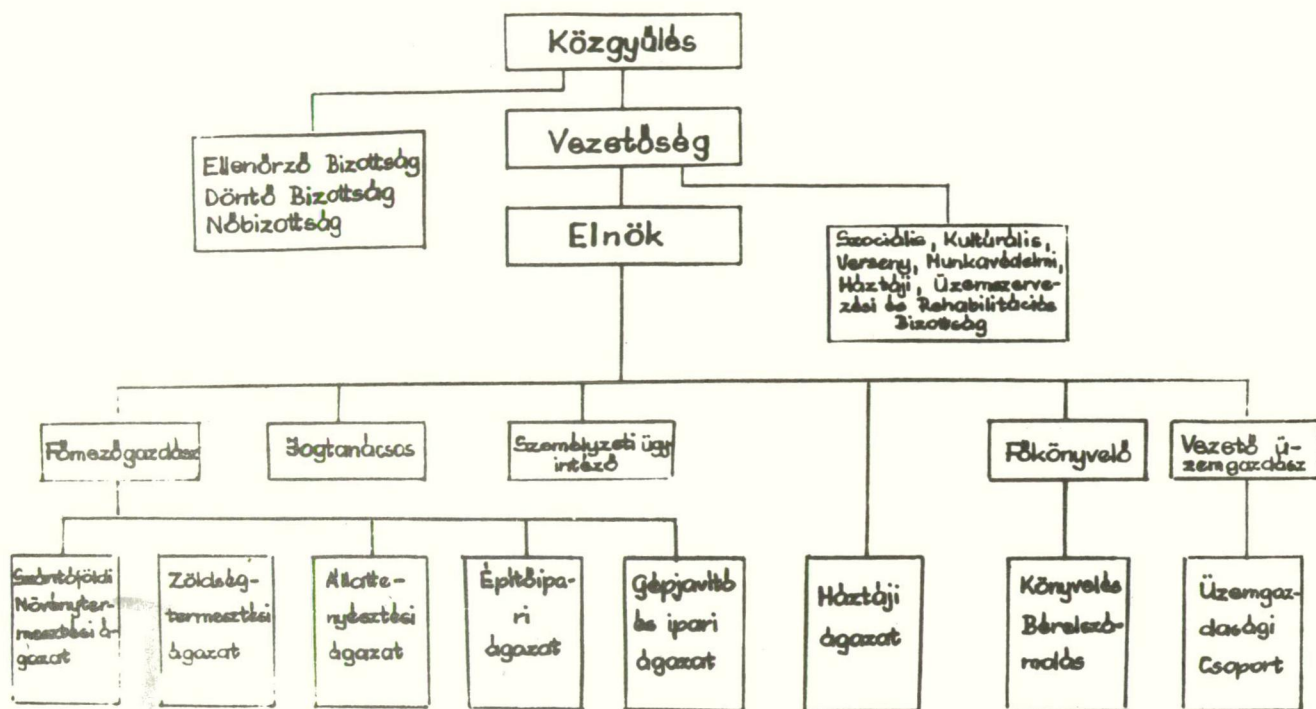

Az Egyesült Mezőgazdasági Termelőszövetkezet székháza.
/ Korábban a Dolgozók MGTSZ székháza. /

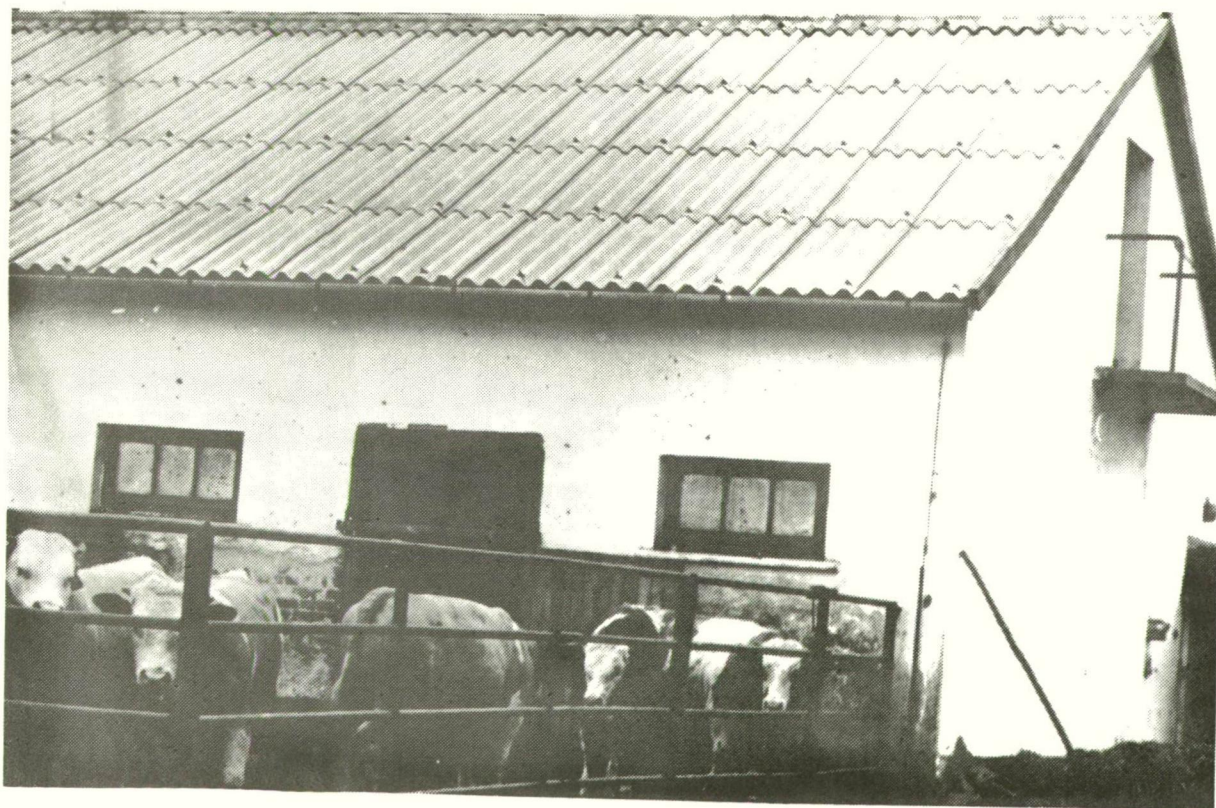

Az Egyesült MGTSZ egyik üzemegységének épülete
/ Régebben a Lenin MGTSZ üzemegysége. /

A DOLGOZÓK MEZŐGAZDASÁGI TERMELŐSZÖVETKEZET SZERVEZETI FELÉPÍTÉSE

A Dolgozók MGTSZ szervezeti felépítése az egyesülés előtt.

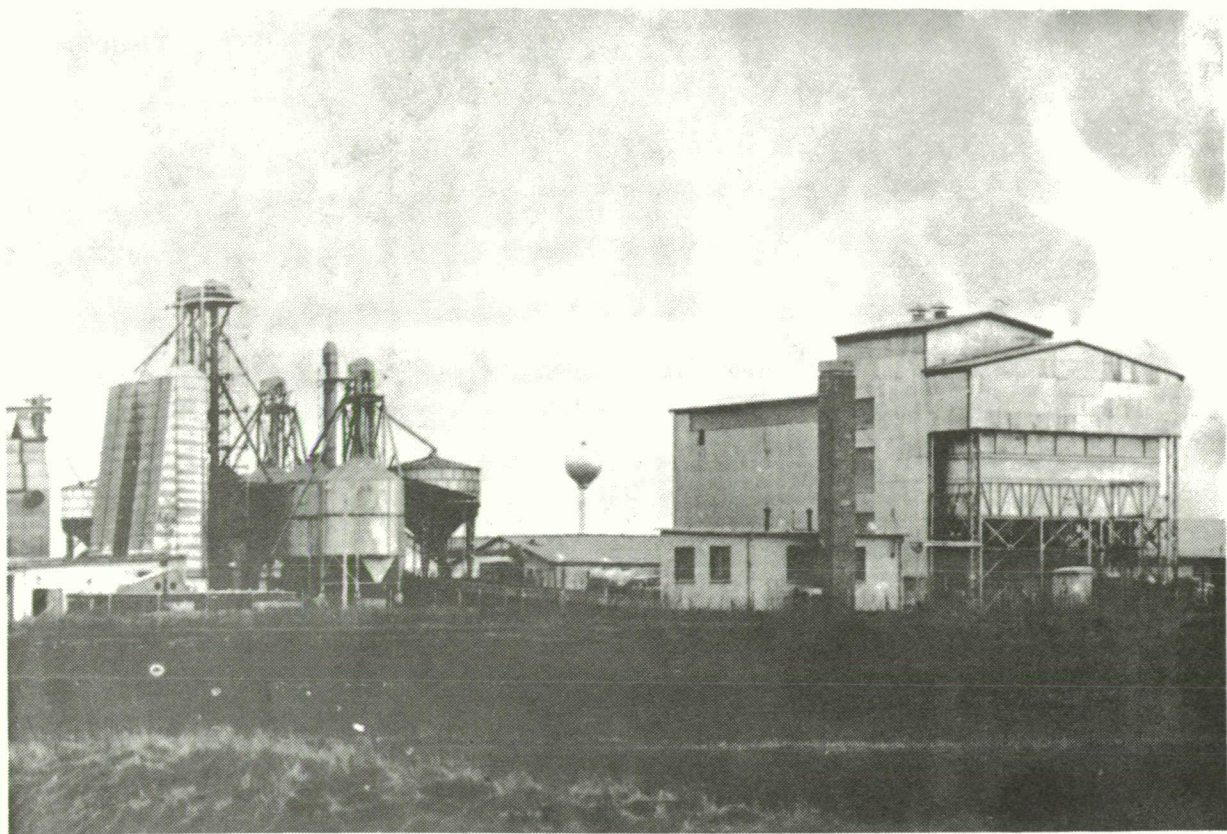
Nagyüzemi állattartás.

Munkába készülnek a szövetkezet gépei.

A géppark egy része.

közös vállalkozású takarmánykeverő üzem.

Az ÁFÉSZ irodaháza.

Az ÁFÉSZ vas-műszaki üzlete.

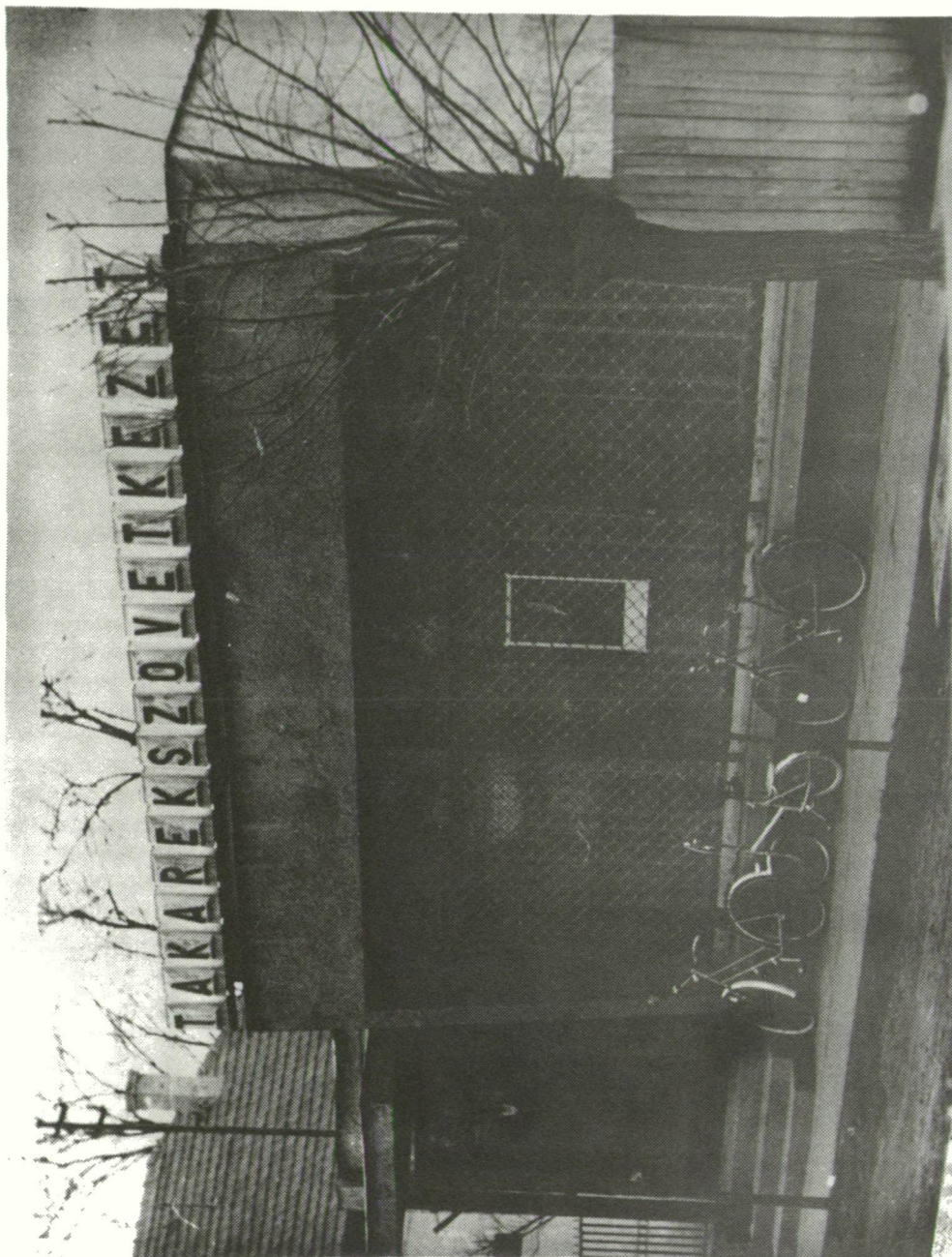
A szövetkezeti ruházati bolt.

Élelmiszerbolt és bisztró az Aradi úton.

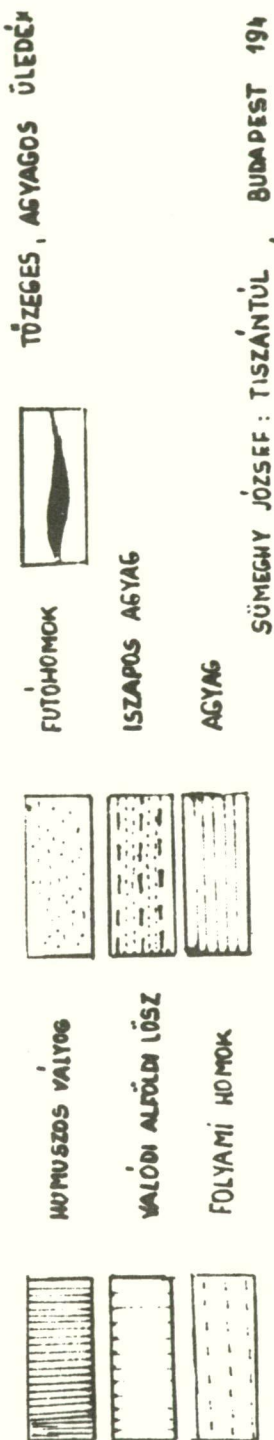
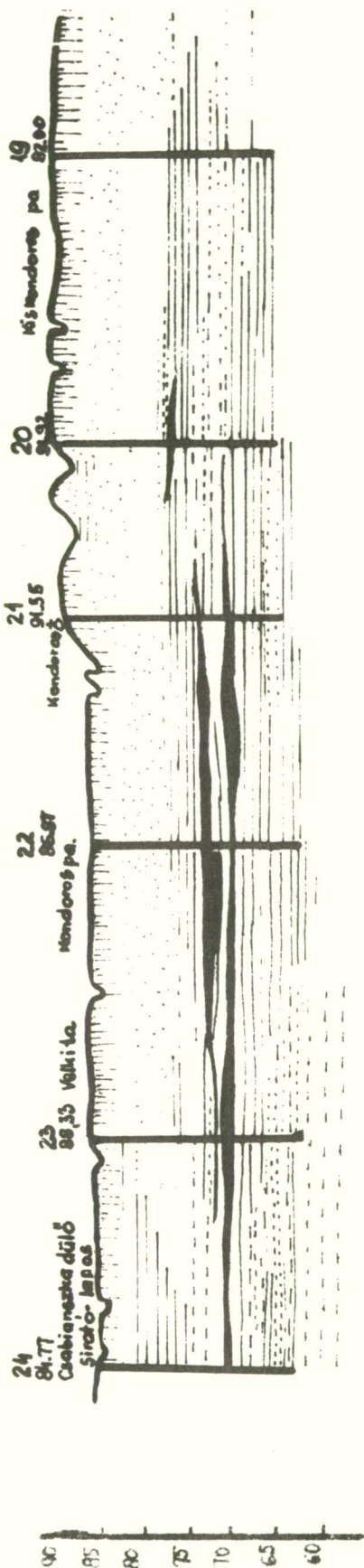

A Szarvasi Vas és Fémipari KTSZ kondorosi részlege.

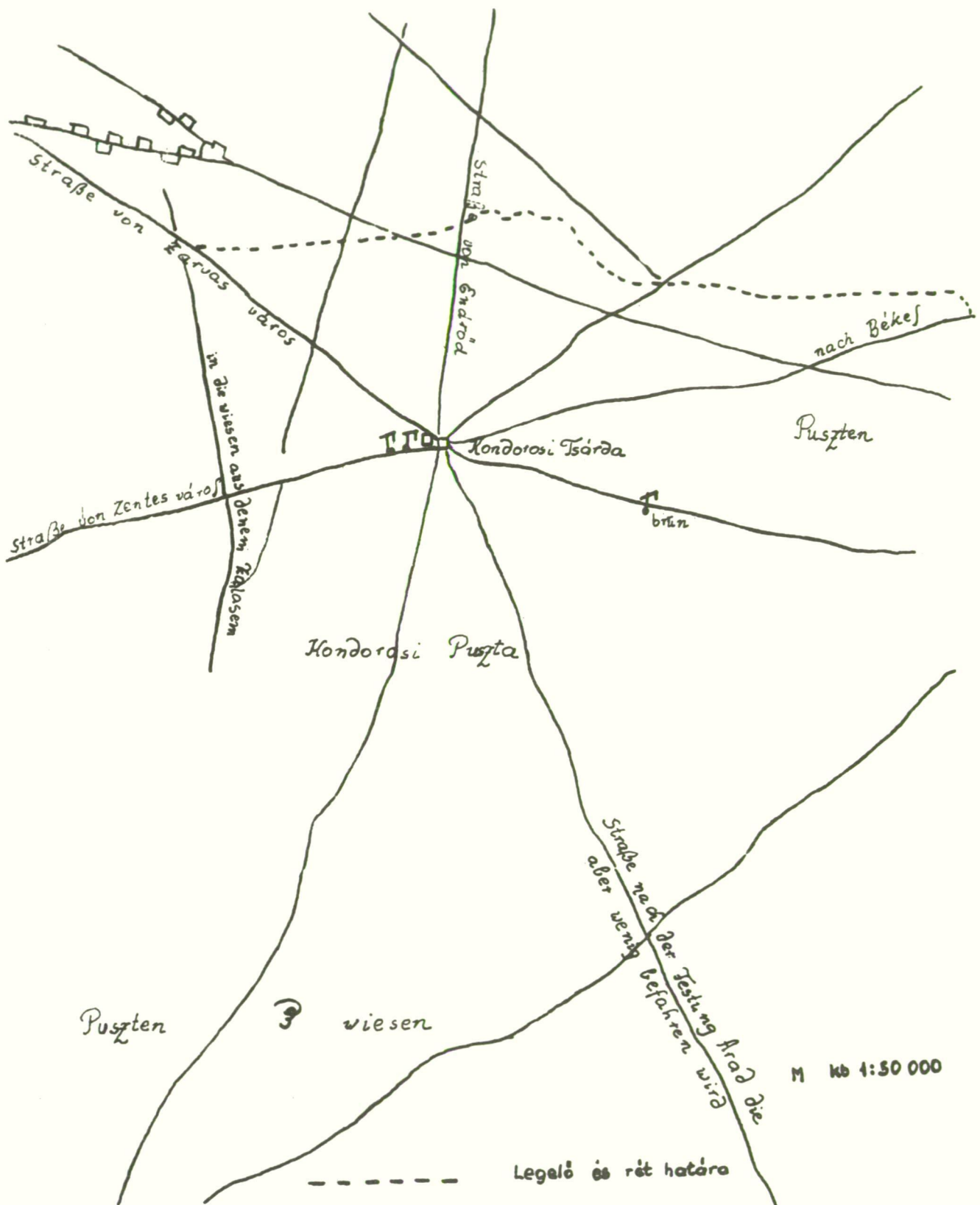
A Kondorosi Takarékszövetkezet székháza.

TISZA FÖLDVÁR – BÉKÉSCSABAI GEOLÓGIAI HOSSZ-SZELVÉNY

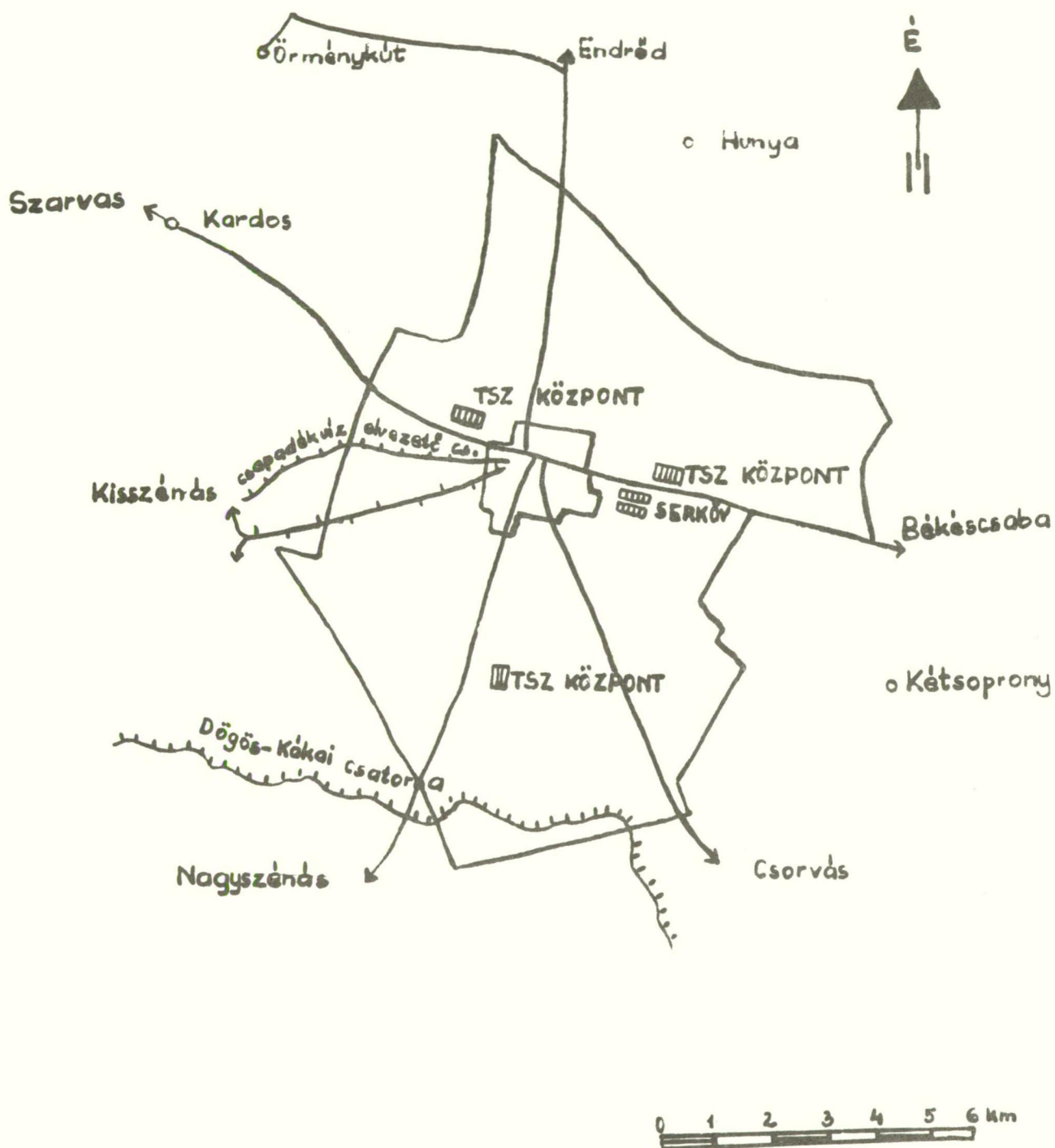

SÜMEGHY JÓZSEF: TISZÁNTÚL, BUDAPEST 194

MÁSOLAT 1782-BEN KÉSZÜLT OSZTRÁK KATONAI TÉRKÉPLAPRÓL

KONDOROS ÉS KÖRNYÉKE VÁZLATOS TÉRKÉPE

Kondoros természeti földrajza

1. 1970. évi népszámlálás 8.
2. Somogyi Sándor: Az Alföld természetföldrajzi jellemzése. Földtani felépítés és a felszín kialakulása. A dunai Alföld c. kötetben. Akadémiai Kiadó 1967. 19. old.
3. Udvarhelyi - Futó - Moholi - Páristáné - Zétényi:
Magyarország természeti és gazdasági földrajza. Tankönyvkiadó 1968. 17-19. old.
4. Enyedi György: A Délkelet Alföld mezőgazdasági földrajza. Akadémiai Kiadó 1964. 55. old.
- 4/a. Eperjessy Kálmán: Békés megye az első katonai felvétel / 1782 - 1785 / országleírásaiban. Körös Népe IV. Békéscsaba, 1963.
5. Tornyai László - Kocsárdi Ferenc :
Magyarázó a Kondoros " Dolgozók " Tsz gazdaságának genetikus üzemi talajtérképéhez 1965. 6-7. old.
6. Enyedi György: A Délkelet Alföld mezőgazdasági földrajza. Akadémiai Kiadó. 1964. 61-62. old.
7. Somogyi Sándor: Az Alföld tájértékelése. Az éghajlat gya - korlati vonatkozásai. A dunai Alföld c. kötetben. Akadémiai Kiadó 1967. 114. old.
8. Magyarország éghajlati atlasza II. kötet 42. old.
9. Péczely György: Körös - Maros közti síkság. Éghajlat. A tiszai Alföld c. kötetben. Akadémiai Kiadó 1969. 307 old.
10. Tornyai László - Kocsárdi Ferenc :
Magyarázó a Kondoros " Dolgozók " Tsz gazdaságának genetikus üzemi talajtérképéhez. 1965. 12-15. old.

J E G Y Z É T E K

Kondoros története az újratelepítésig =====

1. Banner János: A kőkori élet Békés vármegyében. Gyula, 1941.
/ 75 - 1893 : 34 / .
2. Orosháza története. Szerk. Nagy Gyula. Orosháza, 1965. 103. o.
3. Orosháza története. Orosháza, 1965. 116. o.
4. Juhász Irén megyei régész azonosítása. Rindó József tanár közlése. Kondoros, Ady Endre u. 3.
5. Orosháza története. Orosháza, 1965. 223. o.
6. U. o. 224. o.
7. U. o. 225. o.
8. Haan Lajos: Békés Csaba mezővárosa hajdanáról és mostani állapotjáról. Pest, 1866.
9. Karácsonyi János: Békésvármegye története I. 38. o. Gyula, 1896.
10. Karácsonyi János: Békésvármegye története I. U. o.
11. Karácsonyi János: Békésvármegye története II. 95. o.
12. Karácsonyi János: Békésvármegye története II. 195. o.
13. Karácsonyi János: Békésvármegye története II. 95 - 97. o. Gyula, 1896.

Kondoros története

/ 1875 - 1919 /

1. Karácsonyi János: Békésvármegye története. Gyula, 1896. II. köt.
2. BML Békés vm. törvényhat. bizottsága közgyűlési jegyzőkönyve 413/1874. 2. 102. sz. a.
3. BML Békés vm. törvényhatósági bizottsága közgyűlési jegyzőkönyve. 3/1875.
4. Márkus György szerk. Békés vármegye. Budapest, 1936.
5. Szepesváry Iván mérnök közlése. Lakása: Budapest, II. Lukács u. 2.
6. Szepesváry Iván mérnök közlése.
7. Dr. Irányi István : Petőfi István / Békési Élet, 1/1973. 21. o.
8. Dr. Irányi István: U. o. 13. o.
9. Dr. Irányi István: U. o. 21-22. o.
10. Kondoros község képviselőtestületének az 1875. évi december 23-án tartott üléséről készült jegyzőkönyv 2/1876. sz. a / Községi Tanács irattára /
11. Lásd: Melléklet.
12. Az evangélikus egyház halotti anyakönyve 1887-1891.
13. BML Kondoros község képviselőtestületi gyűlések jegyzőkönyve / Ezután: Kgy. jkv. / 30/1887. június 26. sz. a.
14. Kondoros község képviselőtestületének 1875. dec. 23-án tartott üléséről készült jegyzőkönyv 2/1876. Kondoros község irattára.
15. Kondoros róm. kath. egyház " Historia domus " - a 5. o.
16. Lásd házhelyet kapottak névsora 12. o.
17. BML Békés vm. alisp. VIII. 143/1893. alapsz.
18. U. o.
19. Kondoros róm. kath. egyház " Historia domus " - a 5. o.

20. BML Békés vm. alisp. VIII. 143/1893. alapsz.
21. BML Békés vm. alisp. VIII. 143/1893. alapsz.
22. U. o.
23. Békés megyei Gazdasági Egylet 1891. évi értesítője 70-89. o.
24. BML Kgy jkv 1885.
25. BML Kgy. jkv. 32/1886. aug. 29. sz. h.
26. BML Kgy. jkv. 33/1886. aug. 29. sz. h.
27. BML Kgy. jkv. 24/1887. márc. 23. sz. h.
28. BML Kgy. jkv. 3/1889. jul. 22. sz. h.
29. BML Kgy. jkv. 15/1889. jul. 22. sz. h.
30. BML Kgy. jkv. 36/1890. dec. 3. sz. h.
31. BML Kgy. jkv. 21/1892. jun. 24. sz. h.
32. BML Kgy. jkv. 41/1893. jul. 14. sz. h.
33. BML Kgy. jkv. 28/1893. ápr. 29. sz. h.
34. BML Kgy. jkv. 10/1905. febr. 14. sz. h.
35. BML Kgy. jkv. 47/1893. aug. 12. sz. h.
36. BML Kgy. jkv. 52/1904. okt. 14. sz. h.
37. BML Kgy. jkv. 52/1897. aug. 26. sz. h.
38. BML Kgy. jkv. 31/1893. ápr. 29. sz. h.
39. BML Kgy. jkv. 23/1896. nov. 27. sz. h.
40. BML Kgy. jkv. 10/1910. jan. 13. sz. h.
41. BML Kgy. jkv. 15/1907. febr. 26. sz. h.
42. BML Kgy. jkv. 29/1893. ápr. 29. sz. h.
43. BML Kgy. jkv. 5/1885. ápr. 20. sz. h.
44. BML Kgy. jkv. 44/1887. okt. 26. sz. h.
45. BML Kgy. jkv. 27/1892. aug. 9. sz. h.
46. BML Kgy. jkv. 3/1895. febr. 3. sz. h.

47. BML Kgy. jkv. 17/1896. ápr. 9. sz. h.
48. BML Kgy. jkv. 78/1903. okt. 7. sz. h.
49. BML Kgy. jkv. 31/1906. ápr. 19. sz. h.
50. BML Kgy. jkv. 66/1913. okt. 31. sz. h.
51. 1900. évi népszámlálási adatok.
52. BML Békés vm. alispánja MMI. IV. 770/1891. alapsz.
53. BML Békés vm. főisp. MMI. 1103/1891. alapsz.
54. BML Békés vm. főisp. MMI. 297/1891.
55. BML Békés vm. alisp. MMI. II. 193/1894 és BML Békés vm. főisp. MMI. 456/1894.
56. BML Békés vm. főisp. MMI. 1103/1891. alapsz.
57. BML Békés vm. alisp. MMI. 11458/1897. alapsz.
58. BML Békés vm. főisp. biz. 125/1897. alapsz.
59. BML Békés vm. főisp. biz. 70/1901. alapsz.
60. BML Kgy. jkv. 28/1905. márc. 29. sz. h.
61. BML Kgy. jkv. 8/1915. jan. 28. sz. h.
62. BML Kgy. jkv. 5/1918. febr. 12. sz. h.
63. A róm. kath. egyház " Historia domus - " a 1920. évi bejegyzések között.
64. BML Kgy. jkv. 3/1920. máj. 21. sz. h.
65. BML Kgy. jkv. 3/1920. máj. 21. sz. h.
66. Róm. kath. egyház " Historia domus" - a 1920. évi bejegyzések között.
67. BML Békés megyei Népszava, Békéscsaba, 1919. évi ápr. 12. sz.
68. BML Békés megyei Népszava, Békéscsaba, 1919. évi ápr. 15. sz.
69. BML Békés megyei Népszava, Békéscsaba, 1919. évi ápr. 12. sz.
70. A Tanácsköztársaság Békésmegyében 1919. Kiadja az MSZMP Békés Megyei Bizottsága és a Békés Megyei Tanács V.B. Békéscsaba, 1969.
71. BML. Kgy. jkv. 3/1920. máj. 21. sz. h.

Az ellenforradalmi rendszer kora

1. BML Kgy. jkv. 28/1920. máj. 21. sz. j.
2. BML Kgy. jkv. 2/1920. máj. 21. sz. j.
3. A róm. kath. egyház " Historia domus " - ának 1920. évi bejegyzései között.
4. U. o.
5. U. o.
6. BML Békés m. főisp. ir. MMI. 552/1920.
7. BML Kgy. jkv. 193/1938. sz. h.
8. BML Kgy. jkv. 3/1920. máj. 21. sz. j.
9. BML Kgy. jkv. 133/1921. okt. 31. sz. j.
10. Országos Földbirtokrendező Biróság 23103/1923. O. F. B. sz. Községi Tanács irattára 3695/1923. ikt. sz.
11. BML Békés vm. alisp. ált. ir. 15748/1932. alapsz.
12. BML Békés vm. alisp. ált. ir. 14132/1932. alapsz.
13. U. o.
14. Róm. kath. egyház " Historia domus " - ának 1935. évi bejegyzései között.
15. Az 1930. évi népszámlálás, M. Stat. Közl. új sorozat 83. köt. Budapest, 1932. 151. old.
16. Az 1935. évi birtokstatisztika
17. Az 1930. évi népszámlálás
18. 1960. évi népszámlálás
19. Az 1970. évi népszámlálás 8. Békés megye adatai. Budapest, 1972. 393. old.
20. BML Kgy. jkv. 155/1930. nov. 21. sz. h.
21. BML Kgy. jkv. 9/1935. jan. 21. sz. h.
22. BML Kgy. jkv. 61/1928. jún. 1. és 72/1928. jún. 28.

23. BML Kgy. jkv. 122/1928. jun. 28. sz. h. és
BML Kgy. jkv. 35/1936. ápr. 16. sz. h.
24. BML Kgy. jkv. 128/1942. nov. 7. sz. h.
25. Hunya István: Emeltő fővel Bp. 1974. 18. old.
26. BML alispáni iratok 2155/1921. alapsz.
27. BML alispáni iratok 19068/1922. sz.
28. Hunya István: Emelt fővel 48. old.
29. Hunya István: Idézett mű
30. BML, Bm. főispánjának ir. MMI. 753/1922. sz.
31. Hunya István: I. m.
32. BML. Békés vm. alisp. ált. ir. 2155/1921. alapsz.
33. BML. Bm. főisp. ir. 259/1924.
34. BML Bm. főisp. ir. 816/1926.
35. BML. Szarvasi járás főszolgabírájától MMI. 2642/1938.
36. BML, Kondoros Nagyközség ir. MMI. 4140/1942.,
4141/1942., 4142/1942. ikt. sz.
37. Régős András apátplébános / Szarvas / közlése. Egy Kondoroson terjesztett eredeti békepárti röplapot a BML-nak ajándékozott.

1. Hercegh Ferencné: Kondoros község szabad negyedszázada. Szarvas város-járás szabad negyedszázada c. köt. 348. o.
2. U. o.
3. U. o. 347. o.
4. U. o. 348. o.
5. G. Vass István: Az SzDP, az NPP, a Kisgazda Párt és a Polgári Demokrata Párt tevékenysége 1944-45-ben és az 1945-ös választások Békés megyében. Békés megye 1944-45-ben. Békéscsaba, 1975. 307-316. o.
6. Hercegh Ferencné: Kondoros község szabad negyedszázada. Szarvas város-járás szabad negyedszázada, Szarvas, 1970. 348. o.
7. U. o. 349. o.
8. Tibori János: A felszabadult Békéscsaba másfél évtizedes története 1944-1961. Békéscsaba, 1961. 296. o.
9. 1945. évi Nemzeti Bizottsági jegyzőkönyvek. D. 4. NB. 1945. jan. 15.
10. G. Vass István: I. m. 307-316. o.
11. Hercegh Ferencné: Kondoros község szabad negyedszázada. Szarvas város-járás szabad negyedszázada. i.m. 357. o.
12. U. o.
13. U. o.
14. U. o.
15. U. o. 358. o.
16. A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956-1962. Kossuth Könyvkiadó 1964. 29. o.
17. Tóth Pál tanácselnök közlése, Kondoros, Hősök u. 36.

18. Tóth Pál tanácselnök közlése, Kondoros, Hősök u. 36.
19. Major János: Községünk gazdasági helyzetének értékelése, a település kommunális ellátottságából, a lakosság egészségügyi és szociális, kulturális ellátottságából adódó problémák. Szakdolgozat 1974. 27. o.
20. Major János: vb. titkár adatszolgáltatása, Kondoros, Nagyközségi tanács
21. Major János vb. titkár közlése.
22. Major János vb. titkár közlése.
23. Major János: Szakdolgozat 19. o.
24. Major János: vb. titkár adatszolgáltatása.
25. Major János: Szakdolgozat 32-33. old.
26. Major János: vb. titkár közlése
27. Major János vb. titkár közlése
28. Major János vb. titkár közlése
29. Major János vb. titkár közlése
30. Major János: Szakdolgozat 2. o.
31. Major János: Szakdolgozat 5. o.
32. A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. rész a Népesség főbb adatai 278. o.
33. Kondoros Nagyközségi Tanács adatszolgáltatása.
34. Kondoros Nagyközségi Tanács adatszolgáltatása.
35. Kondorosi Takarékszövetkezet 1960. évi mérlegbeszámolója.
36. A Kondorosi Takarékszövetkezet 1965. évi mérlegbeszámolója.
37. A Kondorosi Takarékszövetkezet 1960. évi mérlegbeszámolója.
38. A Kondorosi Takarékszövetkezet 1973. évi mérlegbeszámolója.
39. A Kondorosi ÁFÉSZ könyvelőségének adatszolgáltatása.
40. Az ÁFÉSZ 1951-es mérlege. Az ÁFÉSZ irattára.
41. Az ÁFÉSZ 1955. évi mérlege. Az ÁFÉSZ irattára.
42. Az ÁFÉSZ könyvelőségének adatszolgáltatása.

A mezőgazdaság fejlődése

1. Karácsonyi János: Békés vármegye története. II. köt. Gyula, 1896.
2. Molnár Ambrus: Berény népessége és gabonatermesztése a XVI. században. Békési élet 2/73. 229. o.
3. U. o.
4. U. o. 230. o.
5. U. o. 234. o.
6. Enyedi György: A Délkelet-Alföld mezőgazdasági földrajza.
7. Enyedi György: A Délkelet-Alföld mezőgazdasági földrajza. Bp. 1967.
8. A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája. Összeírás községenként. Bp. 1897. I. köt. 430. o.
9. Mezőgazdasági Statisztikai Adatgyűjtemény 1870-1970. III. Községsoros adatok. 2. Sertésállomány. KSH Bp. / év n. / 85. o.
10. Mezőgazdasági Statisztikai Adatgyűjtemény 1870-1970. III. Községsoros adatok. 5. Bivaly, szamár, öszvér, kecske, baromfi. KSH Bp. / év n. / 85. old.
11. Mezőgazdasági Statisztikai Adatgyűjtemény 1870-1970. III. Községsoros adatok. 1. Szarvasmarha-állomány. 4. Juhállomány. KSH Bp. / év n. / 85-86. old.
12. Hercegh Ferencné: Kondoros község szabad negyedszázada. Szarvas város-járás szabad negyedszázada c. k. 349. o.
13. U. o.
14. U. o.
15. Sonkoly Mihály: Két évtized a közösben. A Kondorosi Dolgozók Tsz. jubileumi kiadványa 1970. 8. o.
16. Major András. Kondoros, Lenin u. 1. sz. alatti lakos közlése.
17. BML; Bm. alisp. ált. ir. 18255/1949. alapsz.

18. BML Bm. alisp. ált. ir. 18255/1949. alapsz.
19. BML Bm. Tanács Mg. Oszt. ir. 815-400/1951. sz.
20. Az MSZMP határozatai és dokumentumai 1956-1962. Kosáth Könyvkiadó 13. o.
21. BML Békés vm. alisp. ir. 18255/1949. sz.
22. Godó György: Ünnepi beszéd a Kondorosi Lenin Tsz 25. éves jubileumi közgyűlése alkalmából. Kézirat 3. o.
23. U. o. 5. o.
24. BML Békés vm. alisp. ir. 815-48/1951. sz.
25. Godó György: Ünnepi beszéde a Kondorosi Lenin Tsz 25 éves jubileumi közgyűlése alkalmából. Kézirat 5. o.
26. U. o. 6. o.
27. U. o. 6. o.
28. U. o. 7. o.
29. U. o. 8. o.
30. U. o. 8. o.
31. U. o. 9. o.
32. Jellemzési lap a Kondorosi Lenin Mg. Termelőszövetkezetéről. Lenin Tsz irattára.
33. Godó György: Ünnepi beszéde a Kondorosi Lenin Mg. Tsz 25 éves jubileumi közgyűlése alkalmából. Kézirat 10. o.
34. Sonkoly Mihály: Két évtized a közösben 9. o.
35. U. o. 8. o.
36. U. o. 11. o.
37. Hercegh Ferencné: Kondoros község szabad negyedszázada. Szarvas város-írárs szabad negyedszázada. 354. o.
38. A Dolgozók Mg. Tsz 1951. évi mérlegbeszámolója. Dolgozók Tsz irattára.
39. Sonkoly Mihály: Két évtized a közösben 13-14. o.

40. Fehér Lajos: A szocialista mezőgazdaságért. Bp. 1963. 6. old.
41. Sonkoly Mihály: Két évtized a közösben. 20. o.
42. U. o. 20. o.
43. U. o. 21. o.
44. Hajdu György tsz. tag közlése Bacsó B. u. 33.
45. Sonkoly Mihály: Két évtized a közösben. 25-26. o.
46. U. o.
47. U. o. 26. o.
48. U. o. 26. o.
49. A Kondorosi Dolgozók Mg. Tsz. Tájékoztató fennállásának 25. évfordulója alkalmából. 3. sz. táblázat.
50. U. o.
51. U. o.
52. U. o.
53. U. o. 2. sz. táblázat.
54. U. o. 5. sz. táblázat.
55. U. o. 5. sz. táblázat.
56. U. o. 1. sz. táblázat.
57. U. o. 1. sz. táblázat.
58. A Dolgozók Tsz könyvelőségének adatszolgáltatása.
59. A Vörös Október Tsz könyvelőségének adatszolgáltatása.
60. A Vörös Október Tsz könyvelőségének adatszolgáltatása.
61. A Vörös Október Tsz könyvelőségének adatszolgáltatása.
62. Tóth Pál tanácselnök közlése, Kondoros, Hősök u. 36.
63. Tóth Pál tanácselnök közlése, Kondoros, Hősök u. 36.
64. Elnöki beszámoló az 1957. évi zárszámadó közgyűlésen.
A Vörös Október Tsz irattára.

65. Az 1961. évi mérlegbeszámoló. A Vörös Október Tsz irattára.
66. Az 1972. évi mérlegbeszámoló. A Vörös Október Tsz irattára.
67. A Vörös Október Tsz könyvelőségének adatszolgáltatása.
68. Kovács Sándor: A Kondorosi Sertéstenyésztő- Hízlaló és Feldolgozó Közös Vállalkozás megalakulása, beruházásának megépítése és üzemeltetése. Kézirat 4-5. o.
69. U. o. 2. o.
70. U. o. 2. o.
71. U. o. 8. o.

A Kondorosi Csárda

1. Eperjessy Kálmán: Békés vm. az első katonai felvétel /1782-1785 / országleírásaiban. Körös Népe IV. Békéscsaba, 1963.
2. U. o.
3. U. o.
4. Szepesváry Iván mérnök, Budapest, II., Lukács u. 2. szám alatti lakos közlése.
5. br. Podmaniczky Frigyes: Az Alföldi vadászok tanyája. Bpest, 1906.
6. Szabó Ferenc: A Dél-Alföld pusztai csárdái. Ethnographia 1974. 2-3. sz. 333-334. o.
7. U. o. 336. o.
8. U. o. 340. o.
9. U. o. 341. o.
10. U. o. 342. o.
11. U. o. 343. o.
12. U. o. 343. o.
13. Szepesváry Iván mérnök, Budapest, II., Lukács u. 2. szám alatti lakos közlése.

F Ü G G É L É K

A gr. Bolza-család tulajdonát képező kondorosi házhelyek eladási kimutatása

1.	Nemes Mihály és neje sz. Kurilla Erzsébet	149,45 Ft	427 n.öl
2.	Valach János és neje sz. Bukva Veron	95,00 Ft	300 n.öl
3.	Konyecsnyi György és neje sz. Szóke Mária	95,00 Ft	300 n.öl
4.	Szin György átvette: Kohut János	95,00 Ft	300 n.öl
5.	Haruska János	95,00 Ft	300 n.öl
6.	Soós István	95,00 Ft	300 n.öl
7.	Vaszkó Mátyás és neje sz. Szujó Teréz	105,00 Ft	300 n.öl
8.	Zlinszki István átvette: Mravik Pál	105,00 Ft	300 n.öl
9.	Zlinszki István ez lett Dérczy Ferencé, aki a katolikus egyháznak adományozta.	95,00 Ft	300 n.öl
10.	Dérczy Ferenc	95,00 Ft	300 n.öl
11.	Kondoros község	83,92 Ft	265 n.öl
12.	Linszky János	95,00 Ft	300 n.öl
13.	Halász János és neje sz. Vilidár Teréz	105,00 Ft	300 n.öl
14.	V. Nagy István és neje	93,45 Ft	267 n.öl
15.	ifj. Szappanos György és neje sz. Revicska Zsuzsanna	95,00 Ft	300 n.öl
16.	Revicska János	95,00 Ft	300 n.öl
17.	Ocsenás János és neje sz. Zahorecz Erzsébet	95,00 Ft	300 n.öl

18.	Simó Pál és neje sz. Farkas Anna	96,95 Ft	277 n.öl
19.	Hipszky Márton	96,95 Ft	277 n.öl
20.	Lalik György és neje sz. Kusnyár Anna	105,70 Ft	302 n.öl
21.	Haskó György és neje sz. Sutyinszki Judit	105,00 Ft	300 n.öl
22.	Dávid M. János	105,00 Ft	300 n.öl
23.	Petrik György	105,00 Ft	300 n.öl
24.	Konyecsnyi György	105,00 Ft	300 n.öl
25.	Babecz János és neje sz. Havas Mária	93,45 Ft	267 n.öl
26.	Omiljak János és neje sz. Tatárka Ida	93,45 Ft	267 n.öl
27.	Gulácsi János	105,00 Ft	300 n.öl
28.	Viszkok Mihály és neje sz. Kurlik Mária	105,00 Ft	300 n.öl
29.	Hrabcsék János	105,00 Ft	300 n.öl
30.	Községháza		1 130 n.öl
31-32.	Községi iskola		603 n.öl
33.	Dérczy Ferenc	105,00 Ft	300 n.öl
34.	Zlinszky István	105,00 Ft	300 n.öl
35.	Bondár István	105,00 Ft	300 n.öl
36.	Viczián József	105,00 Ft	300 n.öl
37.	Gulyás István	105,00 Ft	300 n.öl
38.	id. Szappanos György	105,00 Ft	300 n.öl
39.	Sztruhárik János	105,00 Ft	300 n.öl
40.	Schlankó Ádám	105,00 Ft	300 n.öl
41.	A. Timár Mihály	105,00 Ft	300 n.öl
42.	Toman János átvette: Szin György	115,00 Ft	331 n.öl

43.	Such József átvette: Hercberger Dániel	105,00 Ft	300 n.öl
44.	Polgár Mihály és neje sz. Kósa Mária	143,00 Ft	409 n.öl
45.	Hegedüs Mihály	105,00 Ft	300 n.öl
46.	Varju András	105,00 Ft	300 n.öl
47.	Kurilla János	105,00 Ft	300 n.öl
48.	Kulik Pál	105,00 Ft	300 n.öl
49.	Hrivnák Pál átvette: Kriska János	105,00 Ft	300 n.öl
50.	Mravik György	105,00 Ft	300 n.öl
51.	Polgár Mihály megvette: Soltész György és neje sz. Rácz Mária	105,00 Ft	300 n.öl
52.	Plesch M. I.	105,00 Ft	300 n.öl
53.	Reguly György		1 215 n.öl
54.	Reguly György	111,65 Ft	319 n.öl
55.	Chugyik György	105,00 Ft	300 n.öl
56.	Tomis Mihály átvette: Podani Márton 1880. okt. 1.	105,00 Ft	300 n.öl
57.	Gyurcsán Pál	105,00 Ft	300 n.öl
58.	Gera János átvette: Dr. Ehrlicher Jakab	105,00 Ft	300 n.öl
59.	Schubgegel András átvette: Hugyik Sándor átvette: Fürst Farkas 1883. márc. 3.	105,00 Ft	300 n.öl
60.	Lehoczky Márton	105,00 Ft	300 n.öl
61.	Molnár Mihály átvette: Dérczy Ferenc	105,00 Ft	300 n.öl
62.	Oláh János	108,00 Ft	309 n.öl

63.	Tandy Sándor átvette: Valastyán Mihály 1880. jan. 31.	105,00 Ft	300 n.öl
64.	Vas István átvette: Emrichné, sz. Nun Magdolna	95,00 Ft	300 n.öl
65.	Uchljár György	95,00 Ft	300 n.öl
66.	Szrnka György átvette: id.Braun Mihály	95,00 Ft	300 n.öl
67.	Gábor Ferenc átvette: Kvasz Mihály	95,00 Ft	300 n.öl
68.	Sinkó János	95,00 Ft	300 n.öl
69.	Reguly György	95,63 Ft	302 n.öl
70.	F. Kis János	110,60 Ft	316 n.öl
71.	Szilágyi Balázs	95,00 Ft	300 n.öl
72.	Bácsi Mihály átvette: Kis István	95,00 Ft	300 n.öl
73.	László Antal átvette: Tokai Sándorné sz. Budás Zsófia 1884. márc. 1.	95,00 Ft	300 n.öl
74.	Nagy György és Liska Pál átvette: Polgár Mihály és neje sz. Kósa Mária	95,00 Ft	300 n.öl
75.	Konyecsnyi Pál	95,00 Ft	300 n.öl
76.	Szabó Gábor átvette: Burin György 1881. márc. 16.	95,00 Ft	300 n.öl
77.	Kurilla István	95,00 Ft	300 n.öl
78.	Hajdu István és neje sz. Kovács Erzsébet	95,00 Ft	300 n.öl
79.	Kovács P. János átvette: Filó János és neje sz. Farkas Judit átvette: Árvai Tamás és neje Cimrák Erzsi	95,00 Ft	300 n.öl

80.	Seres Gábor átvette: Benyó György átvette: Orosz Mihály	95,00 Ft	300 n.öl
81.	Fekete József átvette: Kurilla Imre átvette: Szilágyi Dániel átvette: Szita József	95,00 Ft	300 n.öl
82.	Filó János	95,00 Ft	300 n.öl
83.	Juhász Jánosné átvette: Vida János	95,00 Ft	300 n.öl
84.	Volf József és neje sz. Kéhler Erzsé	95,00 Ft	300 n.öl
85.	B. Varju András átvette: Kurucz János és neje sz. Brlász Anna	95,00 Ft	300 n.öl
86.	Fekete József átvette: Hronyecz Márton és neje sz. Katrenák Mária	95,00 Ft	300 n.öl
87.	Szpisjak János	95,00 Ft	300 n.öl
88.	Hruska István és neje sz. Komár Anna	114,00 Ft	360 n.öl
89.	Tokár József	95,00 Ft	300 n.öl
90.	Gyurik János	95,00 Ft	300 n.öl
91.	Valach János átvette: Megyik György és neje sz. Maginyecz Zsuzsi	95,00 Ft	300 n.öl
92.	Szpisjak János és neje sz. Kollár Zsuzsi	95,00 Ft	300 n.öl
93.	Szalay Anna átvette: Klucsik Mihály és neje sz. Kovács Mária	95,00 Ft	300 n.öl
94.	Csik István	95,00 Ft	300 n.öl
95.	Brász Mátvás	95,00 Ft	300 n.öl
96.	Nándori Pál átvette: Vas Eszter Csonki Áronné	95,00 Ft	300 n.öl

97.	Csapó Sándor átvette: Konyecsnyi János és neje sz. Zahorecz Erzsébet	105,00 Ft	300 n.öl
98.	Maczik György	105,00 Ft	300 n.öl
99.	Biró János	95,00 Ft	300 n.öl
100.	Biró Lajos átvette: Nyiri József és neje sz. Kérdő Julianna	95,00 Ft	300 n.öl
101.	Kiss Mihály	95,00 Ft	300 n.öl
102.	Kovács Gergely	95,00 Ft	300 n.öl
103.	Oláh Péter átvette: Hrivnák Mihály	95,00 Ft	300 n.öl
104.	Kérdő György átvette: Kerekes Sándor és neje sz. Páhi Eszter	95,00 Ft	300 n.öl
105.	Hrivnák Mihály	95,00 Ft	300 n.öl
106.	Véró Nagy Mihály átvette: Gyurcsán János és neje sz. Kovács Zsuzsi	95,00 Ft	300 n.öl
107.	Nagy István	95,00 Ft	300 n.öl
108.	Kruchó László átvette: Gyurik Mihály és neje sz. Miskó Ilona	95,00 Ft	300 n.öl
109.	Kruchó László	110,00 Ft	317 n.öl
110.	Hegedüs Mihály	108,00 Ft	309 n.öl
111.	Benkő István örökösei	95,00 Ft	300 n.öl
112.	özv. Danada Jánosné	95,00 Ft	300 n.öl
113.	Varga Pál átvette: Mravik János és neje sz. Konyecsnyi Erzsi	95,00 Ft	300 n.öl
114.	Hoffer Imre	95,00 Ft	300 n.öl
115.	Véró Nagy János átvette: Skulecz János és neje sz. Viszkok Mari	95,00 Ft	300 n.öl

116.	Zsiak György átvette: Saliga István átvette: Gazsó Pál	95,00 Ft	300 n.öl
117.	Dobroczy Ádám	95,00 Ft	300 n.öl
118.	Ribárszki György	95,00 Ft	300 n.öl
119.	Cs. Szabó István	95,00 Ft	300 n.öl
120.	Farkasinszky András	95,00 Ft	300 n.öl
121.	Korcsmáros István	105,00 Ft	300 n.öl
122.	ifj. Farkasinszky István átvette: Schreiber Dávid	105,00 Ft	300 n.öl
123.	Schreiber Dávid	105,00 Ft	300 n.öl
124.	Kelemen József átvette: Zagyva József és neje sz. Laki Katalin	95,00 Ft	300 n.öl
125.	Remeszelynyik Mester György és neje Kollár Erzsé	95,00 Ft	300 n.öl
126.	Hőgye János és neje Nyárfádi Kati	95,00 Ft	300 n.öl
127.	Baticzi András	95,00 Ft	300 n.öl
128.	Páli Mihály átvette: V. Nagy Mihály	95,00 Ft	300 n.öl
129.	Kérdő János átvette: Pardi Imre	95,00 Ft	300 n.öl
130.	Wolf János	95,00 Ft	300 n.öl
131.	Péts Ádámné sz. Nun Mária átvette: Nyemcsok	95,00 Ft	300 n.öl
132.	Hankovszki János	95,00 Ft	300 n.öl
133.	Községi faiskola	95,00 Ft	300 n.öl
134.	Köz-	95,00 Ft	300 n.öl
135.	temető	108,00 Ft	343 n.öl
	Összes terület:	42 664 négyszögöl	
	Összes számozott házhely:	133	

A gr. Bolza-család tulajdonát képező kondorosi házhelyek eladási kimutatása.

Dérczy Ferenc
eladással megbízott

Ezen házhelykiosztói jegyzéket Kondoros község képviselőtestülete hálás köszönettel fogadta 41/1929 kgy. sz. határozatával kondorosi Dérczy Péter pusztapói földbirtokos ur adományaként.

Ezen eredeti jegyzék megőrzendő az utókor számára időtlen idő-kig.

Kondoros, 1929. május 16-án.

Kovácsik István
főjegyző

TARTALOM

KONDOROS TERMÉSZETI FÖLDRAJZA

oldal.

1. Kondoros község földrajzi fekvése	1.
2. A község területének geológiai múltja és domborzati viszonyai	1.
3. Az éghajlati viszonyok	3.
4. Kondoros területének talajviszonyai	6.
5. Kondoros növény- és állatvilága	7.

KONDOROS TÖRTÉNETE AZ UJRATELEPÍTÉSIG

/ A legrégebb időktől - 1875 - ig / 9.

KONDOROS TÖRTÉNETE

/ 1875 - 1919 /

1. Telepítés, népesség	13.
2. Gazdasági és társadalmi szerkezet	20.
3. Községfejlődés, iskolaügy	29.
4. Munkásmozgalom	37.

AZ ELLENFORRADALMI RENDSZER KORA

1. Az ellenforradalmi rendszer berendezkedése	47.
2. Gazdasági és társadalmi szerkezet. " Földreform "	51.
3. Munkásmozgalom az ellenforradalmi korszakban	58.

KONDOROS SZABAD 30 ESZTENDEJE

1. A politikai és gazdasági fejlődés, a községfejlesztés vázlatos rajza.	69.
--	-----

A MEZŐGAZDASÁG FEJLŐDÉSE

1. A mezőgazdaság fejlődése, földreform	83.
2. A termelőszövetkezetek szervezése	90.
3. A Lenin Termelőszövetkezet	92.
4. A Dolgozók Mg. Tsz megalakulása	99.
5. A Vörös Október Termelőszövetkezet	107.
6. A Kondorosi Sertéstenyésztő- Hízlaló és Feldolgozó Közös Vállalkozás.	109.

A KONDOROSI CSÁRDA

